

ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ 4' (90) - ΤΕΥΧΟΣ 7 - ΙΟΥΛΙΟΣ 2013
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Αρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδος Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς
Ἑπιχειρήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ: Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κηφισίας, Ἀμαρουσίου καί Ὠρωποῦ κ. Κύριλλος

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΞΙΑ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΥΛΗΣ: Κωνσταντῖνος Χολέβας

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΔΟΚΙΜΙΩΝ: Κωνσταντῖνος Χολέβας, Λίτσα Ἰ. Χατζηφώτη, Βασίλειος Τζέροπος, Δρ Θ.

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ: Χρ. Κωβαῖος, Ἰασίου 1 – 115 21 Ἀθήνα. Τηλ.: 210-8160127 – Fax 210-8160128.

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ: Ἰωάννου Γενναδίου 14, 115 21, ΑΘΗΝΑ. Τηλ: 210 72.72.253, Fax: 210 72.72.251
<http://www.ecclesia.gr> e-mail: periodika@ecclesia.gr

Γιά τήν ἀποστολή ἀνακοινώσεων καί εἰδήσεων ἀπευθύνεσθε:

- γιά τό περιοδικό ΕΚΚΛΗΣΙΑ: periodika@ecclesia.gr
- γιά τό περιοδικό ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ: efimerios@ecclesia.gr
- γιά τό περιοδικό ΘΕΟΛΟΓΙΑ: theologia@ecclesia.gr

Περιεχόμενα

ΤΕΥΧΟΣ – 7,
ΙΟΥΛΙΟΣ 2013

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟΝ	468
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ	
<i>Τῆς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Γιά τοὺς δύο ἀπαχθέντες Σύρους Μητροπολίτες</i>	469
ΜΗΝΥΜΑΤΑ	
<i>Τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου, Γιά τὴν Παγκόσμια Ἡμέρα κατὰ τῶν Ναρκωτικῶν</i>	471
ΟΜΙΛΙΑΙ	
<i>Τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἰωάννου Καραμουῆζη, Ὁμιλία στὸν Ἀπόστολο Παῦλο</i>	472
ΣΥΝΟΔΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ	
<i>Τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου Καθηγητοῦ Βασιλείου Ἰ. Καλλιακμάνη, Κήρυγμα καὶ Λειτουργικὲς Τέχνες</i>	475
<i>Τῆς Καθηγήτριας Ἰωάννας Στουφῆ, Ἡ Ναοδομία: Ἱστορική καὶ Θεολογική θεώρηση</i>	480
<i>Τοῦ Καθηγητοῦ Παναγιώτου Ἰ. Σκαλτσῆ, Ὁ φωτισμὸς τοῦ Ναοῦ στὴ Λειτουργική μας παράδοση</i>	485
<i>Τοῦ Λέκτορος Τρύφωνος Τσομπάνη, Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα τοῦ ναοῦ. Εἰκονογραφικοὶ κύκλοι</i>	496
<i>Τοῦ Καθηγητοῦ Δημητρίου Κ. Μπαλαγεώργου, Παρακλητικὴ καὶ Ὁρολόγιο</i>	502
ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΙ - ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	512
ΠΡΟΚΗΡΥΞΕΙΣ - ΚΛΗΤΗΡΙΑ ΕΠΙΚΡΙΜΑΤΑ	517
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ	520
ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ	525

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΣΤΟ ΤΕΥΧΟΣ Ἰουλίου τοῦ περιοδικοῦ ΕΚΚΛΗΣΙΑ δημοσιεύουμε τίς Ἐπιστολές πού ἔστειλε ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος πρὸς τοὺς Προέδρους Διεθνῶν καί Εὐρωπαϊκῶν Ὄργανισμῶν ἐκφράζων τὴν ἀγωνία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὴν τύχη τῶν δύο ἀπαχθέντων Σύρων Ἐπισκόπων.

Θά διαβάσετε ἐπίσης τό Μήνυμα τοῦ Μακαριωτάτου γιὰ τὴν Παγκόσμια Ἡμέρα κατὰ τῶν Ναρκωτικῶν.

Στὴ στήλη τῶν Ὁμιλιῶν θά βρεῖτε τόν πανηγυρικό λόγο πού ἐκφώνησε ὁ Ἀρχιμ. Ἰωάννης Καραμούζης κατὰ τόν Συνοδικό Ἐσπερινό τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὸν Ἱερό Ναό Ἁγ. Παύλου τῆς Ὁδοῦ Ψαρῶν (28.6.2013).

Στὴν Ἐνότητα τῶν Συνοδικῶν Ἀναλέκτων δημοσιεύουμε τίς εἰσηγήσεις τῶν Πανεπιστημιακῶν Καθηγητῶν Πρωτοπρ. Βασιλείου Καλλιακμάνη, Ἰωάννας Στουφῆ, Παναγιώτη Σκαλτσῆ, Τρύφωνος Τσιομπάνη καί Δημητρίου Μπαλαγεώργου κατὰ τό ΙΔ΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο, τό ὁποῖο διοργάνωσε ἡ Εἰδική Συνοδική Ἐπιτροπὴ Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως στὴν Πάτρα (17-19.9.2012).

Ἡ ὕλη τοῦ τεύχους συμπληρώνεται μέ τὰ συνήθη ὑπηρεσιακά κείμενα τῶν Κανονισμῶν καί τῶν Προκηρύξεων, καθὼς καί μέ τίς εἰδησεογραφικὲς στήλες τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Χρονικῶν καί τῶν Διορθοδόξων-Διαχριστιανικῶν.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Ἐπιστολές τῆς Δ.Ι.Σ.
γιά τούς δύο ἀπαχθέντες Σύρους Μητροπολίτες

Ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος κατά τίς Συνεδρίες τῆς 13ης Μαΐου καί 3ης Ἰουνίου 2013 συνεζήτησε διεξοδικῶς, μέ πόνο ψυχῆς καί πολλή ἀνησυχία σχετικά μέ τούς ἀναίτιως ἀπαχθέντες δύο Σύρους Μητροπολίτες.

Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος πρὸς ὑλοποίηση τῶν Ἀποφάσεων τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀπέστειλε στίς 4.7.2013 ἀντίστοιχες ἐπιστολές πρὸς τούς:

1. Ἐπιτροπή Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων τοῦ Ὄργανισμοῦ Ἠνωμένων Ἐθνῶν,
2. Ἐξοχότατο κ. Martin Schulz, Πρόεδρος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου,
3. Ἐξοχότατο κ. Jose - Manuel Barroso, Πρόεδρος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς,
4. Ἐξοχότατο κ. Ban Ki- Moon, Γενικό Γραμματέα τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, στίς ὁποῖες ἐκφράζει τό ἐνδιαφέρον καί τήν ἀνησυχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γιά τή ζωὴ τῶν δύο Μητροπολιτῶν ἀλλά καί γιά τά τεκταινόμενα στήν περιοχὴ αὐτή.

**Πρὸς τόν Ἐξοχότατο Γενικό Γραμματέα
τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν κ. Ban Ki-Moon**

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐξοχότατε κ. Γενικὸ Γραμματεῦ,

Ἀπευθύνομαι πρὸς τό πρόσωπό σας μετ' ἄλγους ψυχῆς προκειμένου νά σᾶς ἐκφράσω τή βαθιὰ ἀγωνία μου σχετικά μέ τή δραματική δοκιμασία τῶν δύο ἀπαχθέντων καί ἔτι ἀγνοουμένων Ἱεραρχῶν στή Συρία, τοῦ ἀγαπητοῦ μας ἐν Χριστῷ ἀδελφοῦ, Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βερροίας (Χαλεπίου) καί

Ἀλεξανδρέττας κ. Παύλου, μέλους τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, καί τοῦ Συροϊακωβίτου Ἱεράρχου κ. Γρηγορίου Ἰωάννου Ἰμπραήμ. Ὅπως γνωρίζετε, οἱ δύο Ἀρχιερεῖς ἀπήχθησαν τήν 22α Ἀπριλίου ἐ.ἔ. ἀπό ἐνόπλους πλησίον τῆς τουρκοσυριακῆς μεθορίου, ἐνῶ εὐρίσκοντο καθ' ὁδόν πρὸς τό Χαλέπι στό πλαίσιο ἀνθρωπιστικῆς ἀποστολῆς, καί ἔκτοτε ἀγνοοῦνται τά ἴχνη τους. Ἀπό τήν πρώτη στιγμή πού πληροφορηθήκαμε τή δραματική αὐτή ἐξέλιξη, συναγωνιοῦμε καί προσευχόμεθα νά λάβει σύντομα αἴσιο τέλος μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ.

Ἐκ μέρους τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπιθυμῶ νά σᾶς ἐκφράσω τήν ἔντονη διαμαρτυρία μας γιά τήν ἀναίτια αὐτή ἔνοπλη ἀπαγωγή καί παράνομη κράτηση τῶν δύο ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν μας, μίαν ὄντως ἀπάνθρωπη καί ἐγκληματική ἐνέργεια. Ἀπευθύνουμε ἔκκληση πρὸς ὑμᾶς, ὥστε νά σπεύσετε νά ἐνεργήσετε ἀρμοδίως γιά τήν ἄμεση ἀπελευθέρωση τῶν δύο ἀπαχθέντων Ἀρχιερέων καί τή σωτήρια ἔκβαση τῆς ἀλγεινῆς δοκιμασίας τους.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ δέν μπορεῖ καί δέν πρέπει νά γίνεται ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης μεταξύ ἀντιμαχομένων καί νά χρησιμεύει ὡς μοχλός πολιτικῶν πιέσεων ἐκ μέρους ὑπερζηλωτικῶν ὁμάδων μέ φονταμενταλιστικές ἀντιλήψεις. Οἱ διάκονοι τῆς Ἐκκλησίας λειτουργοῦν πάντα ὡς πρέσβεις καί ἀγγελιαφόροι τῆς εἰρήνης, ἰδιαίτερα στίς εὐφλεκτες ζῶνες τοῦ πλανήτη μας, καί ὡς τέτοιοι πρέπει νά ἀντιμετωπίζονται ἀπό ὅλους. Εἶναι πράγματι ἐξαιρετικά ὀδυνηρό κληρικοί τῆς Ἐκκλησίας μας νά ἀντιμετωπίζονται μέ δυσμένεια ἀπό ἀκράιους καί φανατικούς κύκλους σέ χώρα ἢ ὁποῖα ἀποτελέσει λίκνο τοῦ Χριστιανισμοῦ καί ἔμεινε στήν ἱστορία γιά τήν διαθηρησκευτική ἀνεκτικότητα καί τήν ἀρμονική συμ-

πόρευση τῶν χριστιανῶν μέ τήν ἀραβική κοινότητα καί τίς ἰσλαμικές ἀρχές. Σ' αὐτό τό ἔδαφος βλάστησε, στά μέσα τοῦ 1ου αἰῶνος, ἡ νέα πραγματικότητα τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καί μέσα σ' αὐτό τό πλέγμα τῆς θρησκευτικῆς πολυμορφίας ἡ Ἀντιοχειακή Ἐκκλησία ἔθεσε τά θεμέλια τοῦ ἀνά τόν κόσμον Χριστιανισμοῦ.

Παραλλήλως, θά ἤθελα νά σᾶς ἐκφράσω τήν ἔντονη ἀνησυχία μας γιά τό μέλλον τοῦ πρεσβυγενοῦς καί παλαιφάτου Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, μέ τό ὅποιο μᾶς συνδέουν ἀρραγεῖς ἱστορικοί δεσμοί, καί τούς ὁρατούς κίνδυνους πού ἀπειλοῦν τήν ἑλληνορθόδοξη ἐκκλησιαστική κοινότητα τῆς Συρίας, ὑπό τίς τραγικές συνθήκες τῆς συριακῆς ἐμφύλιας σύρραξης. Ἀπευθύνουμε πρὸς ὑμᾶς ἔκκληση γιά τήν προστασία του καί τή διαφύλαξη τῆς χριστιανικῆς κληρονομιάς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στή συριακή ἐπικράτεια. Ἀποτελεῖ ἀνοσιούργημα ἔναντι τῆς ἱστορίας ὁποιαδήποτε τραγική πιθανότητα νά ἐκριζωθεῖ ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανισμός ἀπό τή Συρία. Τό Ὁρθόδοξο Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας ἀποτελεῖ ἱστορικό θεσμό, μέ διαχρονική καί μακροαίωνα προσφορά, καί πρέπει νά παραμείνει ζῶν καί ἀκμάζον στήν περιοχὴ τῆς Συρίας, σέ συνέχεια τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Καταλαμβάνει πολὺ σημαντική καί ἐπιφανῆ θέση στήν ἱστορία τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἓνα ἀπὸ τά πέντε ἱστορικά καί πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα. Στό λίκνο αὐτό τῆς Ἐκκλησίας οἱ μαθητές τοῦ Χριστοῦ ὀνομάστηκαν γιά πρώτη φορά Χριστιανοί καί ἐντός τῶν κόλπων του ἀνδρώθηκαν ἅγιες μορφές μέ πανανθρώπινη ἀκτινοβολία, ὅπως οἱ ἅγιοι Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός καί Συμεὼν ὁ Στυλίτης. Ἀναμβισβήτητα τυγχάνουν τό κοινωνικό καί φιλανθρωπικό του ἔργο στήν εὐρύτερη περιοχὴ, καθὼς καί ἡ προσφορά του στήν προαγωγὴ τῆς παιδείας καί τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ.

Εἶναι γνωστό ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία ἀκολούθησε ἱστορικά τήν ὁδὸ τῆς ἱερῆς τῆς ἀποστολῆς στή συγκεκριμένη περιοχὴ σέ συνθήκες ἀσυγκρίτως πιὸ δύσκολες ἀπὸ τίς σημερινές. Μέσα ὅμως ἀπὸ τήν μακρὰ του ἱστορική πορεία, ὁ συριακὸς λαὸς ἔχει ἀποκομίσει τήν πολύτιμη ἐμπειρία τῆς εἰρηνικῆς καί ἐποικοδομητικῆς συμβίωσης μεταξύ ὀρθοδόξων χριστιανῶν καί μουσουλμάνων. Ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμὸς ἦταν ἡ βάση τῆς ἀρμονικῆς αὐτῆς σχέσης. Ἡ ἀγάπη καί δια-

κονία πρὸς τόν πλησίον καί ἡ ἐμπέδωση τῆς ἐνότητος ὄλων τῶν ἀνθρώπων πέρα ἀπὸ δυσμενεῖς διαιρετικούς φραγμούς, μέ προαγωγὴ τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς καί ἀλληλεγγύης, εὐρίσκεται ἄλλωστε στὸν πυρῆνα τῆς θεολογικῆς μας παραδόσεως. Ἡ Ἐκκλησία μας οἰκοδομήθηκε στή βάση τῆς ἀκεραιότητος καί τῆς καταξίωσης τοῦ ἀνθρώπου πού τόσο αὐτὴ ὅσο καί διάφοροι πολιτισμοὶ προέβαλαν καί ὑπηρετήσαν μέσα στήν ἱστορία. Ὑπὸ αὐτό τό πρίσμα ἡ διακονία τῆς Ἐκκλησίας μας ἐστιάζεται στὸν εἰλικρινῆ καί δημιουργικὸ διάλογο γιά τήν ἀντιμετώπιση κοινῶν προβλημάτων, ὅπως ἡ φτώχεια, τό θρησκευτικὸ μίσος καί ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς, ἡ ἀποκατάσταση καί διαφύλαξη τῆς εἰρήνης καί ἡ ἐπούλωση ὄλων τῶν τραγικῶν ἐπακολούθων μιᾶς ἔνοπλης σύρραξης. Εἶναι γνωστό ὅτι μεγάλος ἀριθμὸς προσφύγων ἔχει καταφύγει σέ γειτονικὲς χῶρες καί οἱ κατὰ τόπους Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες ἀγωνίζονται ὥστε νά παράσχουν κάθε δυνατὴ βοήθεια στοὺς δοκιμαζόμενους ἀραβόφωνους ἀδελφούς μας.

Ἐξοχώτατε κύριε Γενικὲ Γραμματεῦ,

Σᾶς γράφω μέ πολὺ πόνο αὐτές τίς σκέψεις, μεθερμηνεύοντας καί τά αἰσθήματα συνόλης τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καί παρακαλῶ νά τίς λάβετε σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν σας. Ἀπευθύνομαι πρὸς σᾶς μέ τήν ἐπίγνωση ὅτι ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι νά διακονεῖ τόν ἄνθρωπο καί τήν ἱστορία καί νά μαρτυρεῖ στήν πράξη περὶ τοῦ ἀληθοῦς, ἀποκαλύπτοντας ὅσα τραυματίζουν τό ἐκκλησιαστικὸ σῶμα καί ὑπονομεύουν τή σωτηρία καί τό μέλλον τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι τυγχάνει τῆς κατανοήσεώς σας ἡ βαρὺτητα τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθέντων καί εὐελπιστῶ στή συντησὴ σας ἀνταπόκριση καί παρέμβαση γιά τήν οὐσιαστικὴ καί ἔγκαιρη ἀντιμετώπισή τους. Μέ αὐτὴ τήν προσδοκία καί τήν ἀγαθὴ πίστη, σᾶς εὐχαριστῶ ἐκ τῶν προτέρων, διαπύρως εὐχόμενος νά ἔχετε ἀδιάπτωτη ὑγεία καί δύναμη κατὰ τήν ἄσκηση τῶν ὑψηλῶν καθηκόντων σας, καί διατελῶ μετὰ βαθυτάτης ἐκτιμήσεως καί ἐξαιρέτου τιμῆς.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ, Πρόεδρος

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος
Ὁ Διαυλείας Γαβριὴλ

ΜΗΝΥΜΑΤΑ

Γιά τήν Παγκόσμια Ἡμέρα κατά τῶν Ναρκωτικῶν

Τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου

(26 Ἰουνίου 2013)

Σήμερα ἀξίζει νά στρέψουμε τήν προσοχή μας καί τήν προσευχή μας πρὸς ὅλους αὐτούς πού δοκιμάζονται, πρὸς ὅλους ἐκείνους πού ἀναζήτησαν μία ζωή μέ συγκινήσεις ἀλλά σέ λάθος δρόμο. Τό ἀντίδοτο στή νόσο τῆς ἐξάρτησης μπορεῖ νά εἶναι μόνον ἡ ἀγάπη γιά ζωή μέ νόημα καί γνησιότητα. Κανείς ἄνθρωπος πού ἔζησε τήν κάθε του ἡμέρα μέ εὐγνωμοσύνη καί ἀπλότητα δέν χρειάσθηκε κάποια οὐσία γιά νά τήν χρησιμοποιήσει ὡς ἔξοδο διαφυγῆς ἀπό τήν καθημερινότητά του.

Αὐτό πού μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο δέν εἶναι νά δηλώσουμε τό πόσο κατά τῶν ναρκωτικῶν εἴμαστε, ἀλλά τό πόσο ὑπέρ τῆς ζωῆς εἴμαστε. Ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει γιά νά καλεῖ τούς ἀνθρώπους στό μυστήριο τῆς ὄντως Ζωῆς καί αὐτή εἶναι ἡ δική μας πρόταση ἀπέναντι στό Θάνατο τῶν ἐξαρτήσεων. Ὁ Χριστός ὑποσχέθηκε στούς ἀνθρώπους ζωή καί περισσεύμα ζωῆς καί ὅλοι οἱ νέοι πού πέρασαν ἀπό τήν

δοκιμασία τῶν ναρκωτικῶν καί εἶναι σήμερα καθαροί, μᾶς ἀποδεικνύουν πῶς αὐτό δέν εἶναι ἀπλά μία ὑπόσχεση ἀλλά μία πραγματικότητα, γιατί, ὅπως ὁμολογοῦν οἱ ἴδιοι, ὅλα τά κατάφεραν μέ τήν βοήθεια τοῦ Θεοῦ.

Εἴμαστε δίπλα σέ ὅλες τίς οἰκογένειες πού δοκιμάζονται ἀπό τήν μάλιστα τῶν ναρκωτικῶν οὐσιῶν πού τίς κτύπησε, καί δηλώνουμε τήν ἀγάπη μας καί τήν ὑποστήριξή μας σέ ὅλους ἐκείνους πού ἀντί τοῦ ἐφισυχασμοῦ καί τῆς ἀδιαφορίας ἐπιλέγουν τόν ἀγῶνα κατά τῶν ἐξαρτήσεων. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀγωνίζεται δίπλα τους διακονώντας μέσα ἀπό τίς ζωτανές ἐνορίες της, θυμίζοντας ἔτσι τήν θεραπευτική δύναμη τῆς κοινότητας καί τῆς κοινωνίας τῶν προσώπων.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος
† Ὁ Ἀθηνῶν Ἱερώνυμος

ΟΜΙΛΙΑΙ

Ὁμιλία στὸν Ἀπόστολο Παῦλο

Τοῦ Ἀρχιμ. Ἰωάννου Καραμούζη,
 Συνεργάτου τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Διορθοδόξων καὶ Διαχριστιανικῶν Σχέσεων

(Ἐκφωνήθηκε κατὰ τὸν Συνοδικό Ἐσπερινό τοῦ Ἀποστόλου Παύλου
 στὸν Ἱερό Ναό Ἀγίου Παύλου ὁδοῦ Ψαρῶν, Ἀθήνα, 28.6.2013)

«*Ἐορτὴ χαρμόσυνος, ἐπέλαμψε τοῖς πέρασι σήμερον, ἡ πάνσεπτος μνήμη τῶν σοφωτάτων Ἀποστόλων, καὶ κορυφαίων Πέτρου καὶ Παύλου... Ἐν ᾧδαῖς καὶ ὕμνοις ἑορτάσωμεν καὶ ἡμεῖς ἀδελφοί, τὴν πανσεβάσιμον ταύτην ἡμέραν*»

(Ἀκολουθία τοῦ Ἐσπερινοῦ).

Μέ αὐτούς τούς λόγους, Σεβασμιώτατε Συνοδικὴ Μητροπολίτα Λευκάδος καὶ Ἰθάκης κ. Θεόφιλε, σεπτῆ τῶν ἱερέων χορεία, ἀδελφοί πεφιλημένοι καὶ φιλάγιοι, μᾶς καλεῖ ὁ Ἱερός Ὑμνωδός νά συμμετάσχουμε στὴν ἱερά μνήμη τῶν ἁγίων ἐνδόξων πρωτοκορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.

Σέ αὐτόν δέ τὸν ἑορτασμό, ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος ἀνέθεσε στὴν ἐλαχιστότητά μου νά ἐκφωνήσῃ τὸν πανηγυρικό τῆς Ἐορτῆς λόγο προκειμένου νά προβληθεῖ δεόντως τὸ σεπτὸ πρόσωπο τοῦ Ἐορταζομένου Ἀποστόλου Παύλου. Ἀνάθεση λίαν τιμητικὴ βέβαια γιὰ τὸ πρόσωπό μου ἀλλὰ καὶ βαρεῖα ταυτόχρονα διὰ τούς ἀδυνάμους ὦμους μου. Τούτη δέ ἡ ἀδυναμία καθίσταται ἐντονότερη καθὼς ἀκούω τὸν Ἱερό Χρυσόστομο νά διερωτᾶται: «Ποιὸς λόγος εἶναι ἱκανός νά ἐξυμνήσῃ τὰ κατορθώματα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου; Ποιὰ γλῶσσα θά μπορέσῃ νά παρουσιάσῃ τὰ ἐγκώμιά του;» (Ἱ. Χρυσόστομος, Ὁμιλία Α' Εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον). Καὶ ἐφόσον ὁ Χρυσορήμων Πατέρας, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ μαθητοῦ του Πρόκλου, ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες καὶ νύκτες δεχόταν τὴ μυστικὴ ὑπαγόρευση τοῦ Θεοῦ Παύλου προκειμένου νά ἐρμηνεύσῃ τίς ἐπιστολές του (π. Θεοδώρου Ζήση, Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος), διακατέχεται ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀδυναμία ἐνώπιον τοῦ Πρωτοκορυφαίου Ἀποστόλου, καθίσταται κατανοητό τὸ μέγεθος τῆς προσωπικῆς μου δειλίας ἐνώπιον

ἐνός τέτοιου ἐγχειρήματος. Ὅμως γνωρίζοντας ὅτι ἐκεῖνος πού ὑποτάσσεται ἐν Κυρίῳ μέ ἀπλότητα τελειώνει καλὰ τὸ δρόμο τοῦ (Ἰωάννου Συναΐτου, Κλίμαξ, Λόγος περὶ ὑποταγῆς), ἐπιτρέψατέ μου νά μοιρασθῶ ὀλίγες σκέψεις μαζί σας.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος συγκεντρώνει τὸ πλήρωμα τῶν ἀρετῶν τῶν προφητῶν, τῶν πατριαρχῶν, τῶν δικαίων, τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν μαρτύρων ἀφοῦ συγκρινόμενος μαζί τους ἀποδεικνύεται ὅτι κάθε ἀρετὴ ὄλων τῶν παραπάνω ἁγίων κοσμεῖ τὸ πρόσωπό του. Ὡστόσο, ἄς σταθοῦμε σέ μία ἀπὸ αὐτές, περὶ τῆς ὁποίας ὀμιλεῖ μέ τρόπο συγκλονιστικό, αὐθεντικό καὶ ἀληθινὸ ἀφοῦ τὴν βιώνει ὁ ἴδιος στὴν ὑπαρξὴ του. Δηλαδή στὴν ἀρετὴ τῆς ἀγάπης.

Γιὰ ἐκεῖνον, κάθε χάρισμα πού μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά ἔχει ἐάν δέν συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀγάπη, δέν ἔχει τὴν παραμικρὴ ἀξία, μάλιστα καθίσταται καταστρεφικό γιὰ τὸν φορέα του. Ἀνάμεσα στὰ χαρίσματα διακρίνεται ἡ γνώση τῶν ἀνθρωπίνων γλωσσῶν καὶ αὐτῆς τῶν ἀγγέλων. Ἡ πρώτη ἀφορᾶ στὴν ἰκανότητα τῆς ἐπικοινωνίας, τοῦ διαλόγου, τῆς πραγμάτωσης τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου μέσα ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων πού θά ὀδηγήσουν στὴν πρόοδο καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρώπινης ὄντοτητας. Ἡ δέ γλῶσσα τῶν ἀγγέλων εἶναι ἐκεῖνη πού ἐξυμνεῖ τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ καὶ διακονεῖ τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων μεταφέροντας τὰ μηνύματα τοῦ Οὐρανοῦ στὴ γῆ. Ὅταν ὁμως καὶ τὰ δύο αὐτὰ χαρίσματα ἀποκοποῦν ἀπὸ τὴ ρίζα τους, τὴν ἀγάπη, τότε καθιστοῦν τὸν φορέα τους χαλκὸ πού δημιουργεῖ θόρυβο, πού γίνεται φορτικός, βαρετός καὶ ἐνοχλητικός, γιατί ἀπλᾶ παρᾶγει ἤχο μέ περιεχόμενο ἐγωπαθές καὶ γι' αὐτὸ ἀδιάφορο στοὺς ἄλλους. Ἀκόμη καὶ τὰ χαρίσματα τῆς προφητείας, τῆς γνώσης τῶν μελλόντων δηλαδή,

τῆς γνώσης τῶν μυστηρίων, τῶν ἀληθειῶν δηλαδή τοῦ Θεοῦ καί τῆς δύναμης ἐπιτελέσεως θαυμάτων, δέν προσδίδουν καμία ἀξία στόν κάτοχό τους, ἐάν δέν διαθέτει ἀγάπη. "Όλα αὐτά τά χαρίσματα δίδονται ἀπό τό Θεό στόν ἄνθρωπο ἀπό ἀγάπη τόσο γιά τόν ἴδιο ὥστε νά καταστεῖ χρηστός διαχειριστής τους καί δι' αὐτῶν νά ἀγιασθεῖ πνευματικά, ἀλλά καί ἀπό ἀγάπη γιά τούς ἄλλους ὥστε νά παραμένουν σταθεροί στήν πίστη καί νά δοξάζουν τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀποκοπή τους ὁμως ἀπό τήν ἀγάπη ὀδηγεῖ τόν ἄνθρωπο στήν ἀπαξία, ἀφοῦ δέν καθίσταται ὄργανο μεταδόσεως τῆς θεϊκῆς σωστικῆς ἀγάπης καί τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ Θεοῦ γιά τό πλάσμα του. Ἀκόμη καί αὐτή ἡ ἄσκηση τῆς ἐλεημοσύνης καί τῆς προσωπικῆς θυσίας δέν ἐπιφέρει καμία ὠφέλεια χωρίς τήν ἀγάπη. Αὐτό συμβαίνει διότι τόσο ἡ ἐλεημοσύνη ὅσο καί ἡ θυσία εἶναι ἐκφράσεις τῆς ἴδιας τῆς ἀγάπης. "Όταν προσφέρεις στόν ἄλλον ἀκόμη καί τόν ἴδιο σου τόν ἑαυτό, ἔχεις τήν ἀκλόνητη πίστη ὅτι ὁ ἄλλος δέν εἶναι ξένος, ἀλλά ὁ ἀδελφός σου, ἡ εἰκόνα τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ σου. Ἐκεῖνη ἀκριβῶς τήν ὥρα βιώνεις τό πλήρωμα τῆς ἀγάπης ἀφοῦ τήν ζεῖς στήν κάθετη καί τήν ὀριζόντια διάστασή της, ἀγαπώντας τόν Θεό καί τόν ἄνθρωπο τήν ἴδια ἀκριβῶς στιγμή. Διαφορετικά ἡ κάθε προσφορά δέν θά εἶναι παρά θυμίαμα στό χρυσό εἶδωλο τοῦ ἑαυτοῦ μας πού καθῶς θά γιγαντώνεται καί αὐξάνει σέ λαμπρότητα θά μᾶς κρύπτει τόσο τό πρόσωπο τοῦ Θεοῦ, ὅσο καί τά πρόσωπα τῶν ἀδελφῶν μας. "Όλα λοιπόν τά χαρίσματα ἐκπληρώνουν τόν σκοπό τους ὅταν παραμένουν μέσα στό πλαίσιο τῆς ἀγάπης ὡς ἀναφορᾶς στόν Θεό, ἀφοῦ ἀπό Ἐκεῖνον προσφέρονται, ὡς μέσα διά τῶν ὁποίων οἱ κάτοχοί τους ἀγιάζονται καί ὡς προσφορά στούς ὑπολοίπους προκειμένου νά ἀναπτυχθοῦν πνευματικά καί νά κατακτήσουν τήν σωτηρία.

Ἄγιος Δωρόθεος Γάζης παρουσιάζει τόν κόσμο ὅπου ζοῦμε ὡς ἕναν κύκλο, στό κέντρο τοῦ ὁποίου βρίσκεται ὁ Θεός, ἐνῶ οἱ εὐθέεις ἀπό τήν περίμετρο πρὸς τό κέντρο τοῦ κύκλου παρουσιάζουν τή ζωή τῶν ἀνθρώπων. "Όσο πλησιάζουν οἱ ἄνθρωποι πρὸς τό κέντρο τοῦ κύκλου, δηλαδή τόν Θεό, τόσο πλησιάζουν καί μεταξύ τους, ἐνῶ ὅσο ἀπομακρύνονται ἀπό τό κέντρο, τόσο ἀπομακρύνεται καί ὁ ἕνας ἀπό τούς ἄλλους. Αὐτή εἶναι καί ἡ φύση τῆς ἀγάπης κατὰ τόν ἅγιο Δωρόθεο. "Όσο ἀγαποῦμε τόν Θεό, τόσο προσεγγίζουμε ὁ ἕνας τόν ἄλλο καί ὅσο ἐνωνόμαστε μετα-

ξύ μας, τόσο ἐνωνόμαστε καί μέ τό Θεό (Δωρόθεος Γάζης, *Διδασκαλία*, 6,78).

Ποιά ὁμως εἶναι τά χαρακτηριστικά τῆς ἀγάπης; Ὁ ἀπόστολος Παῦλος τά περιγράφει διεξοδικά: ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ καί χρηστεύεται. Δηλαδή περιβάλλει μέ ὑπομονή καί ἀνεκτικότητα τούς ἄλλους, ἐνῶ ταυτόχρονα δείχνει καλοσύνη πρὸς ὅλους. Καί τά δύο αὐτά χαρακτηριστικά ἔχουν θεϊκή καταγωγή καί παράδειγμα, ἀφοῦ ὁ Κύριός μας ὡς μακρόθυμος καί χρηστός δείχνει τό ἔλεός του καί τήν εὐσπλαχνία του πρὸς ὅλους, δικαίους καί ἀδίκους, ἀμαρτωλούς καί μὴ ἀναμένοντας τή μετάνοιά τους, προκειμένου νά σωθοῦν. Μαθητεύοντας σέ αὐτές ἀκριβῶς τίς ιδιότητες τοῦ Κυρίου μας ὁ ἄνθρωπος πού ζητεῖ τήν μακροθυμία καί τήν χρηστότητά του δέν μπορεῖ παρά νά τίς χορηγεῖ ὁ ἴδιος πρῶτα στούς ἄλλους. Ἐπειτα, ἡ ἀγάπη δέν ἔχει καμία σχέση μέ τά ἐμπαθῆ ἔργα, ὅσα δηλαδή σχετίζονται μέ τή ζήλια, τόν ἐγωισμό, τήν ὑπερηφάνεια, τήν ἀναγνώριση, τήν ιδιοτέλεια, τήν κακία, τήν ἀδικία, τή ντροπή. Τά παραπάνω πάθη μπορεῖ νά κρύβονται μέσα στήν προσπάθειά μας νά ἀγαπήσουμε καί μάλιστα νά εἶναι τόσο καλά κρυμμένα πού νά μὴ νοιώθουμε τήν ὑπαρξή τους καί νά ὀδηγοῦμαστε στήν ψευδαίσθηση τῆς κατάκτησης μίας ἀληθινῆς ἀγάπης. Κάθε φορὰ πού ζητοῦμε ἀπό τόν ἀγαπώμενο νά ἀναγνωρίσει τίς θυσίες μας γιά ἐκεῖνον, πού διεκδικοῦμε θέση καί προτεραιότητα στή ζωή του, πού πιστεύουμε ὅτι ἐμεῖς προσφέραμε ἀγάπη τήν ὁποία οὐδέποτε λάβαμε, πού ντροπέμαστε γιά τόν ἄλλον ἐπειδή δέν εἶναι τόσο καλός ἢ ἅγιος ὅσο ἐμεῖς γιά νά ἀξίζει νά τόν ἀγαπήσουμε, πού θυμῶνουμε γιά τίς λανθασμένες ἐπιλογές τῶν ἄλλων, πού κακιώνουμε μέ τούς ἄλλους καί δέν ἐπιθυμοῦμε οὔτε κἄν νά τούς ἀντικρύσουμε, τότε ἀκριβῶς εἶναι πού ἡ ἀγάπη μας ἔχει δηλητηριασθεῖ μέ κάποιο ἀπό τά ἀναφερθέντα πάθη. Καί ὅλα αὐτά, γιατί ἡ ἀληθινή ἀγάπη πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. Ἡ καρδιά πού ἀγαπᾷ ἔχει χῶρο γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους χωρίς διάκριση. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἶναι σαφής ὅταν λέγει ὅτι καμία διάκριση χρώματος, φυλῆς, θρησκείας, γλώσσας δέν μπορεῖ νά σταθεῖ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ δεδομένου τοῦ γεγονότος ὅτι εἴμαστε ὅλοι παιδιά τοῦ ἴδιου Πατρὸς. Δέν εἶναι δυνατόν νά νοιώθουμε τήν ἀποκλειστικότητα τῆς θείας υἰοθεσίας κακοποιώντας τήν ἔννοιά της καί θεωρώντας τήν ἀποκλειστικά προσωπικό μας

δεδομένο. Ἡ καρδιά πού ἀγαπᾷ πιστεύει στό Θεό ἔντονα, διαρκῶς καί χωρίς νά ἀπελπίζεται. Εἶναι πεπεισμένη γιά τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί τό ἐνδιαφέρον Του γιά ἐκείνην, ἀφοῦ παραμένει νά εἶναι ὁ Ἐσταυρωμένος της Νυμφίος, ὁ ὁποῖος χάρις στό μανικό ἔρωτά του γιά τήν ἴδια ἀνέβηκε στό Σταυρό καί δέν ντράπηκε οὔτε μία στιγμή γιά ὅσα ἔπαθε γιά τήν ἀγάπη Του. Καί ἄν ἀκόμη αὐτή, ἡ καρδιά βιώνει δυσκολίες, δοκιμασίες, πάλι δέν ἀπελπίζεται. Γνωρίζει ὅτι μόνο ἔτσι μπορεῖ νά Τοῦ δείχνει ὅτι θέλει νά Τόν ἀκολουθεῖ, καθαιρούμενη ἀπό κάθε μικρή ἢ μεγάλη ἀδυναμία πού μπορεῖ νά σταθεῖ ἐμπόδιο στή βίωση αὐτῆς τῆς ἀγάπης.

Μία τέτοια καρδιά εἶναι ὁ ἀπόστολος Παῦλος. Γι' αὐτό καί ὁ Ἱερός Χρυσόστομος λέγει ὅτι ἐνῶ ἦταν μέγας, ὡς πρὸς τό ἀποκορύφωμα τῶν ἀρετῶν, τήν ἀγάπη, ἦταν πιό ὀρμητικός ἀπό κάθε φλόγα. Καί

ὅπως τό σίδηρο, ὅταν πέσει μέσα σέ φωτιά, γίνεται ὀλόκληρο φωτιά, ἔτσι καί ὁ Παῦλος ἀφοῦ ἄναψε ἀπό τή φλόγα τῆς ἀγάπης, ἔγινε ὁ ἴδιος ἀγάπη, ὥστε νά καταστεῖ πατέρας ὀλόκληρου τοῦ κόσμου.

Σεβασμιώτατε, Σεβαστοί Πατέρες, ἀδελφοί μου, ψηλαφώντας ἔστω καί ἐπιθεωρῶντάς ἀπόψε τήν ἀρετή τῆς ἀγάπης μέσα ἀπό τόν Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν, πρὶν σπεύσουμε νά βεβαιώσουμε κάποιον γιά τήν ἀγάπη μας, ἄς θέσουμε ὡς κριτήριο τό λόγο τοῦ Οὐρανοβάμονος Παύλου: «Ἄν καί εἶμαι ἐλεύθερος ἔναντι τῶν ἄλλων, ὑποδούλωσα τόν ἑαυτό μου σέ ὅλους γιά νά κερδίσω τούς περισσότερους... σέ ὅλους ἔγινα τά πάντα ὥστε μέ κάθε τρόπο νά σώσω μερικούς» (Α΄ Κορ. 9,20.22). Ἄν δέν βροῦμε τόν ἑαυτό μας σέ τούτους τούς λόγους, μήν ἀπογοητευθοῦμε, ἀλλά τουλάχιστον ἄς προσπαθήσουμε, ὥστε κάποια στιγμή στή ζωή μας νά μπορέσουμε καί ἐμεῖς νά γευθοῦμε τήν ἀληθινή ἀγάπη. Ἀμήν.

Κήρυγμα και Λειτουργικές Τέχνες

Τοῦ Πρωτ. Βασιλείου Ἰ. Καλλιακιάνη,
Καθηγητοῦ Α.Π.Θ.

(Εἰσήγηση στό ἸΔ΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο
Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, Πάτρα, 17-19.9.2012)

Εἰσαγωγικά

Σέ ἓνα ἀπό τά προηγούμενα Συμπόσιά μας εἶχαμε ἀναφερθεῖ ἀναλυτικά στίς κύριες αἰτίες πού ὀδήγησαν στήν ἀπαξίωση τοῦ κηρύγματος στούς νεώτερους χρόνους¹, ἀλλά καί στήν ἀρνητική φόρτιση του στήν καθημερινή ζωή. Ἀκολουθώντας τόν μακαριστό καθηγητή Ἰωάννη Φουντούλη καί ἄλλους διδασκάλους εἶχαμε ἐπισημάνει ὅτι τό χριστιανικό κήρυγμα χρειάζεται νά εἶναι: Χριστοκεντρικό, ἀγιογραφικό, πατερικό, μυσταγωγικό, πρακτικό, σαφές καί συγκεκριμένο, ἀνεπιτήδευτο, «Λόγος παρακλήσεως», συγχρονισμένο καί προσωπικό².

Ὅμως, ὁ λόγος τοῦ κηρύγματος, ἔστω κι ἂν ἔχει ὅλα τά παραπάνω χαρακτηριστικά, καθίσταται ἀδύναμος καί ἀνευρος, ἐάν δέ συνοδεύεται ἀπό ἀνάλογο βίωμα. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς διακρίνοντας μεταξύ θεολογίας καί θεοπτίας, σημειώνει: «περὶ Θεοῦ γάρ τι λέγειν καί Θεῷ συντυγχάνειν οὐχί ταυτόν»³. Ἡ θεολογία διαφέρει ἀπό τή θεοπτία ὅσο τό «εἰδέναι» ἀπό τό «κεκτῆσθαι». Ἀλλά καί στήν περίπτωση αὐτή ἡ θεολογία περιγράφεται ὡς «τέχνη τοῦ λόγου», τήν ὅποια μπορεῖ νά ἀσκοῦν ἀκόμη κι ἐκεῖνοι πού δέν εἶναι «κεκαθαρμένοι» στό βίο καί στήν ψυχή τους. Μποροῦν νά χρησιμοποιοῦν ἀποδεικτικούς συλλογισμούς, πού ἔχουν ὡς ἀφετηρίες τά «κατά κόσμον παραδείγματα». Ὅμως, ἐάν δέν ἐμπνέονται ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα καί δέν ἔλκουν τή χάρη τοῦ Θεοῦ, ὁ λόγος καθίσταται ἀτελέσφορος.

Κάτι ἀνάλογο ἐπισημαίνει ὁ ἱερός Καβάσιλας ἀναφερόμενος στή ἐνανθρώπιση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ καί τονίζει ὅτι, ἐάν ἦταν ἰκανός μόνος ὁ λόγος καί ἡ διδασκαλία, δηλαδή τό κήρυγμα, νά ὀδηγήσουν στή σωτηρία τόν ἄνθρωπο, τότε δέν θά χρειάζοταν ἡ ἐνσάρκωση, ὁ Σταυρός

καί ἡ θυσία τοῦ Χριστοῦ. Στήν Π. Διαθήκη «λόγος ἦν ὁ παιδεύων», ἐνῶ στήν Καινή Διαθήκη εἶναι παρών ὁ ἴδιος ὁ Χριστός πού μέ ἄρρητο τρόπο «πλάττει τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς»⁴. Μέ ἄρρητο καί μυστικό τρόπο διδάσκουν καί οἱ λειτουργικές τέχνες: ἡ ναοδομία, ἡ ἀγιογραφία, ἡ ξυλογλυπτική, ἡ ἐκκλησιαστική μουσική, τό κέντημα κι ὅλες οἱ ἄλλες τέχνες, οἱ ὁποῖες ὑπουργοῦν τό μυστήριο τῆς πίστεως. Ἡ διακονία τοῦ λόγου χρειάζεται προσοχή, μήπως ἐκπέσει σέ ἠθικολογία, δικανική ἀπολογία καί πολιτική καταγγελία. Ἄν οἱ ἑπτὰ διάκονοι ὡς διαχειριστές τῆς κοινωνικῆς πρόνοιας ἦταν ἄνδρες «πλήρεις Ἁγίου Πνεύματος καί σοφίας»⁵, πολύ περισσότερο ἰσχύει αὐτό γιά τούς ἱεροεργούς τοῦ θείου λόγου. Τότε θά ἀποφεύγεται ὁ κηρυγματικός πληθωρισμός καί θά ἀποκαλύπτεται ἐμπράκτως ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμον.

Τό θέμα πού μοῦ ἀνατέθηκε ἀπό τή Συνοδική Ἐπιτροπή Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως, «Κήρυγμα καί Λειτουργικές τέχνες» ἔχει πολλές διαστάσεις. Θά ἀναφερθῶ μέ συντομία σέ δύο ἀπό αὐτές: α) Ἡ εἰκονογραφία στή διακονία τοῦ κηρύγματος, καί β) Τό κήρυγμα ὡς τέχνη ρητορική.

2. Ἡ ἀδυναμία τοῦ λόγου καί ἡ σύνδεσή του μέ τίς λειτουργικές τέχνες

Ἡ ἐμπειρία ἀπό τά λειτουργικά συμπόσια καί τό αἶτημα πού διατυπώνεται κάθε χρόνο γιά μᾶς τούς πανεπιστημιακούς εἶναι νά εἴμαστε πιό πρακτικοί. Νά μή μένουμε ἀπλῶς σέ βαθυστόχαστε θεολογικές ἀναλύσεις μέ ἀτέρμονες βιβλιογραφικές ἀναφορές, ἀλλά νά δίνουμε καί κάποια διέξοδο στά συσσωρευμένα καί πιεστικά ποιμαντικολειτουργικά προβλήματα. Ἀπαντώντας ἐμμέσως στό αἶτημα αὐτό θά διανθίσω τήν εἰσήγησή μου μέ ἓνα περιστατικό, ὅπως μοῦ τό διηγήθηκαν καί θά παρουσιάσω μία εἰκόνα.

Πρίν μερικά χρόνια, ένας νέος ἔγγαμος κληρικός, πτυχιούχος Θεολογικῆς Σχολῆς ἐπισκέφθηκε τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἐκεῖ ζητοῦσε ἐναγωνίως κάποιον φωτισμένο γέροντα, προκειμένου νά τόν συμβουλευθεῖ γιά τὰ προβλήματα πού ἀντιμετώπιζε στήν ἐνορία του. Ὁ τοπικός ἐπίσκοπος τοῦ ἀνέθεσε τόν τομέα τῆς νεότητος καί τή διεύθυνση ἑνός νεανικοῦ πνευματικοῦ κέντρου. Ὁ προϊστάμενος τοῦ ναοῦ, –μέ πλούσια κοινωνική δράση καί ὄνομα στήν τοπική κοινωνία–, ἦταν ἐπιφυλακτικός καί δύσπιστος στήν φιλότιμη προσπάθεια τοῦ νέου κληρικοῦ νά ἐπικοινωνήσῃ καί νά συγκεντρώσῃ τὰ παιδιά τῆς ἐνορίας, τὰ ὁποῖα ἀμέσως τόν ἀγκάλιασαν.

Ἐπῆρχαν ὁμως καί δυσκολίες ἐκ μέρους τῶν παιδιῶν, τὰ ὁποῖα κουβαλοῦσαν στό πνευματικό κέντρο, ὅλες τίς παθογένειες τῆς ἑλληνικῆς οἰκογένειας καί γενικότερά της κοινωνίας. Αὐτά, ἐκ πρώτης ὄψεως, ἐλάχιστα ἄκουγαν ἢ ἔπαιρναν σά σοβαρά ὄσα ὁ νέος κληρικός προσπαθοῦσε μέ πολύ κόπο νά τούς κηρύξῃ καί νά τούς μεταδώσῃ. Φαίνονταν ὅτι πῆγαιναν ἐκεῖ γιά τήν παρέα. Ἀπό τὸ ἄλλο μέρος οἱ ἐπίτροποι καί ὁ προϊστάμενος ἄφηναν νά ἐννοηθεῖ ὅτι τὸ ἐνοριακό κέντρο εἶχε ἐκκοσμηθεῖ, εἶχε γίνει κοσμικό καφενεῖο... καί μᾶλλον γιά τὸ καλὸ τῆς ἐνορίας ἔπρεπε νά κλείσῃ.

Ἔτσι λοιπόν ὁ νέος κληρικός κατέφυγε ἀπογοητευμένος καί πικραμένος στό Ἅγιον Ὄρος. Ἐπισκέφθηκε σκηῆτες καί μοναστήρια, μίλησε μέ λόγιους καί ἀπλούς μοναχοὺς καί προσπαθοῦσε νά βρεῖ ἀπαντήσεις στά ἐρωτήματά του. Οἱ ἐπιφυλάξεις καί ἡ δυσπιστία τοῦ προϊσταμένου καί τοῦ περιγύρου του δέν τοῦ ἔκαναν ἐντύπωση, διότι μᾶλλον τὰ περίμενε. Αὐτὸ πού κυρίως τόν ἀπασχολοῦσε ἦταν, γιὰ τὰ νέα παιδιά φαίνονταν σάν νά μὴ ἔδιναν καμιά σημασία στά ὄσα προσπαθοῦσε νά τούς πεῖ; Αἰσθάνονταν ὅτι ὁ λόγος του δέν ἔβρισκε καμιά ἀνταπόκριση.

– Σε λυπᾶμαι, τοῦ εἶπε ὁ Ἠγούμενος ἑνός ἱστορικοῦ Μοναστηριοῦ, ὅταν τοῦ ἐξέθεσε τούς λογισμούς του. Διαθέτεις μόνο τὸ λόγο καί τήν ἐγκεφαλική σου θεολογία, τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύονται ἀδύναμα. Ὁ λόγος εἶναι πτωχός καί ἀνίσχυρος, ὅταν δέν συνοδεύεται ἀπὸ κατάλληλο πνευματικό κλίμα καί πνευματικές παραστάσεις πού νά συνδέονται μέ τή ζωή. Ἡ διακονία τοῦ θεοῦ λόγου γενικά, ἀλλά καί ἐιδικότερα ὅταν ἀφορᾷ νέους

ἀνθρώπους χρειάζεται νά συνεπικουρεῖται κι ἀπὸ ἄλλα πράγματα.

– Τὸ ἔργο μου ὡς ἡγουμένου εἶναι πιὸ ἀπλό, συνέχισε, διότι ἐδῶ στό Ἅγιον Ὄρος μιλᾷνε ἀκόμη καί οἱ πέτρες. Ὑπάρχει ἡ θαυματουργὸς εἰκόνα τῆς Παναγίας καί οἱ τοιχογραφίες, ὑπάρχει τὸ καθολικό, ὑπάρχουν τὰ παρεκκλήσια, ἡ βαριά ἱστορία, τὸ βυζαντινὸ μέλος, οἱ προσευχῆς τῶν προαπελθόντων καί τῶν ζώντων, οἱ ἀγρυπνίες, οἱ ἀπλοὶ μοναχοί, ἡ μετάνοια καί τὸ ἀνεπιτήδευτο ἦθος, ὑπάρχουν καί οἱ τρελοὶ καί οἱ ἄτακτοι. Γι' αὐτὸ τὸ Ὄρος εἶναι Ἅγιον. Ὅλοι καί ὅλα διδάσκουν. Ἀκόμη καί οἱ ἐμπαθεῖς βοηθοῦνται, ἐντάσσονται στό κλίμα καί θεραπεύονται πνευματικά. Κυρίως ὑπάρχει τὸ κοινοβιακὸ πνεῦμα καί ἡ κοινὴ λατρεία στό ναό, πού λειτουργεῖ ὡς ἡ καρδιά τῆς ἀδελφότητος πού δίνει ζωὴ καί αἷμα πνευματικὸ σέ ὅλους μας».

«Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καί ἡ τοιχογραφία τοῦ ναοῦ λένε, ὅ,τι ἀκριβῶς καί ἡ θεία Λειτουργία: Σταυρός τὸ σχῆμα τοῦ ναοῦ. Καί στό κέντρο τοῦ ναοῦ ἡ ἔξαρση τοῦ τρούλου. Καί στὸν τρούλο στό ὑψηλότερο σημεῖο τοῦ ναοῦ, ἡ μορφὴ τοῦ Παντοκράτορος. Καί γύρω ἀπὸ τὴν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου Τριαδικὴ φανέρωσι, ἡ οὐράνια θεία Λειτουργία, ὅπου ὁ ἴδιος ὁ Κύριος εἶναι θυόμενος καί θύτης, ὡς προσφέρων, προσφερόμενος, προσδεχόμενος καί διαδιδόμενος»⁶.

Ὑπάρχει παράλληλα ἡ κοινὴ τράπεζα. Ἐδῶ οἱ ἄγιοι εἰκονίζονται, ἀλλὰ ἀντὶ νά φέρουν τὰ ἀρχιερατικά τους ἄμφια, ὅπως στήν ἐκκλησία, φοροῦν μοναχικὸ μανδύα, γνώρισμα τοῦ μοναχοῦ καί σύμβολο ἀσκήσεως. «Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἱεροπρεπῆ ἀτμόσφαιρα παίρνουμε τὴν ὑλικὴ τροφή. Βρισκόμαστε σέ μία συνέχεια τῆς ἀκολουθίας, τῆς θείας Λειτουργίας. Στὴν ἀρχὴ καί στό τέλος εὐλογεῖται ἡ τράπεζα μέ τὴ σχετικὴ εὐχή. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ γεύματος τρεφόμαστε πνευματικά μέ τὴν ἀνάγνωσι ἀπὸ τούς λόγους τῶν Πατέρων ἢ ἀπὸ τὸ συναξάρι τοῦ Ἁγίου τῆς ἡμέρας...». Καί τόνισε: «Δέν χωρίζεται ἡ ζωὴ ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ζωὴ, οὔτε ἡ ὑλικὴ ἀπὸ τὴν πνευματικὴ»⁷. Ἐδῶ τὰ μνημεῖα διδάσκουν, οἱ εἰκόνες παιδαγωγοῦν, οἱ τοιχογραφίες διηγοῦνται, τὰ χειρόγραφα διασώζουν τὴν γλυκόπικτη ἱστορία μας, τὰ συναξάρια διαλαλοῦν τὰ πεπραγμένα τῶν ἀθλητῶν τῆς πίστεως, καλώντας καθημερινὰ σέ μίμηση.

«Μπαίνοντας ό πιστός στό ναό, βγαίνει στό ύπαιθρο του σύμπαντος κόσμου. Καί βγαίνοντας στό ύπαιθρο τής πραγματικότητας μπαίνει στό σπίτι καί τό ναό του. “Άπας τόπος εὐκτήριον γέγονε”»⁸, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἱερός Χρυσοστομος⁹. Ἄλλά κι ἔξω ἀπό τό Μοναστήρι τό κάλλος τής κτίσεως συμβάλλει στήν κάθαρση του νοός ἀνάγοντας τόν στόν πανοικτίρονα Θεό. Ἐδῶ δέν χρειάζεται ρητορική δεινότητα γιά νά πεισθεῖ κάποιος γιά τήν ἀλήθεια τής πίστεως, ἀρκεῖ ἡ κατά Θεόν ἀπλότητα καί ἡ ἀνοιχτή καρδιά.

Νά γιατί τό τιμεντένιο πνευματικό κέντρο τής ἐνορίας σου φαίνεται πτωχό κι ὁ λόγος σου ἀδύναμος, κατέληξε. Ὁ νέος κληρικός ἀναθάρρησε. Μπορεῖ νά μήν πῆρε τίς ἀπαντήσεις πού ζητοῦσε. Τοῦ ἀνοίχθηκε ὁμως ἕνας ἄλλος ὀρίζοντας στό ἔργο τής διακονίας του. Τοῦ δόθηκαν ἐργαλεῖα πού τά εἶχε ἀνάγκη, ὅπως ἀκριβῶς ὁ καλός τεχνίτης πού χρειάζεται ὅλα τά ἐργαλεῖα καί χωρίς αὐτά γίνεται ἀναποτελεσματικός καί ἀποτυχημένος.

Ἡ εἰκόνα πρότυπο κηρύγματος

Ὑστερα ἀπό αὐτά, ἄς δοῦμε πῶς μπορεῖ νά ἀποτελέσει πρότυπο γιά τό κήρυγμα μία ἀπό τίς λειτουργικές τέχνες, ἡ εἰκονογραφία, καί πῶς μπορεῖ νά ἀξιοποιηθεῖ στήν ἐκφορά του.

Στήν ἐκκλησιαστική παράδοση οἱ ἱερές εἰκόνες χαρακτηρίσθηκαν ὡς «βιβλία τῶν ἀγραμμάτων». Διότι προφανῶς μέσω τής σχηματοποίησης, τῶν χρωμάτων, τῶν ἁγιασμένων μορφῶν καί τῶν ἱερῶν συνθέσεων αἰσθητοποιεῖται τό μυστήριο τής ὀρθοδόξου πίστεως καί καθίσταται οἰκεῖο καί σέ ἐκείνους πού δέν ἔτυχαν κάποιας μορφώσεως ἢ δέν ἔχουν τή δυνατότητα νά διαβάσουν βιβλία. Ἄλλά καί οἱ μορφωμένοι χρειάζονται τίς εἰκόνες ὡς μέσα μύησης στήν πίστη καί τή ζωή, στό δόγμα καί τό ἦθος τής Ἐκκλησίας. Ἐξ ἄλλου ἡ προσέγγιση τῶν θείων ἀληθειῶν δέν γίνεται μόνο μέ τή διάνοια ἀλλά μέ ὀλόκληρο τό εἶναι του ἀνθρώπου, μέ ὅλα τά μέρη τής ψυχῆς καί ὅλες τίς σωματικές αἰσθήσεις.

Ὁ λαός του Θεοῦ τιμᾷ μέ ἰδιαίτερο σεβασμό τίς εἰκόνες, τίς ὁποῖες λιτανεύει, διακοσμεῖ, προσκυνᾷ, θυμιάζει καί ἀνάβει σέ αὐτές καντήλι, ἐπικαλούμενος τή βοήθεια τῶν ἁγίων πού αὐτές ἀπεικονίζουν. Ἡ θεορμία ἰκεσία τῶν ἀνθρώπων, ὅταν συνοδεύεται ἀπό ἀγνή καί ἄδολη πίστη, ἔλκει τή

θαυματουργική ἐνέργεια του Θεοῦ μέ ἀποτελεσμα νά γίνονται καί θαύματα.

Στήν βυζαντινή ἐκκλησιαστική παράδοση δημιουργήθηκαν διάφοροι εἰκονογραφικοί κύκλοι: ὁ δογματικός κύκλος, ὁ λειτουργικός κύκλος καί ὁ ἔορταστικός ἢ ἱστορικός κύκλος. Κάθε κύκλος περιλαμβάνει σειρά τοιχογραφιῶν καί εἰκόνων, πού τοποθετοῦνται σέ συγκεκριμένα μέρη του ναοῦ καί ἔχουν ἀνάλογο συμβολισμό. Κεντρική θέση στόν ἔορταστικό κύκλο κατέχει τό Δωδεκάορτο, πού ἀνοίγει μέ τόν Εὐαγγελισμό τής Θεοτόκου, περιλαμβάνει τά κύρια γεγονότα τής ζωῆς του Χριστοῦ καί ὀλοκληρώνεται μέ τήν Πεντηκοστή καί κάποτε μέ τήν Κοίμηση τής Θεοτόκου.

Ἐπέλεξα ὡς πιό χαρακτηριστική εἰκόνα, τήν εἰκόνα τής Ἀναστάσεως πού ἀνήκει στό Δωδεκάορτο καί ἀπαντᾷ σέ διάφορες ἐκδοχές. Ὅπως ἀναφέρουν οἱ ἐρευνητές στήν παραδοσιακή ἀγιογραφία ἡ πραγματική στιγμή τής Ἀναστάσεως οὐδέποτε ἀπεικονίστηκε. Στά εὐαγγέλια ἐξἄλλου περιγράφονται οἱ μαρτυρίες τῶν μαθητιῶν καί τῶν μαθητῶν γιά τή συνάντηση μέ τό πρόσωπο του Ἀναστάντος Κυρίου.

Στήν ἐκκλησιαστική τέχνη ξεχωρίζουν τρεῖς παραστάσεις πού εἶναι καί οἱ συνηθέστερες καί μποροῦν ἄριστα νά ἀξιοποιηθοῦν στό κήρυγμα: Ἡ πρώτη, ἡ κατ' ἐξοχήν βυζαντινή, παρουσιάζει τόν Χριστό στό Ἄδη νά ἐλευθερώνει τόν Ἀδάμ καί τήν Εὐά ἀπό τά δεσμά του θανάτου, ἀλλά καί ὅλους τους δικαίους πού ἀνέμεναν ἐναγωνίως τήν ἔλευση του λυτρωτῆ. Κλασικό δεῖγμα τής σύνθεσης αὐτῆς βρῖσκεται στό παρεκκλήσιο τής Μονῆς τής Χώρας στήν Κωνσταντινούπολη. Στήν ἐν λόγω νωπογραφία ὁ Χριστός λευκοφορεμένος καί μέσα σέ φωτεινή δόξα δεσπόζει ὡς νικητῆς του θανάτου, ἔλκοντας τόν Ἀδάμ καί τήν Εὐά ἀπό τά δεσμά του θανάτου. Στά χέρια καί τά πόδια του διακρίνονται τά σημάδια ἀπό τά καρφιά τής σταύρωσης. Ἐπάνω ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «Ἡ ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ». Τόσο ἡ ἐπιγραφή αὐτή, ὅσο καί οἱ χορεῖες τῶν δικαίων πού εἰκονίζονται, σαφῶς παραπέμπουν στήν Ἀνάσταση ὄχι μόνο του Χριστοῦ ἀλλά καί ὀλοκληρου του ἀνθρωπίνου γένους. Στό κάτω μέρος ἐντός της σκοτεινῆς ἀβύσσου καί μέσω ἀποκρημνων βράχων κείτεται ἄλυσσοδεμένος ὁ θάνατος. Εἰκόνες μέ τό ἴδιο περίπου περιεχόμενο δια-

σφίζονται στή Ίερά Μονή Σταυρονικήτα (Θεοφάνης, 16ος αϊ.), στά Μετέωρα κ.ά.

Ο δεύτερος τύπος εικόνας, πού εἶναι καί αὐτή βυζαντινή, στηρίζεται στά εὐαγγέλια (βλ. Ματθ. 28,4). Παρουσιάζει ἄγγελο ἐνδεδυμένο στά λευκά νά κάθεται πάνω στή βαριά πλάκα πού καλύπτει τόν τάφο τοῦ Χριστοῦ καί δείχνει στίς ἔντρομες μυροφόρες τό κενό μνήμα. Τό μνήμα βρίσκεται μέσα σέ σκοτεινή σχισμὴ ἑνός βράχου. Στό ἐπάνω μέρος τῆς εικόνας ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή, «Ἴδε ὁ Τόπος ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος». Σέ ἄλλες εἰκόνες ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Ἠγέρθη οὐκ ἔστιν ὧδε». Οἱ πιό χαρακτηριστικές εἰκόνες τοῦ τύπου αὐτοῦ διασώζονται στή Ί. Μονή Μιλέσεβα τῆς Σερβίας (1235) καί στήν Ί. Μονή Σταυρονικήτα τοῦ Ἁγίου Ὁρους πού εἶναι ἔργο τοῦ Θεοφάνη (1546).

Ο τρίτος τύπος εικόνας προέρχεται ἀπό τήν Ἀναγέννηση τῆς Δύσεως καί ἀπαντᾷ κυρίως στά Ἑλλάδα. Ὁ Χριστός ἀπεικονίζεται νά ἐξέρχεται τοῦ τάφου κρατώντας κόκκινο λάβαρο ὡς σύμβολο τῆς νίκης. Οἱ φυλάσσοντες τόν τάφο στρατιῶτες, ἔντρομοι πέφτουν κάτω ἢ κοιμοῦνται. Ἡ εἰκόνα τῆς Ἀναγεννήσεως, γράφει ἡ Μαρίνα Σκλήρη, ἐμπνέει τήν ἰδέα τῆς πρόσκαιρης νίκης πάνω στό θάνατο κάποιου Ὑπερανθρώπου πού, κάνοντας ἕνα ἄλμα ὑψηλά ἔξω του τάφου, ἀφήνει τήν ἐντύπωση ὅτι τό πιθανότερο πού θά συμβεῖ εἶναι, ἀκολουθώντας τό νόμο τῆς βαρύτητας, σέ λίγο νά ξαναπέσει. Ἡ Ἀνάσταση εἶναι θέμα τῆς θαυματουργικῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ καί ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου στή σύνθεση, στά πρόσωπα τῶν στρατιωτῶν, εἶναι ὅτι ἡ νίκη αὐτὴ τούς συντρίβει μέ τήν ἐπιβολὴ τοῦ θαύματος. Ἐνῶ ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ στήν ὀρθόδοξη παράδοση εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένη μέ τήν ἀνάσταση τοῦ Ἀδάμ καί τῆς Εὐας. Στή μία διακρίνεται ἡ δύναμη καί τό θαῦμα, στήν ἄλλη ἡ ἐλεύθερη σχέση καί κοινωνία τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ καί τῶν Ἁγίων του, ὅπως στή θαυμάσια σύνθεση τῆς Μονῆς τῆς Χώρας. Δύο εἰκόνες μέ διαφορετικὴ ἀνθρωπολογία καί σωτηριολογία¹⁰.

Γίνεται κατανοητό πὼς μέσω τῆς εικόνας διδάσκει τό λειτουργικὸ ἦθος καί τό ὀρθόδοξο δόγμα, ἡ ζωὴ καί ἡ πίστη τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλά καί πὼς ἕνα κήρυγμα θά μπορούσε νά εἶναι ταυτόχρο-

να βιβλικό, μυσταγωγικὸ καί Χριστοκεντρικὸ καί νά συνδέει τὴ χριστιανικὴ ἀλήθεια μέ τὴν τέχνη. Ἀπὸ ὅσο γνωρίζω σπάνια ἀξιοποιοῦνται τὰ στοιχεῖα αὐτά στό κήρυγμα. Τό δωδεκάορτο λ.χ. θά μπορούσε νά προσφέρει πλούσιο ὕλικό γιὰ ἐτήσια σειρά κηρυγμάτων. Ἀνάλογη σειρά κηρυγμάτων θά μπορούσε νά ἔχει ὡς ἀφετηρία τούς διάφορους εἰκονογραφικούς λειτουργικούς κύκλους.

Τό κήρυγμα ὡς τέχνη

Ἀναφέρθηκε στήν ἀρχὴ ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικὸς λόγος χρειάζεται νά συνοδεύεται καί ἀπὸ ἀνάλογο βίωμα. «Ὅταν ἀπουσιάζει τό βίωμα ἀπὸ τό κήρυγμα»- γράφει ὁ συνάδελφος Γ. Φίλιας- «εἶναι προδιαγεγραμμένη ἡ ἀλλοτρίωσή του, δηλαδή ἡ μεταποίησή του σέ κοσμικὸ - ἐπαγγελματικὸ λόγο. Εἶναι προφανές ὅτι τό βίωμα προηγεῖται σέ βαρῦτητα καί σημασία ἀκόμα καί τῆς ρητορικῆς τέχνης: καί τοῦτο διότι ἐάν ὑπάρχει ἡ ρητορικὴ τέχνη, ἀλλά ἀπουσιάζει τό βίωμα, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ρήτορας θά περιπέσει (μέ μαθηματικὴ ἀκρίβεια) στήν προαναφερθεῖσα ἀλλοτρίωση»¹¹.

Ἡ θέση αὐτὴ βρίσκεται σέ στοίχιση μέ αὐτό πού γράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅτι εὐαγγελίζεται «οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ»¹². Δηλαδή ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ βαθυστόχαστες θεολογικὲς ἀναλύσεις. Δέν ἐπιβάλλεται μέ τὴ δύναμη καί τὴν καλλιέπεια τῶν λόγων. Ὁ Ἀπόστολος ἐνῶ κατέχει τὴ «σοφία τοῦ λόγου», τὴ σοφία τῶν σοφῶν καί τὴν κοσμικὴ σοφία φαίνεται νά μὴν τὰ χρησιμοποιοῖ. Ἐπιμένει στήν μαρτυρία τῆς κοινωνίας μέ τόν ζῶντα Κύριο.

Καί τό ἐρώτημα πού τίθεται εἶναι: Ὅποιοι δέν εἶναι ὑψηλῆς καί ἐμπειρικὸς θεολόγος, πρέπει νά σιωπᾷ; Δέν ἔχει εὐθύνῃ ἀπέναντι στό Θεὸ ἀλλά καί στό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας νά μεταφέρει τό εὐαγγελικὸ μήνυμα ἀτόφιο στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων;

Στό σημεῖο αὐτό θά βοηθήσει ἡ καλὴ προετοιμασία, ἡ μελέτη καί ἀφομοίωση τῶν ἱερῶν κειμένων ἀλλά καί οἰκοδόμηση τοῦ κηρύγματος μέ βάση τῆς ἀρχῆς τῆς ὁμιλητικῆς καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρητορικῆς. Ὅλοι γνωρίζουμε καί ἔχουμε διδαχθεῖ γιὰ τὴν κατώτερη καί ἀνώτερη ὁμιλία, τό ρητορικὸ ἀλλά καί τόν περιστασιακὸ λόγο, τὴ δομὴ, τό ὕφος, τὴν ὕλη ἀλλά καί τὴ γλώσσα τοῦ κη-

ρύγματος. "Όλα αυτά μπορεί να είναι σχετικά, αλλά δεν πρέπει να υποτιμούνται. Συγκροτούν τέχνη και απαιτούν σοφία. Μπορούν να βοηθήσουν και μάλιστα κατά τη συγγραφή του κηρύγματος. Και καλό είναι τουλάχιστον για τα πρώτα χρόνια της διακονίας μας στον άμβωνα αλλά και σε κάποιες άλλες έκτακτες περιπτώσεις να γράφουμε τό κήρυγμα. Ο μακαριστός Μητροπολίτης Κοζάνης Διονύσιος επέμενε πάντοτε στη συγγραφή του κηρύγματος.

Κυρίως όμως χρειάζεται πίστη και ταπεινωση. Τό «ἐπίστευσα διό ἐλάλησα»¹³ του Δαβίδ ἐπικαλεῖται ὁ Ἄπ. Παῦλος, γιά νά γράψει: «καί ἡμεῖς πιστεύομεν διό καί λαλοῦμεν»¹⁴. Τό κήρυγμά μας εἶναι ἀπόρροια πίστεως. "Όταν δέν ὑπάρχει ἡ βεβαιότητα τῆς πίστεως, τότε εἶναι προτιμότερη ἡ σιωπή.

Ἐπίλογος

Ἄλλά τό θέμα δέν εἶναι νά ἐφησυχάσουμε στή σιωπή. Τό θέμα εἶναι νά ἐνεργοποιηθοῦμε ἀξιοποιώντας τίς λειτουργικές τέχνες, τήν πλούσια ἀγιοπνευματική μας παράδοση μέ ὁδηγό αὐτά

πού ἀναφέρονται ὡς συμβουλές πρὸς ἱεροκήρυκες σέ κάποιο παλαιό περιοδικό: «"Όταν πρόκειται νά ἐκλέξῃ τό θέμα τοῦ λόγου σου, ἐξέτασον εἰ καλῶς γινώσκει αὐτό, εἰ δύνασαι ἐντός ὀλίγου νά μάθῃς καί νά χωνεύῃς αὐτό καλῶς... ἔπειτα μάθε ἐάν τό θέμα εἶναι κατάλληλον διά τό ἀκροατήριόν σου... τρίτον ἐρεύνησον εἰς ἑαυτόν καί ἴδε ἐάν πιστεύῃς εἰς τήν ἀλήθειαν ἐκείνων ἅτινα θά διδάξῃς, ἐάν σέ συγκινοῦσιν ἢ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τοῦ νοῦ καί τῆς καρδίας σου. Ἐάν τοῦτο δέν κατορθοῦσιν ἄπεχε· διότι οὐδεὶς δύναται νά ὁμιλήσῃ περὶ πράγματος, ὅπερ εἰς ἑαυτόν ἀδιάφορον εἶναι»¹⁵. Θέλω νά πιστεύω ὅτι ὅσα βιώνουμε στήν Ἐκκλησία, ὅσα ψάλλουμε, ὅσα διαβάζουμε, ὅσα βλέπουμε κι ὅσα αισθανόμαστε δέν μᾶς εἶναι ἀδιάφορα, ἀλλά εἶναι ἡ ἴδια μας ἡ ζωὴ πού συγκροτεῖ καί τήν ἱερατική μας αὐτοσυνειδησία. Ἐν κατακλείδι θεωρῶ, ὅτι ἐάν εἴμαστε ἐσωτερικά πλούσιοι ἀπό τή μελέτη τῶν βιβλικῶν κειμένων, τίς εἰκονογραφικές παραστάσεις, τόν συναξαριακό πλοῦτο καί ταυτόχρονα ἀγωνιοῦμε ποιμαντικά μπροστά «στά πάθια καί τούς καημούς τῶν ἀνθρώπων», τότε δέ θά τοῦς ἀφήσουμε ἀπαρακλήτους.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Πρωτ. Β. Καλλιακιάνη, «Τά ἀγιογραφικά ἀναγνώσματα καί τό θεῖον κήρυγμα», *Ἱερουργεῖν τό Εὐαγγέλιον*, Ἡ Ἁγία Γραφή στήν Ὁρθόδοξη Λατρεία, Πρακτικά Ε' Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, Σειρά Ποιμαντική Βιβλιοθήκη 10, Κλάδος Ἐκδ. ΕΜΥΕΕ, Ἀθήνα 2004, σ. 536 κ.έ.
2. Ἰ. Φουντούλη, *Ὁμιλητική*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 62 κ.έ.
3. *Ἐπέρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων*, 1,3,42, *Συγγράμματα Α'*, ἐκδ. Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 453, 11.
4. Ν. Καβάσιλα, *Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, 2, P.G. 150,553B.
5. Βλ. *Πράξ.* 6,3
6. Ἀρχιμ. Βασιλείου Καθηγουμένου Ἱερῶς Μονῆς Ἰβήρων, *Θεολογικό Σχόλιο στίς τοιχογραφίες τῆς Ἱερῶς Μονῆς Σταυρονικήτα*, Ἱερά Μονή Ἰβήρων 2004, σ. 47-48.
7. Ἀρχιμ. Βασιλείου, *ὁ.π.*, σ. 54-55.
8. Ἀρχιμ. Βασιλείου, *ὁ.π.*, σ. σ.49.
9. P.G. 49, 400, 36-37.
10. Μαρίνα Σκλήρη, «Συμβολή στή διδακτική τῆς βυζαντινῆς εἰκόνας στό Λύκειο», *Σύναξη*, τεύχ. 13, 1985, σ. 102-104.
11. Γ. Ν. Φίλιας, *Ἐκκλησιαστική ρητορική καί ἐκφορά τοῦ σύγχρονου θεολογικοῦ λόγου*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2008, σ. 94-95.
12. Α' Κορ. 1,17.
13. Ψαλ. 115,1.
14. Β' Κορ. 4, 13.
15. *Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια*, τόμ. 6, ἔτος Ε' (1884-2885), σ. 7 κ.έ.

Ἡ Ναοδομία: Ἱστορική καί θεολογική θεώρηση

Τῆς Ἰωάννας Στουφῆ, Ἐπικούρου Καθηγητοῦ Ε.Κ.Π.Α.

(Εἰσήγηση στό ἸΔ΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο
Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, Πάτρα, 17-19.9.2012)

Ὁ χώρος τέλεσης τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἀποτελέσει, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀπό τούς πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες, χώρους ιδιαίτερης μέριμνας γιά τή χριστιανική κοινότητα. Ἀρχικά ἦταν χώροι ιδιωτικοί, αἵθουσες ἐνταγμένες στήν ἀστική ἀρχιτεκτονική κάθε περιοχῆς. Τίς ἀρχαιότερες μαρτυρίες γιά τούς χώρους προσευχῆς καί λατρείας (εὐχαριστακῆς σύναξης) τῶν πρώτων χριστιανῶν παρέχουν οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (1,13-14, 2,1,42). Μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου, κυρίως ἀπό τό τέλος τοῦ 2ου αἰῶνα, καθιερώθηκαν μόνιμοι χώροι πού, γιά τίς ἀνάγκες τῆς λατρείας, ἔλαβαν σταδιακά ιδιαίτερη ἐσωτερική διαμόρφωση. Εἶναι γνωστοί μέ τήν ὄνομασία κυρίως «ἐκκλησία», «οἶκος Θεοῦ», «οἶκος Κυρίου», «κυριακόν». Στή Ρώμη ὀνομάζονταν *tituli*, ἀπό τήν πινακίδα τῆς εἰσόδου, ὅπου ἦταν γραμμένο τό ὄνομα τοῦ ιδιοκτήτη τῆς οἰκίας. Εὐκτήριοι οἴκοι ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἀρκετοί σέ διάφορες περιοχές, ὅπως στήν Ἑλλάδα π.χ. στό Δίον, ἀρχαία πόλη στούς βόρειους πρόποδες τοῦ Ὀλύμπου, καί κοντά στό Ἀσκληπιεῖο τῆς Δήλου, στή Μεσοποταμία, στήν ἑλληνιστική πόλη τῆς Δούρα *Εὐρωποῦ*, καί οἱ περισσότεροι στή Ρώμη.

Στή Μεσοποταμία, στή δυτική ὄχθη τοῦ Εὐφράτη ποταμοῦ, στή Δούρα *Εὐρωπό*, οἱ ἀνασκαφές ἔφεραν στό φῶς τή σημαντικότερη κατ' οἶκον ἐκκλησία. Πρόκειται γιά μία ἑλληνιστικοῦ τύπου οἰκία, πού διέθετε ἀρκετά δωμάτια διατεταγμένα γύρω ἀπό μία αὐλή. Γιά τίς ἀνάγκες τῆς λατρείας δύο συνεχόμενα δωμάτια τῆς νότιας πλευρᾶς ἐνώθηκαν καί ἀποτελέσαν ἓνα ἐνιαῖο χώρο (13X15μ.) Στήν ἀνατολική πλευρά τῆς αἵθουσας ἀνακαλύφθηκε μία ἐξέδρα, ὅπου πιθανόν θά ἦταν τοποθε-

τημένος ὁ θρόνος τοῦ ἐπισκόπου, ἴσως φορητός καί ξύλινος. Ἡ μετατροπή αὐτή τοποθετεῖται πιθανότατα, σύμφωνα μέ ἓνα χάραγμα στό κονίαμα γύρω στό 231/232. Δέκα χρόνια περίπου μετά, στή βορειοδυτική γωνία τοῦ σπιτιοῦ, ἓνα δωμάτιο μετατράπηκε σέ βαπτιστήριο. Ἀπέκτησε ὀρθογώνια κτιστή κολυμβήθρα μέ κιβώριο πάνω ἀπ' αὐτή. Τό βαπτιστήριο διακοσμήθηκε μέ τοιχογραφίες, πού περιελάμβαναν θέματα σχετικά μέ τό Βάπτισμα καί τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας γι' αὐτό.

Μετά τό διάταγμα τῶν Μεδιολάνων, τό 313, μέ τήν ισότιμη μέ τίς ἄλλες θρησκείες τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἀναγνώριση τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἀρχίζει καί ἡ μεγάλη ἐποχή γιά τήν χριστιανική τέχνη. Στή βασιλεία ιδιαίτερα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὁ Χριστιανισμός, μία ἐπίσημα ἀναγνωρισμένη θρησκεία μέ μεγάλη διάδοση σέ ὅλη τήν αὐτοκρατορία, μέσα ἀκόμη καί στήν αὐτοκρατορική αὐλή, θά ἀποκτήσει τή μνημειακή ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική του. Ἕνας σημαντικός ἀριθμός χριστιανικῶν ναῶν θά ἰδρυθεῖ, πολλοί ἀπό τόν ἴδιο τόν αὐτοκράτορα καί τή μητέρα του, τήν ἁγία Ἐλένη, στήν Κωνσταντινούπολη, τή Ρώμη, τό Μιλάνο, τούς Ἁγίους Τόπους καί τή βόρεια Ἀφρική. Δυστυχῶς ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Μ. Κωνσταντίνου πολύ λίγα δείγματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἔχουν διασωθεῖ. Ἡ πρώτη αὐτή χριστιανική ἀρχιτεκτονική τοῦ 4ου αἰῶνα χρησιμοποιεῖ, ὅπως ἦταν φυσικό, τύπους καί μορφές οἰκείους στό ἑλληνορωμαϊκό περιβάλλον, μέσα στό ὅποιο ἀναπτύχθηκε ὁ Χριστιανισμός. Σταδιακά καί, κυρίως, ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Ἰουστινιανοῦ καί ἐξῆς, ἡ χριστιανική ναοδομία θά προχωρήσει σέ ἀρχιτεκτονικές συνθέσεις περισσότερο

πρωτότυπες καί, καθ' ὅλη τή βυζαντινή περίοδο, νέοι ἀρχιτεκτονικοί τύποι ναῶν θά προέλθουν ἀπό τή σύνθεση προηγούμενων καί θά ἐφαρμοσθοῦν μέ καταπληκτική ποικιλία. Ἔτσι κατά τήν παλαιοχριστιανική περίοδο, θά χρησιμοποιηθεῖ ὁ τύπος τῆς βασιλικῆς μέ τίς διάφορες παραλλαγές της, τά περικεντρα κτίρια μέ ποικίλες ἐπίσης παραλλαγές καί τέλος, τήν ἐποχή τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ βασιλική μέ τροῦλο, μέ κορυφαῖο μνημεῖο τήν Ἁγία Σοφία στήν Κωνσταντινούπολη.

Ἡ ἐποχή τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι γιά τήν ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική περίοδος μεγάλης ἀλλαγῆς. Δέν πρόκειται γιά μεταβολή στίς μορφές ἢ υἰοθέτηση νέων στοιχείων, ἀλλά γιά ἀλλαγὴ στή σύνθεση τῆς κάτοψης τοῦ ναοῦ καί τῆ στέγαση. Ἡ δρομική βασιλική, ὁ τύπος πού κυριάρχησε τούς προηγούμενους αἰῶνες στή χριστιανική ναοδομία Ἀνατολῆς καί Δύσης, θά λάβει στήν Ἀνατολή νέα μορφή καί ἐξέλιξη καί θά παραμείνει μόνο στή Δύση ὡς βασιλική ἀρχή τῆς ναοδομίας. Κύριο χαρακτηριστικό της ναοδομίας τήν περίοδο τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ τάση γιά περικεντρὴ διάταξη καί τονισμό τοῦ κατακόρυφου ἄξονα τοῦ ναοῦ. Σταδιακά, θά γενικευτεῖ ἡ χρήση τῶν θόλων καί μάλιστα τοῦ τροῦλου. Ἡ χρήση, παράλληλα, νέων τρόπων στέγασης ἐκφράζει ἀποτελεσματικότερα ἀντιλήψεις καί συμβολισμούς γιά τό χῶρο τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ, πού εἶχαν καί παλαιότερα ἐκφρασθεῖ μέσα στήν Ἐκκλησία. Ὅπωςδήποτε, οἱ νέες τάσεις τῆς ναοδομίας δέν εἶναι δυνατόν νά ἐρμηνευθοῦν ἐρήμην της Λατρείας καί τῆς Θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἐξέλιξη καί ἀλλαγές στή Λατρεία (π.χ. ἡ μετακίνηση τοῦ διακονικοῦ μέσα στό ναό καί ἡ σταθερὴ τοποθέτηση τῆς πρόθεσης καί τοῦ διακονικοῦ ἐκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος μετά τόν βον αἰῶνα) συνιστοῦν αὐξηση τῆς λειτουργικῆς παράδοσης καί ἀσφαλῶς ἐπηρεάζουν τή ναοδομία. Τό γεγονός, γιά παράδειγμα, ὅτι ἡ Μικρὴ καί ἡ Μεγάλῃ Εἴσοδος δέν εἶναι πλέον πραγματικές εἴσοδοι μέσα στό ναό ἀλλά ἐσωτερικές κυκλικές κινήσεις συντελεῖ ὥστε σταδιακά νά ἀπολεσθεῖ ὁ δρομικός χαρακτήρας τοῦ ναοῦ καί νά τονισθεῖ τό κέντρο του καί ὁ χῶρος μπροστά ἀπό τό ἱερό βῆμα.

Μετά τή λήξη τῆς Εἰκονομαχίας καί τήν ὀριστική ἀναστήλωση τῶν εἰκόνων (843), ὁ τύπος τοῦ

σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου ναοῦ μέ τροῦλο θά ἀποτελέσει τόν νέο ἀρχιτεκτονικό τύπο τῆς ὀρθόδοξης ναοδομίας, πού θά ἐπικρατήσῃ ὅλη τή μεσοβυζαντινὴ περίοδο καί ὄχι μόνο. Οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ θά ἐφαρμοσθοῦν ἐπίσης μέ ποικίλες παραλλαγές κατά τόπους καί «σχολές». Ἐμφαση δίνεται τώρα στή σταυρική διάταξη τῆς στέγης καί ἀσφαλῶς στήν παρουσία τοῦ τροῦλου. Κάτω ἀπό τόν κυρίαρχο τροῦλο (σύμβολο τοῦ οὐρανοῦ), ἡ σταυρική στέγη τοῦ ναοῦ θυμίζει στόν πιστό τή σημασία τοῦ Σταυροῦ, πού ἀποτελεῖ σύμβολο τῆς Θείας Ἐνανθρώπησης, τῆς Σταυρικῆς Θυσίας καί τῆς Ἀνάστασης τοῦ Κυρίου, μέ ἄλλα λόγια τῆς δυνατότητας τῆς σωτηρίας πού τοῦ παρέχει ἡ Ἐκκλησία. Τήν ἴδια περίοδο ἕνας ἄλλος ἀρχιτεκτονικός τύπος, ὁ ὀκταγωνικός, θά δώσει πολύ σημαντικά μνημεῖα στόν ἐλλαδικό κυρίως χῶρο, ὅπως τό καθολικό της μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκά στή Βοιωτία καί τῆς μονῆς Δαφνίου στήν Ἀττική. Θά ἐξαλειφθοῦν ἀπό τό κέντρο τοῦ ναοῦ οἱ τέσσερις κίονες τοῦ σταυροειδοῦς ναοῦ πού χρησίμευαν γιά τή στήριξη τοῦ τροῦλου καί τά ὀκτώ στηρίγματα τοῦ τροῦλου θά τοποθετηθοῦν περιμετρικά. Οἱ νέες ἀρχιτεκτονικές ἀναζητήσεις θά ἀποδώσουν ἐνιαῖο καί ἀδιάσπαστο τόν κεντρικό χῶρο τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος καλύπτεται ἀπό μεγάλο τροῦλο. Τό εὖρος τοῦ τροῦλου ἐπιτείνει τόν συμβολισμό του ὡς οὐράνιου θόλου καί ἐπιτρέπει ἀπό τόν μεγαλύτερο ἀριθμὸ παραθύρων τό φῶς νά καταγαύζει τόν χῶρο.

Ἡ κατά τόπους ποικιλία τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τύπων καί κυρίως τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν καί τῶν κατασκευαστικῶν τρόπων θά κάνει τούς μελετητές νά κάνουν λόγο γιά «σχολές» μέ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά. Δύο θεωροῦνται οἱ σημαντικότερες «σχολές» τῆς βυζαντινῆς ναοδομίας, ἡ «σχολὴ Ἑλλάδος» καί ἡ «σχολὴ Κωνσταντινουπόλεως». Στή «σχολὴ Ἑλλάδος» ἀνήκει ἡ νότια Ἑλλάδα μέχρι τῆς Θεσσαλίας καί ὀρισμένα νησιά, ὅπως ἡ Ἄνδρος καί ἡ Αἴγινα. Ἡ ἄλλη «σχολή» περιλαμβάνει τήν Κωνσταντινούπολη καί ἐν μέρει τῆς Θεσσαλονίκης, καθώς καί τίς περιοχές πού ἀνήκουν ἀμεσότερα στή σφαῖρα τῆς καλλιτεχνικῆς ἐπιρροῆς της, ὅπως τμήμα τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καί τίς βόρειες σλαβικές χῶρες, καθώς καί ὀρισμένα νησιά, κυρίως τοῦ Ἀνατολικοῦ Αἰγαίου,

όπως π.χ. τή Χίο. Η ιδιαίτερη χρήση του λίθου στην κατασκευή, και μάλιστα τό λεγόμενο πλινθοπερίκλειστο σύστημα, οί ένιαίξ και άδιάθρωτες επιφάνειες τών τοίχων και τών όγκων του ναού, ό τονισμός τής ευθείας, κυρίως στά τριγωνικά αετώματα, ό κεραμοπλαστικός διάκοσμος είναι μερικά από τά γνωρίσματα τής έλλαδικής σχολής. Η έναλλαγή λίθων και πλίνθων ή ή άποκλειστική χρήση πλίνθων στίς τοιχοποιίες, τά καμπύλα αετώματα, τά τυφλά άψιδώματα ή οί μικρές κόγχες πού άρθρώνουν τούς έξωτερικούς τοίχους, οί πολυγωνικοί τρούλοι και οί πολύπλευρες άψίδες του ιεροού, τά μεγάλα σύνθετα παράθυρα είναι γνωρίσματα τής σχολής Κωνσταντινουπόλεως.

Κατά τήν ύστεροβυζαντινή περίοδο, πού όρίζεται από δύο επώδυνες γιά τήν αυτοκρατορία αλώσεις τής Κωνσταντινουπόλεως, τήν άλωση από τούς Λατίνους Σταυροφόρους τό 1204 και τήν άλωση από τούς Όθωμανούς Τούρκους τό 1453, θά συνεχισθεί ή χρήση όλων τών προηγούμενων αρχιτεκτονικών τύπων αλλά, παράλληλα, θά έμφανισθούν και νέοι. Στο δεσποτάτο του Μορέως, θά κάνει τήν εμφάνισή του και ένας αρχιτεκτονικός τύπος, γνωστός ως «μεικτός» τύπος ή «τύπος Μυστρα», πού συναντάται μόνο στο Μυστρα και στο Λεοντάρι τής Αρκαδίας. Στο ισόγειο ό ναός είναι μία τρίκλιτη βασιλική, ένω στον όροφο, μέ τή μεσολάβηση τεσσάρων κτιστών στηριγμάτων, μετατρέπεται σε τετρακίονιο, σταυροειδή έγγεγραμμένο μέ τρούλο (π.χ. Όδηγήτρια μονής Βροντοχίου Μυστρα). Δημιούργημα όμως καθαρά έλλαδικό του 13ου αιώνα αποτελούν οί *σταυρεπίστεγοι* ναοί. Είναι ναοί συνήθως μικροί, μονόκλιτοι ή τρίκλιτοι, θολοσκεπείς. Στους ναούς αυτούς ή διαμήκης κάμαρα διακόπτεται από μία άλλη έγκάρσια, πού τοποθετείται ψηλότερα, ώστε έξωτερικά νά διαγράφεται τό σχήμα του σταυρού στή στέγαση.

Κατά τήν περίοδο τής Τουρκοκρατίας, παρά τίς δύσκολες συνθήκες, παλαιοί ναοί επισκευάζονται ή κτίζονται νέοι. Ίδρύονται κυρίως, λόγω τών προνομίων πού είχαν παραχωρήσει οί Τούρκοι, νέα καθολικά στά μεγάλα μοναστήρια. Τήν πρώτη περίοδο τής Τουρκοκρατίας ακολουθείται πιστά ή βυζαντινή παράδοση μέ όρισμένες παραλλαγές και άπλοποιήσεις. Στά μεγάλα καθολικά τών μονών πού ιδρύονται τήν περίοδο αυτή στο Άγιο

Όρος, αλλά και έκτός αυτού, επικρατεί ό *άγιορείτικος τύπος*, ό έγγεγραμμένος σταυροειδής ναός δηλαδή (συνήθως σύνθετος τετρακίονιος) μέ πλάγιες κόγχες-χορούς, όπως π.χ. στα καθολικά τών μονών *Ίβήρων, Φιλοθέου και Κουτλουμουσίου* στο Άγιο Όρος. Τή δεύτερη περίοδο τής Τουρκοκρατίας (κυρίως 18ο και 19ο αιώνα) ιδιαίτερη διάδοση θά έχουν οί μεγάλες τρίκλιτες βασιλικές, ξυλόστεγες ή θολοσκεπείς, μέ ή χωρίς τρούλο. Σε μερικές περιπτώσεις, άνοικτή στοά άναπτύσσεται στή δυτική πλευρά του ναού, πάνω από τήν όποία τοποθετείται ό γυναικωνίτης. Στην Κρήτη και τά Έπτάνησα, λόγω τής Ένετοκρατίας, οί όρθόδοξοι ναοί θά δεχθούν δυτικές επιδράσεις κυρίως στο διακοσμητικό επίπεδο (στοιχεία αναγεννησιακά, μπαρόκ, ροκοκό κ.λπ.).

Μέ τήν ίδρυση νεοελληνικού κράτους μετά τό 1830, νέοι λαμπροί ναοί κτίζονται στην Άθήνα και τίς άλλες πόλεις του νεοσύστατου κράτους. Οί περισσότεροι είναι έργα γνωστών και καταξιωμένων αρχιτεκτόνων, Έλλήνων και ξένων, και οί κτίτορες τούς είναι συνήθως οί δήμοι και οί ένορίες. Η Έλλάδα, τό δεύτερο, μετά τή Ρωσία, όρθόδοξο κράτος του 19ου αιώνα, παρουσίασε έως τό τέλος τής πρώτης δεκαετίας του 20ού αιώνα μία δική της αναθεωρημένη διατύπωση τής όρθόδοξης ναοδομίας. Κυριότερες έκφράσεις αυτού του αναθεωρητισμού αποτέλεσαν δύο τάσεις τής έλλαδικής ναοδομίας, ό «έλληνοβυζαντινισμός» και ό «βυζαντινισμός». Ίδιαίτερα ό «έλληνοβυζαντινισμός», πού αποτελεί συνύπαρξη βυζαντινών και κλασικιστικών (έλληνικών) ρυθμολογικών στοιχείων, υπήρξε ή κυρίαρχη τάση στην έλλαδική ναοδομία του 19ου αιώνα. Πρότυπο μνημείο αποτέλεσε ή Μητρόπολη τών Άθηνών. «Έάν ό έλληνοβυζαντινισμός αποτέλεσε τή φυσιολογική εξέλιξη τής μεταβυζαντινής ναοδομίας στο πλαίσιο του νεοκλασικού και εκλεκτικιστικού πνεύματος του 19ου αιώνα, ό βυζαντινισμός αποτέλεσε γιά τήν όρθόδοξη ναοδομία τή ρομαντική στροφή στή μίμηση τών μεσαιωνικών προτύπων». Η μελέτη τών μνημείων τής εποχής καταδεικνύει ότι ή έλλαδική ναοδομία του 19ου αιώνα, άν και δέν απέφυγε ένα είδος ιστορισμού, προχώρησε σε επαναδιατύπωση του ύφους και του ήθους του όρθόδοξου ναού και βρέθηκε σε δημιουργικό διάλογο τόσο μέ τήν παράδο-

ση όσο και μέ τό πολιτισμικό γίγνεσθαι τῆς ἐποχῆς.

Στό μεσοπόλεμο, ἐγκαταλείπονται σταδιακά ἀπό τούς ἑλλαδικούς ναούς τά στοιχεῖα τοῦ «ἑλληνικοῦ» καί παρατηρεῖται στροφή πρὸς τόν «βυζαντινισμό». Ἡ τάση τοῦ «βυζαντινισμοῦ» παρατηρεῖται, ἐκτός ἀπό ὀρισμένες ἐξαιρέσεις, μέχρι τίς μέρες μας. Στή ναοδομία τοῦ β' μισοῦ τοῦ 20οῦ αἰῶνα εἶναι δύσκολο νά γίνει λόγος γιά ἀρχιτεκτονικές τάσεις. Μέ τόν φόβο τῆς γενίκευσης ἢ τῆς ἀπλοποίησης πάντοτε, θά ἦταν δυνατόν νά γίνει λόγος γιά μία τάση νεωτερισμοῦ καί μία τάση συντηρητισμοῦ.

Ἐνωτερισμός δέν ἐμφανίζεται συνήθως, ἐκτός ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ὡς ἀξιοποίηση τῆς σύγχρονης τεχνολογίας στήν ἐπίτευξη νέων ἀρχιτεκτονικῶν συνθέσεων στό πνεῦμα τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης, ἀλλά ἀμφισβητεῖ βασικές ἀρχές καί ἀξίες τῆς ὀρθόδοξης ναοδομίας. Τά νέα βιομηχανικά ὑλικά εἶναι πλέον διεθνή καί ἡ παραγωγή τους μαζική, ἡ βιομηχανική μορφολογία ὑποτάσσεται καί αὐτή στούς νόμους τῆς μηχανῆς καί τῆς μάζας καί καθίσταται ἀφηρημένη καί ἀπρόσωπη. Ὁ χρόνος καί ὁ ἀνθρώπινος μόχθος γιά δοκιμασία καί τελειοποίηση δέν ὑπάρχουν. Τά ἔργα εἶναι βραχύβια, γιατί εἶναι ἐμπορευματοποιήσιμα.

Ἐνωτερισμός, ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, εἶναι ἡ εὐκόλη λύση. Εἶναι ἡ ἀδυναμία δημιουργικῆς ἀξιοποίησης τῆς παράδοσης στή σύγχρονη ἐποχή καί ἡ καταφυγή στά ἤδη ἀνά τούς αἰῶνες κεκτημένα. Ὑπάρχει ἡ ἀφελῆς ἐντύπωση ὅτι μπορούμε νά ξαναφτιάξουμε τά ἀρχιτεκτονήματα τοῦ παρελθόντος. Ἐπειδή ὅμως πρόκειται γιά στείρα ἀντιγραφή, συχνά κακόγουστη, ἡ συντηρητικὴ αὐτὴ τάση παράγει ἔργα χωρὶς δημιουργικὴ πνοή. Ἐάν, λοιπόν, τό ζητούμενο σήμερα εἶναι μία σύγχρονη ὀρθόδοξη ναοδομία, ποιές εἶναι οἱ βασικές ἀρχές καί προϋποθέσεις τῆς;

Ἡ μακροαἰωνή ἱστορία τῆς ὀρθόδοξης ναοδομίας ἀποδεικνύει κατ' ἀρχάς, τὴ νεωτερικότητά της, τὴ δυναμικὴ της νά καινοτομεῖ καί παράλληλα νά ἐκφράζει πιστὰ τὴν παράδοση, τὴ σταθερὴ πίστη τῆς Ἐκκλησίας. Πέρα ἀπὸ αἰσθητικές κατηγορίες καί πρακτικές ἀνάγκες, ὁ ὀρθόδοξος ναός ὀφείλει νά ὑπηρετεῖ τὴ Λατρεία καί τό ὀρθόδοξο βίωμα καί αὐτὰ εἶναι πού καθόριζαν καί θά πρέ-

πει νά καθορίζουν καί σήμερα τὴν κτιριολογικὴ διάταξη καί τὴν καλλιτεχνικὴ ἔκφραση τῶν ναῶν. Ἐκφραση τῆς παράδοσης δέν σημαίνει ἀπαραίτητα ἐμμονὴ σὲ παλαιότερους ἀρχιτεκτονικούς τύπους καί κατασκευαστικούς τρόπους, ἀλλὰ διατήρηση βασικῶν ἀρχῶν καί ἀξιῶν τοῦ ὀρθόδοξοῦ ναοῦ, ὅπως εἶναι:

Ἡ λειτουργικότητα τοῦ χώρου. Ὁ ὀρθόδοξος ναός δέν ἀποτελεῖ μία αἶθουσα συγκεντρώσεων γιά κήρυγμα ἀπλᾶ καί προσευχῆ, κατὰ τὰ προτεσταντικά πρότυπα, οὔτε, ὅπως μερικοὶ νομίζουν, ἓνα χῶρο στὸν ὁποῖο οἱ πιστοὶ προσέρχονται ὡς θεατές ἑνὸς θεατρικοῦ δρώμενου. Ὁ ὀρθόδοξος ναός εἶναι ἐκκλησία, χῶρος ἱερός, ὅπου τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας συγκεντρώνονται σὲ κοινωνία Χριστοῦ καί κοινωνία τῶν πιστῶν, μέσῳ τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Γι' αὐτὸ ὁ ὀρθόδοξος ναός διατηρεῖ τὴ διάταξη ἐκείνη πού ὑπηρετεῖ τὴ συμμετοχὴ τῶν πιστῶν στὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας (θέση ἱεροῦ βήματος καί παραβημάτων, εἰσοδοὶ, χοροί, θέση ἄμβωνα κ.λπ.).

Ἡ στροφή πρὸς τὰ ἔσω. Σὲ ἀντίθεση μέ τόν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ ναὸ πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἐξωστρέφεια, στὸν χριστιανικὸ ναὸ κυριαρχεῖ ἡ στροφή πρὸς τὰ ἔσω, ἐπειδὴ ἀκριβῶς καί ἡ χριστιανικὴ λατρεία τελεῖται μέσα στὸ ναὸ. Στὸν ὀρθόδοξο ναὸ, χωρὶς βέβαια νά παραβλέπεται ἡ ἐξωτερικὴ μορφή καί αἰσθητικὴ του, ἀναδεικνύεται, κατ' ἐξοχὴν, ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος τοῦ ἀρχιτεκτονήματος. Ἀποτελεῖ βασικὴ ἀρχὴ τῆς ὀρθόδοξης ναοδομίας ὅτι ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος καθορίζει τὴν ὅλη μορφή τοῦ ναοῦ.

Ἡ θεολογικὴ σημαντικὴ καί ὁ συμβολισμὸς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς του. Ἀπὸ τὰ πρωτοβυζαντινὰ ἀκόμη χρόνια ὁ χριστιανικὸς ναός στό σύνολό του, ἀλλὰ καί ἐπιμέρους τμήματα καί ἀρχιτεκτονικά στοιχεῖα του, ἀπέκτησαν ἰδιαίτερη θεολογικὴ σημαντικὴ καί συμβολισμό. Ὁ συμβολισμὸς τοῦ ναοῦ ὡς μικρόκοσμος κατέστησε στήν ὀρθόδοξη ναοδομία δόκιμη καί σχεδόν ἀναγκαῖα τὴ χρῆση τοῦ θόλου γιά τὴ στέγαση τοῦ ναοῦ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν ἀρχιτεκτονικὸ τύπο. Ὁ θόλος, καί μάλιστα ὁ τροῦλος, συμβολίζει τὸν οὐρανό. Δέν πρέπει νά θεωρηθεῖ ἡ κυριαρχία τοῦ θόλου ὡς δουλεία τοῦ ἀρχιτέκτονα, ἀφοῦ ἡ ὀρθόδοξη ναοδομία χρησιμοποίησε μεγάλη ποικιλία τροῦλων, ἀσπίδων,

ἀψίδων, σταυροθολίων, καμαρών κ.λπ. και σέ διάφορες συνθέσεις. Ἡ θεολογική σημαντική, ἐξ ἄλλου, τοῦ συμβόλου τοῦ σταυροῦ, τοῦ κορυφαίου χριστιανικοῦ συμβόλου τοῦ Πάθους ἀλλά και τῆς Νίκης και τῆς Ἀνάστασης τοῦ Κυρίου, σέ ὅλη τῆ διαδρομή τῆς ὀρθόδοξης ναοδομίας θά καθορίσει τῆ δημιουργία πληθώρας ἀρχιτεκτονικῶν τύπων και παραλλαγῶν τους, ἀπό τούς ἐλεύθερους σταυρούς και τίς σταυρικές βασιλικές ἕως τούς ἐγγεγραμμένους σταυροειδεῖς και σταυρεπίστεγους ναούς και τίς σταυρικές βασιλικές τῶν νεώτερων χρόνων.

Ἡ διατήρηση τοῦ ἀνθρώπινου μέτρου. Ἡ διατήρηση τοῦ ἀνθρώπινου μέτρου ἀποτελεῖ, ὅπως και στήν ἑλληνική ἀρχιτεκτονική, βασικό στοιχεῖο τῆς ὀρθόδοξης ναοδομίας. Ἡ ἀνθρώπινη κλίμακα κυριαρχεῖ, γιατί ὁ ναός τοῦ Θεοῦ εἶναι ταυτόχρονα και ἐκκλησία τῶν πιστῶν, ὅπου ὁ «ἄνθρωπος» εἶναι τό «ὑποκείμενο» και ὄχι τό «ἀντικείμενο». Αὐτό ἀποδεικνύει και ἡ παράδοση τῆς ὀρθόδοξης ναοδομίας. Ἔτσι, σέ ἀντίθεση μέ τῆ χριστιανική ἀρχιτεκτονική τοῦ δυτικοῦ Μεσαίωνα, ὅπου κυριαρχεῖ τό ὑπερβολικό μέγεθος, τό ὕψος και ὁ ἐντυπωσιασμός μέ σκοπό νά δημιουργηθοῦν στόν πιστό συναισθήματα δέους και ἐκμηδενισμοῦ, μία βυζαντινή ἐκκλησία δέν μᾶς ὑποβάλλει κάτι πού μᾶς φοβίζει, μᾶς ἐκμηδενίζει, μᾶς ἀρνεῖται. Ἀντίθετα μᾶς γεννᾶ συναισθήματα ὑποδοχῆς και ἀποδοχῆς τοῦ ἀνθρώπου σέ ἕνα χώρο, ὅπου διαρκῶς δηλώνεται ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ, χωρίς ὅμως νά ἐκμηδενίζεται ὁ ἄνθρωπος.

Νομίζουμε ὅτι ἐγινε κατανοητό ὅτι ὁ σχεδιασμός ἑνός σύγχρονου ὀρθόδοξου ναοῦ δέν εἶναι εὐκόλη ὑπόθεση. Πέρα ἀπό τήν ικανότητα, τίς γνώσεις και τό ταλέντο τοῦ ἀρχιτέκτονα, ἀπαιτεῖται και γνώση τῆς ἱστορίας τῆς ὀρθόδοξης Ναοδομίας, τῆς Λατρείας και τῆς Θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας και κυρίως ἐκκλησιαστικό βίωμα. Τό τελευταῖο εἶναι αὐτό πού θά ὑπαγορεύσει στόν ἀρχιτέκτονα τά ὅρια τῆς ἀτομικότητάς του και θά ἀναδείξει τό ἔργο τοῦ σύγχρονου και ταυτόχρονα διαχρονικό, μνημεῖο τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως πρέπει νά εἶναι ὁ ὀρθόδοξος ναός.

Ἐνδεικτική βιβλιογραφία:

Γκιολές Ν., *Βυζαντινή Ναοδομία (600-1204)*, Ἀθήνα 1992.

Γκιολές Ν., *Παλαιοχριστιανική Τέχνη: Ναοδομία (200-600)*, Ἀθήνα 1994.

Ćurčić S., *Architecture in the Balkans from Diocletian to Süleyman the Magnificent*, Yale University Press, New Haven and London 2010.

Καλοκύρης Δ. Κ., *Εἰσαγωγή εἰς τήν Χριστιανικήν και Βυζαντινήν Ἀρχαιολογίαν*, Θεσσαλονίκη 1970 (ἀνατύπωση 2005).

Καλοκύρης Δ. Κ., *Ἡ ναοδομία και ἡ σύγχρονη τέχνη. Ἀρχιτεκτονική-Ζωγραφική*, Θεσσαλονίκη 1978.

Krautheimer R., *Παλαιοχριστιανική και βυζαντινή ἀρχιτεκτονική* (μτφ. Φανῆ Μαλλοῦχου-Τούφανο), Ἀθήνα 2006 (β' ἀνατύπωση).

Μιχελής Π., *Αἰσθητική θεώρηση τῆς βυζαντινῆς τέχνης*, Ἀθήνα 1946.

Μπούρας Χ., *Ἱστορία τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς*, τόμ. Β', Ἀθήνα 2001³.

Μπούρας Χ., *Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Ἀρχιτεκτονική στήν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 2001.

Perkins A., *The Art of Dura - Europos*, Oxford 1973.

Πουλημένος Γρ., *Ἡ Ἑλλαδική ναοδομία στήν περίοδο τοῦ Νεοκλασικισμοῦ, (1830-1912)*, Ἀθήνα 1997.

Πουλημένος Γρ., «Περιγραφή και ἀποτίμηση τῆς ὀρθόδοξης ναοδομίας στό δεύτερο μισό του εἰκοστοῦ αἰῶνα», *Ἐκκλησιαστικός Φάρος*, τόμ. ΟΔ' (2003), 187-230.

Στουφή-Πουλημένου Ἰ., *Τό φράγμα τοῦ ἱεροῦ βήματος στά παλαιοχριστιανικά μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1999.

Στουφή-Πουλημένου Ἰ., *Χριστιανική και Βυζαντινή Ἀρχαιολογία και Τέχνη*, Ἀθήνα 2011.

Στουφή-Πουλημένου Ἰ., «Οἱ λειτουργικές τέχνες ναοδομίας, γλυπτική, ξυλογλυπτική, μικροτεχνία κ.λπ.) στήν ὑπηρεσία τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς», *Πρακτικά ΙΑ' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων*, Βόλος, 19-21 Ὀκτωβρίου 2009, 205-236.

Στουφή-Πουλημένου Ἰ., «Ὁ ρόλος τῶν Ἐκκλησιαστικῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν στήν ὀρθόδοξη Παράδοση», *Ἐκκλησία και Πολιτισμός*, Πρακτικά Ε' Συνεδρίου Θεολογικῶν Σχολῶν Ἀθηνῶν και Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 20-22 Ἰουνίου 2008, 73-86.

Ὁ φωτισμός τοῦ Ναοῦ στή Λειτουργική μας παράδοση

Τοῦ Παναγιώτη Ἰ. Σκαλτσῆ, Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ Α.Π.Θ.

(Εἰσήγηση στό ἸΔ΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο
Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, Πάτρα, 17-19.9.2012)

α) Ἡ περί φωτός θεολογία τῆς Ἐκκλησίας

Τό φῶς συνδέεται μέ τή δημιουργία καί τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου. Τό «γεννηθῆτω φῶς»¹ εἶναι ἡ πρώτη θεϊκή ἐντολή γιά νά φύγει τό σκοτάδι πού παραπέμπει στήν ἄβυσσο καί τό χάος καί νά γεννηθεῖ τό σύμπαν, τό ὁποῖο ἔκτοτε τόσο σέ πραγματικό ὅσο καί σέ συμβολικό ἐπίπεδο πορεύεται σέ μία συνεχή ἐναλλαγή φωτός καί σκότους. «Ἐπί δέ ταῖς τούτων διαδοχαῖς, καί ὁ χρόνος μετρεῖται, καί ὁ τῶν ἀνθρώπων συνίσταται βίος»². Ἡ ἡμέρα καί ἡ νύκτα ἐναλλάσσονται διαρκῶς μέ ἀφετηριακά σημεῖα «τούς δύο φωστῆρας τούς μεγάλους»³. Ὡς μεγάλα φῶτα κατά τόν Ψαλμωδό ὁ Θεός δημιούργησε «τόν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας», ἀλλά καί «τήν σελήνην καί τούς ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός»⁴. «Τοῖς φωστῆρσι τούτοις τό πρωτόκτιστον φῶς ὁ Δημιουργός ἐναπέθετο, οὐχ ὡς ἀπορῶν ἄλλου φωτός, ἀλλ' ἵνα μή ἀργόν ἐκείνο μείνη τό φῶς. Φωστήρ γάρ ἐστιν, οὐκ αὐτό τό φῶς, ἀλλά φωτός δοχεῖον»⁵.

Σέ συμβολικό καί πνευματικό τώρα ἐπίπεδο ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου μέσα στήν ἱστορία δέν μπορεῖ νά ἀποφύγει τή σύγκρουση μεταξύ φωτός καί σκότους. «Σκότος δέ ἐστιν, οὐκ οὐσία τις, ἀλλά συμβεβηκός· φωτός γάρ ἐστι στέρησις»⁶. Στή βάση αὐτή τό φῶς ταυτίζεται μέ τή ζωή καί τόν ἴδιο το Θεό, τό δέ σκότος προσδιορίζει τήν ἀπειλή καί τόν θάνατο. Δέν εἶναι ἄλλωστε τυχαῖο ὅτι ὁ δημιουργός τοῦ φωτός, τόσο στήν Παλαιά Διαθήκη, ὅσο καί στήν Καινή, προβάλλεται μέσα ἀπό θεοφάνειες, εἰκόνες καί σύμβολα φωτεινά⁷, θεωρεῖται ἡ προσδοκία τοῦ φωτός⁸, ταυτίζεται μέ τό φῶς⁹.

Λειτουργεῖ τό πνεῦμα τό Ἅγιον στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων ὡς «βεβαία καί διηνεκῆς ἔλλαμψις» τοῦ ὑποστατικοῦ φωτός¹⁰. Ὁ Χριστός ἀποκαλύ-

πτεται ὡς φῶς τοῦ κόσμου¹¹, πού δίδει τό φῶς τῆς ζωῆς¹² καί μέσα ἀπό τή μεταμόρφωση, τό Σταυρό καί τήν Ἀνάσταση ἐγγυᾶται τό φωτισμό τῶν καρδιῶν μας¹³ καί μᾶς καλεῖ σέ μία συνεχή μεταμορφωτική πορεία ἀνεσπέρου φωτός καί ἀναστάσιμης φωτοχυσίας¹⁴. Ὀλόκληρη δέ ἡ παναγία Τριάδα ὡς «τό φῶς τό ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τόν κόσμον»¹⁵, μέ τή μυστηριακή ζωή καί τόν ἐνάρετο βίο γίνεται τό κατοικητήριο τῶν καρδιῶν τῶν υἱῶν τοῦ φωτός¹⁶. «Ὁ κατ' οὐσίαν ἀληθῶς φῶς ὑπάρχων Θεός, ἐν τοῖς ἐν αὐτῷ διά τῶν ἀρετῶν περιπατοῦσιν ἐστιν ἀληθῶς φῶς γενόμενος... Ἐάν οὖν ἐσμεν κατά τήν ἀρετήν καί τήν γνῶσιν ὡς ἐν φωτί τῷ Θεῷ, καί αὐτός ὁ Θεός, ὡς φῶς, ἐν φωτί ἐστιν ἐν ἡμῖν»¹⁷.

Ὅπως δέ «οὐκ ἔστι χωρίς ἡλιακοῦ φωτός ὀφθαλμόν ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν αἰσθητῶν, οὕτω δίχα πνευματικοῦ φωτός νοῦς ἀνθρώπινος οὐποτ' ἂν δέξεται θεωρίαν πνευματικήν. Τό μὲν γάρ αἰσθητόν φῶς, κατά φύσιν φωτίζει τήν αἴσθησιν πρὸς τήν τῶν σωματικῶν ἀντίληψιν· τό δέ πνευματικόν, πρὸς τήν θεωρίαν τόν νοῦν καταυγάζει πρὸς κατανόησιν τῶν ὑπέρ αἴσθησιν»¹⁸.

Γίνεται φανερό ἀπό τά παραπάνω ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νά συνδέει τή ζωή του μέ τήν πηγή τοῦ φωτός, τόν μεταμορφωμένο κι ἀναστημένο Χριστό. Εἶναι κεκλημένος ἀπό τό Θεό «εἰς τό θαυμαστόν αὐτοῦ φῶς»¹⁹, στό φῶς τοῦ Κυρίου²⁰ μακριά ἀπό τά ἔργα τοῦ σκότους, τίς ἀκολασίες καί ἀσέλγειες²¹. Μέ γνώμονα τήν ἀγάπη ὁ πιστός στρατεύεται σέ μία πορεία «ἐν τῷ φωτί»²², προκειμένου νά ἔχει κοινωνία τόσο μέ τό Θεό, ὅσο καί μέ τούς ἀνθρώπους μέ τή βέβαιη πάντοτε ἐλπίδα τῆς θέας τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ στή βασιλεία του, ὅπου οἱ καθαροί στήν καρδιά πιστοί «ὄψονται τό πρόσωπον

αυτοῦ ... καί νύξ οὐκ ἔσται ἐκεῖ, καί χρείαν οὐκ ἔχουσι λύχνου καί φωτός ἡλίου, ὅτι Κύριος ὁ Θεός φωτιεῖ αὐτούς, καί βασιλεύσουσιν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων»²³.

Ἡ μεταμορφωτική καί φωτεινὴ αὐτὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ ἅγιο βάπτισμα ὅπου μέσα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τοῦ φωτισμοῦ ἀρχίζει ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἐπιστροφή στοῦ ἀρχαίου κάλλος τῆς θεότητας. Δέν εἶναι ἄλλωστε τυχαῖο τὸ ὅτι τὸ βάπτισμα ὀνομάζεται καί φῶς ὡς «φωτὸς μετουσίᾳ, σκότους κατάδυσις· τὸ φῶς, ὄχημα πρὸς Θεόν, ἔρεισμα πίστεως, νοῦ τελείωσις»²⁴. Μὲ τὴν κατὰ τὸ βάπτισμα νέκρωση τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου «ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἢ ψυχὴ λάμπει τῷ πνεύματι καθαιρομένη, καὶ οὐ μόνον ὀρθῶμεν εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖθεν δεχόμεθα τὴν αἴγλην»²⁵. Μὲ τὸ χρίσμα ὁ νεοφῶτιστος «δέχεται τὴν καλὴν σφραγίδα καὶ πάσαν ἔχει τὴν ζητούμενην εὐδαιμονίαν καὶ γίνεται φῶς»²⁶. Καὶ ἡ θεία Εὐχαριστία ὡς τὸ πλήρωμα τῶν μυστηρίων «φῶς μὲν ἐστὶ τοῖς ἤδη κεκαθαρμένοις»²⁷. Στὰ τίμια δῶρα μπορεῖ ὁ κοινῶν νὰ δεῖ τὸ φῶς τῆς θεότητας καὶ νὰ λάβει πνεῦμα ἐπουράνιο κατὰ τὸ σχετικὸ ὕμνο· «οἱ γὰρ τὸ φῶς μὴ ὀρθῶντες, εἰ καὶ λάμπει τρανῶς, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνοι ἐν σκότει ἀθήνται»²⁸.

Ἡ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ ὡς φῶς δέν προβάλλεται μόνον ἀπὸ τὰ μυστήρια, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὀλόκληρη τὴ λειτουργικὴ προσευχή, τὴν ὕμνογραφία καὶ τὸ ἑορτολόγιο. Προσευχόμενος ὁ ἄνθρωπος παρακαλεῖ ὥστε ἡ ψυχὴ του «εἰς κατάνυξιν καὶ ταπεινώσιν καὶ φωτισμόν ἑλθῆ θεῖον τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου»²⁹. Τὸ φῶς τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ ὕμνεῖται στούς τριαδικούς ὕμνους ὡς «φῶς τὸ ἀδιαίρετον τῆς μιᾶς φύσεως, μεμερισμένον τοῖς χαρακτῆρσι, τριλαμπές ἀνέσπερον»³⁰, μὲ στόχο τὸν μὲ τὴν αἴγλη του φωτισμὸ τῆς καρδιάς μας.

Μὲ τὴν Ἐνσάρκωσή του ὁ Χριστὸς «ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως»³¹. Στὰ Θεοφάνεια-Βάπτισμα φάνηκε «τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον»³² καὶ «τούς ἐν σκότει φωτίζει Κύριος»³³. Στὴ Μεταμόρφωση «Χριστὸς δὲ ὡς ἱμάτιον, φῶς καὶ δόξαν ἀναβάλλεται· φωτὸς αὐτουργὸς γὰρ πεφυκῶς, καταναγάζει τοὺς μέλποντας»³⁴. Κατὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Ἀναστάσεως τὰ «πάντα πεπλήρωται φωτὸς, οὐρανός τε καὶ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια»³⁵. Ἡ Θεοτόκος ἐπίσης ὕμνεῖται ὡς φωτοδόχος λαμπάδα³⁶, ὡς «ἡ

φῶς τεκοῦσα τὸ θεῖον καὶ προαιώνιον»³⁷. Οἱ ἅγιοι δὲ μὲ τὸ φωτισμὸ καὶ τὴ χάρη τοῦ παναγίου Πνεύματος καταξιώνονται νὰ ἀναδειχθοῦν σὲ «φωστῆρες τῆς τρισηλίου θεότητος»³⁸.

Ἡ ἀγιότητα βεβαίως εἶναι γιὰ ὅλους τοὺς πιστούς, οἱ ὅποιοι πρέπει νὰ περάσουν ἀπὸ συγκεκριμένα πνευματικὰ στάδια προκειμένου νὰ φτάσουν «εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ»³⁹. Τὰ στάδια αὐτὰ εἶναι ἡ κάθαρση, ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ θέωση. Ἐπειδὴ δὲ ἡ καρδιά καὶ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου σκοτίζονται ἀπὸ τὰ διάφορα πάθη, τίς κακίες καὶ τοὺς ἐμπαθεῖς λογισμούς ἢ πλανῶνται ἀπὸ τὸ ψευδές καὶ πλάνο φῶς τοῦ μεταμορφωμένου πολλές φορές σὲ ἄγγελο φωτὸς πονηροῦ⁴⁰, εἶναι ἀνάγκη νὰ φωτίζεται ἡ ψυχὴ μας ἀπὸ τὸ ἀληθινὸ φῶς, τὸ νοερό καὶ τὸ ἄκτιστο. Τὸν Θεὸ ἄλλωστε μποροῦμε νὰ τὸν γνωρίσουμε μόνον ἀπὸ τίς ἐνέργειές του καὶ ἀπὸ τὴ θέα τοῦ φωτὸς ποῦ στέλνει· «Ἄλλως γὰρ οὐκ ἔστι γνῶναι τινὰ τὸν Θεόν, εἰ μὴ διὰ τῆς θεωρίας τοῦ ἐξ αὐτοῦ ἐκπεμπομένου φωτὸς ... Φῶς ὁ Θεὸς καὶ ὡς φῶς ἡ θέα αὐτοῦ»⁴¹.

Τὸ νοερό φῶς εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ κατέχουν οἱ καθαρὸι στὴν καρδιά κατὰ τὸ «μακάριοι οἱ καθαρὸι τῆ καρδία ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται»⁴². Ἰδιαιτέρα μὲ τὴ νοερά προσευχή, τὸ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ἐλέησόν με, καθαιρεται ὁ νοῦς καὶ φωτίζεται. Ἀποβάλλει «τὰ τοῦ σώματος», κρατεῖ «τὰ τοῦ Πνεύματος»⁴³ καὶ εἰσέρχεται ἔτσι ὁ προσευχόμενος «εἰς τὸ νοητὸν καὶ οὐράνιον φῶς»⁴⁴ πληρούμενος ἀπὸ ἐσωτερικὴ χαρὰ καὶ εἰρήνη. Τὸ ἄκτιστο ἐπίσης φῶς εἶναι ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, «τῆς θεότητος ἐστὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο, καὶ ἄκτιστόν ἐστι»⁴⁵. Ἡ ἐμπειρία δὲ μαζί του εἶναι μυστική· δέν γίνεται μὲ τὰ αἰσθητὰ μάτια, ἀλλὰ μὲ πνευματικὰ αἰσθητήρια, «οὐχ ὑπὲρ τὰς σωματικὰς αἰσθήσεις μόνον ... ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πᾶν ὅ,τι τῶν ἡμῶν γνωρίμων»⁴⁶. Τὰ αἰσθητὰ μάτια εἶναι σὲ θέση νὰ ἀξιοθῶν αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας «ἀφοῦ προηγουμένως μεταμορφωθῶν καὶ ἐνδυναμωθῶν ἀπὸ τὴν ἄκτιστη χάρη τοῦ Θεοῦ»⁴⁷.

β) Τὰ εἶδη τῶν φάτων στοῦ χριστιανικὸ Ναὸ καὶ ὁ συμβολισμὸς τους

Ἡ περὶ τοῦ φωτὸς θεολογία τῆς Ἐκκλησίας δέν εἶναι καθόλου ἄσχετη μὲ τὸν ἱερό Ναὸ ὡς λειτουργ-

γικό τόπο συνάξεως τοῦ πιστοῦ λαοῦ, εἰκόνα τοῦ Ναοῦ πού βρῖσκεται στόν οὐρανό⁴⁸ καί «ὄπτικὸ ὄχημα γιά τήν ἐδραίωση τῆς ἀλήθειας τῆς χριστιανικῆς πίστεως»⁴⁹. «Οἶκος γάρ οὐκ ἔχων φωταγωγούς –γράφει ὁ Θεοδώρητος Κύρου– σκότους ἐστὶν ἀνάπλεως. Εἰσκομισθείσης δέ λαμπάδος φωτίζεται»⁵⁰. Σαφῆς ὁ πρακτικὸς χαρακτήρας τοῦ φωτισμοῦ ἑνὸς χώρου καί μάλιστα τοῦ Ναοῦ, στόν ὁποῖον ἀπὸ πολὺ ἔνωρῖς δόθηκαν καί ξεχωριστοὶ συμβολισμοί. Ἔτσι ὅταν εἰσέρχεται κάποιος στό Ναό εἶναι σά νά ζεῖ στόν οὐρανό⁵¹. Ἡ Ἐκκλησία δέ σ' ἕναν ἀπὸ τοὺς ὕμνους τῆς ἀκολουθίας τῶν ἐγκαινίων χαρακτηρίζεται «οὐρανὸς πολὺφωτος»⁵², φωτοφόρος οἶκος⁵³ πεπληρωμένος «φωτὸς αἰδίου»⁵⁴ καί ἀπαστράπτων τήν «ἄνωθεν φωτοφανῆ αἴγλη»⁵⁵. Γι' αὐτό καί ὁ ἅγιος Συμεὼν Θεσσαλονίκης συνδέει τὸ ἄναμμα τῶν φώτων στό Ναό μέ «τόν ἐγγινόμενον τοῖς ἁγίοις ἀκατάπαυστον τοῦ Πνεύματος φωτισμόν»⁵⁶ ἀλλά καί μέ τὸ συμβολισμό τοῦ Ναοῦ ὡς οὐρανοῦ· «Διὸ καί ὡς ἐν οὐρανῷ τῷ ὀρωμένῳ, τῷ ναῷ δηλαδή, ὡς ἀστέρες τὰ φῶτα ἠώρηται. Καί ὁ κύκλος ἐστὶ τῶν φώτων τὸ στερέωμα ὑπεμφαίνων, καί τὰς ζώνας τῶν πλανητῶν»⁵⁷.

Ἡ ἐν τῷ Ναῷ φωτοχυσία ἔχει βιβλικές ρίζες. Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὁ Ναός εἶχε «θυρίδας παρακυπτομένας κρυπτάς»⁵⁸, φωταγωγούς δηλαδή «ἐνδοθεν μὲν εὐρείας, ἔξωθεν δέ στενάς ἄγαν, διατρήτοις δέ λίθοις κεκαλυμμένας»⁵⁹. Γιὰ τὸ φωτισμὸ τοῦ Ναοῦ ἀναφέρονται ἐπίσης δέκα χρυσές λυχνίες «πέντε ἐκ δεξιῶν καί πέντε ἐξ ἀριστερῶν»⁶⁰. Στὴ Σκηνὴ δέ τοῦ Μαρτυρίου, ἔξωθεν τοῦ καταπετάσματος, ἔκαιγε διαπαντός ἐπτάφωτος λυχνία χρυσή ἀνανεούμενη μέ «ἔλαιον ἐλάινον καθαρὸν κεκομμένον εἰς φῶς»⁶¹ Στὴν Καινὴ Διαθήκη καί στό πλαίσιο π.χ. τῶν εὐχαριστιακῶν συνάξεων ἀναβαν «λαμπάδες ἱκαναὶ ἐν τῷ ὑπερώῳ»⁶². Στὴν Ἀποκάλυψη γίνεται λόγος γιά τίς «ἐπτὰ λαμπάδες πυρός» πού καίνε «ἐνώπιον τοῦ θρόνου» συμβολίζοντας «τά ἐπτὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ»⁶³. Στό Ναό τῆς Ἀναστάσεως στὰ Ἱεροσόλυμα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Ἑσπερινοῦ, σύμφωνα μέ τὴν Αἰθερία, ἀναβαν ὅλοι οἱ πυρσοὶ καί οἱ λαμπάδες, γιά νά γίνει ὁ φωτισμὸς μεγαλύτερος. Τὸ ἴδιο καί στόν Ὅρθρο τὰ φῶτα ἔδιναν στὴν Ἀνά-

σταση μία ἐξαιρετικὴ λάμψη. Κατὰ τὴν ἀγρυπνία δέ τῆς Κυριακῆς ὁ Ναός λαμποκοποῦσε ἀπὸ ἀναρίθμητα φῶτα⁶⁴. Στό ἐσωτερικὸ τοῦ σπηλαίου καί πίσω ἀπὸ τίς κιγκλίδες ἔλαμπε ἀκαταπαύτως μία κανδήλα, ἢ λυχνία ἀπὸ τὴν ὁποία ἀναβαν οἱ πυρσοὶ καί οἱ λαμπάδες στόν Ἑσπερινό ὡς σύμβολο τῆς πνευματικῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ⁶⁵. Στὶς πρῶτες βασιλικές, σύμφωνα μέ τὴ Διαθήκη τοῦ Κυρίου (5ος αἰ.), ὅλα τὰ μέρη τοῦ Ναοῦ ἔπρεπε νά φωτίζονται «διὰ νά εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν εὐδιάκριτον τὸ σχῆμα τοῦ Ναοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ διὰ τὰ ἀναγνώσματα»⁶⁶.

Στοὺς βυζαντινοὺς Ναοὺς ἀργότερα δόθηκε ἰδιαιτέρη σημασία στό φωτισμὸ, τόσο τὸ φυσικὸ, ὅσο καί στό φωτισμὸ μέ λαμπάδες, λυχνίες καί πολύφωτα, «ὅτι φωτισμὸς γίνεται καί δίδοται χάρις»⁶⁷. Ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον ἔχει τὸ γεγονός ὅτι στὴν Ἁγία Σοφία τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε προβλεφθεῖ ἡ κατασκευὴ τοῦ τρούλλου μέ τέτοιο τρόπο ὥστε ὁ Ναός νά φωτίζεται μέ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου· «Φωτὶ δέ καί ἡλίου μαρμαρυγαῖς ὑπερφυῶς πλήθει· –γράφει ὁ Προκόπιος γιά τὴν Ἁγία Σοφία– φαίης ἄν οὐκ ἔξωθεν καταλάμπεσθαι ἡλίῳ τὸν χώρον ἀλλά τὴν αἴγλην ἐν αὐτῷ φύεσθαι, τοσαύτη τις φωτὸς περιουσία εἰς τοῦτο δὴ τὸ ἱερόν περικέχεται»⁶⁸. Σχετικὰ μέ τὸ θέμα αὐτὸ ὁ Χαράλαμπος Σταθάκης γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἡ Ἁγία-Σοφία εἶναι κτισμένη ἀπὸ τοῦβλα. Οὔτε πέτρα, οὔτε πολύτιμα ὑλικά. Χῶμα ψημένο θά ὀργανωθεῖ σὲ ἀρχιτεκτονικά μέλη, πού μέ τὴ σειρὰ τους θά ὀργανώσουν καί μεταμορφώσουν τὸ ἡλιακὸ φῶς στό ἐσωτερικὸ τοῦ Ναοῦ. Ἐκεῖ τὸ μεταμορφωμένο διὰ τῆς ὕλης φῶς, θά μεταμορφώσει μέ τὴ σειρὰ του τὴν ὕλη τὴ γήινη καί θά τὴν κάνει ἀβαρῆ καί διάφανη. Μέσα στό ἐσωτερικὸ τοῦ Ναοῦ θά συναντηθοῦν τὸ μεταμορφωμένο φῶς, ἐνιαῖο ἀλλὰ ἀπὸ οὐράνιες καί γήινες πηγές συναποτελούμενο, μέ τὴν ὕλη τοῦ κτίσματος, τὴ μεταμορφωμένη, τὴ διάφανη, τὴν ἀχειροποίητη. Ἡ Ἁγία-Σοφία εἶναι ἕνα πῆλινο γλυπτὸ, ἕνα ἐσωτερικὸ γλυπτὸ, ἕνα πῆλινο καλούπι τοῦ φωτός»⁶⁹.

Τὸ θαυμαστὸ αὐτὸ γεγονός στηρίζεται στὴν ταύτιση χώρου καί φωτός κατὰ ἕνα νέο καί μοναδικὸ τρόπο καί ἔχει θεολογικὲς ἀφετηρίες σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες «τά κτίσματα ἀνέρχονται πρὸς τὴ θέω-

ση διατεταγμένα ιεραρχικά σύμφωνα με τή φώτισή τους για νά φτάσουν τελικά ὑπερ-νοητά στήν ἐνότητα μέ τό Θεό»⁷⁰.

Μέ βάση λοιπόν αὐτές τίς προϋποθέσεις στά διάφορα μέρη τοῦ Ναοῦ, Νάρθηκα, Ἅγιο Βῆμα κ.λπ. ὑπῆρχε πλῆθος θυρίδων γιά τήν φωτεινότητα⁷¹. Ὁ τρούλλος, στόν ὁποῖον ἀναφερθήκαμε, φωτιζόταν χάρις στό συνδυασμό δύο ἐλλειψοειδῶν κατόπτρων πού σχεδίασε ὁ Ἀνθέμιος ἐκ Τράλλων. Τό πρῶτο κάτοπτρο «ἦταν τοποθετημένο στήν ποδιά κάθε παραθύρου τοῦ τρούλλου... Τό δεύτερο κάτοπτρο εἶναι ἕνα σφαιρικό κάτοπτρο περιγεγραμμένο γύρω ἀπό τετράγωνο», ταυτιζόμενο κατά πᾶσα πιθανότητα μέ τόν τρούλλο. «Ὁ συνδυασμός τῶν δύο αὐτῶν κατόπτρων θά εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά συλλαμβάνεται τό ἡλιακό φῶς ἀπό οποιαδήποτε θέση κι ἂν βρισκόταν ὁ ἥλιος κατά τή διάρκεια τῆς ἡμέρας ἢ τοῦ ἔτους καί νά τό ὀδηγεῖ στό ἀποκορύφωμα τοῦ τρούλλου. Πιο συγκεκριμένα, οἱ ἀκτῖνες πού θά περνοῦσαν ἀπό τό κέντρο κάθε παραθύρου τοῦ τρούλλου θά προσέπιπταν στό ἐλλειψοειδές κάτοπτρο πού θά βρισκόταν στήν ποδιά του. Οἱ ἀκτῖνες αὐτές θά ἀνακλῶνταν καί θά ὀδηγοῦνταν στό κεντρικό καί ὑψηλότερο σημεῖο τοῦ τρούλλου»⁷². Δεῖγμα τῆς σημασίας πού ἐδίδετο στό φυσικό φωτισμό τῆς Ἁγίας Σοφίας, σέ συνδυασμό πάντοτε μέ τήν περί φωτός θεολογία τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι καί ἡ στροφή πού εἶχε ὁ ἄξονας τῆς κάτοψης τοῦ Ναοῦ. Ἡ θέση του ἦταν τέτοια ὥστε τήν ὥρα τέλεσης τῆς θείας Λειτουργίας, τήν τρίτη δηλαδή ὥρα τῆς ἡμέρας, χρόνο κατά τόν ὁποῖον κατέβηκε τό Πνεῦμα τό Ἅγιον στοῦς Ἀποστόλους⁷³, νά ἐμφανίζεται δέσημη φωτός καί νά πέφτει ἐπάνω στήν Ἁγία Τράπεζα⁷⁴. Ἡ θεία Εὐχαριστία ἄλλωστε σχετίζεται μέ τό φῶς τό ἀληθινό καθόσον «ἡ τῶν ἁγιασμάτων μετάληψις, ψυχῆς ἐστι φωτισμός»⁷⁵.

Ἐκτός τοῦ φυσικοῦ φωτισμοῦ, πού ἀποτελεῖ εἰδική μέριμνα παλαιῶν καί νέων ναοδόμων, ἀπό τά σπουδαιότερα εἶδη φώτων γιά τίς πρακτικές ἀνάγκες τῶν Ναῶν διαχρονικά εἶναι:

α) *Λυχνία ἢ κανδήλα*, γνωστή καί ἀπό τή Σκηνή τοῦ Μαρτυρίου στό Ναό τοῦ Σολομῶντος⁷⁶, μαρτυρεῖται ἀπό τόν 3ο Ἀποστολικό Κανόνα. Κατασκευαζόταν ἀπό ὀπτῆ (ψητή) γῆ ἢ ὀρείχαλκο καί

ἦταν διακοσμημένη μέ ἀρχαῖα χριστιανικά σύμβολα, ὅπως τοῦ ἰχθύος, τοῦ καλοῦ ποιμένος, τοῦ ἀμνοῦ κ.λπ.⁷⁷. Ἡ λυχνία ἢ κανδήλα πού καίει λάδι, γιά τήν καθαρότητα τοῦ ὑλικοῦ καί σύμβολο ἰαρότητας καί ἐλέους, διασώζεται ἕως τίς μέρες μας. Συγκεκριμένα κρεμάται πίσω ἀπό τήν Ἁγία Τράπεζα, τόν τάφο δηλαδή τοῦ Χριστοῦ, «τήν Ἐκκλησίαν τυποῦσα, καί τόν δι' αὐτῆς ἔλεον χορηγούμενον τοῖς πᾶσι καί φωτισμόν καί ὅτι φῶς τῷ φωτί, καί ἔλαιον τῷ οἰκτίρμονι προσφέρειν εἰς δόξαν χρεῶν»⁷⁸. Κανδήλα ἐπίσης μέ λάδι ὑπάρχει καί στό κάτω μέρος τοῦ Σταυροῦ πού κρέμεται στό τέμπλο, ὅπως καί μπροστά ἀπό κάθε εἰκόνα τοῦ τέμπλου. Ἀκοίμητες κανδήλες ὑπάρχουν στό προσκυνητάριο τοῦ ἁγίου τοῦ Ναοῦ, στό προσκυνητάριο τῆς θαυματουργοῦ Παναγίας τῆς Μονῆς, στό προσκυνητάριο τῶν φορητῶν εἰκόνων «καί ὅπου βούλεται ὁ προεστώς»⁷⁹.

β) *Κερί ἢ λαμπάδα*

Γιά τή χρήση λαμπάδων στή Λατρεία εἶδαμε ὅτι γίνεται λόγος σ' αὐτήν τήν Καινή Διαθήκη. Ἡ ἀρχαιότερη ὁμως μαρτυρία κηροῦ στή Λειτουργία προέρχεται ἀπό τήν πρὸς Διόγνητον ἐπιστολή «καί κηροί συνάγονται»⁸⁰. Ἀπό τόν 4ο δέ αἰώνα ἔχομε σέ ἰσχύ τό ἔθιμο τῆς λαμπαδηφορίας στά μυστήρια, μέ χαρακτηριστικό παράδειγμα τή χρήση λαμπάδων στό Βάπτισμα, κατά τήν ἀγρυπνία τοῦ Πάσχα ὡς σύμβολο τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Χριστοῦ καί «τῆς ἐκείθεν φωταγωγίας μυστηρίων»⁸¹. Τό ἐκκλησιαστικό ἔθιμο τῆς ἀφῆς τοῦ ἁγίου φωτός πού μέχρι τήν ἐποχή μας γίνεται στά Ἱεροσόλυμα μεσημέρι τοῦ Μ. Σαββάτου μαρτυρεῖται ἀπό αὐτή τήν ἐποχή⁸².

Κηροφορία ὁμως καί λαμπαδηφορία ἔχομε καί στίς χειροτονίες, στό γάμο ὡς σύμβολο τῆς σωφροσύνης τῶν νεονύμφων⁸³, στή θεία Λειτουργία καί ἄλλοῦ. Εἰδικότερα στή θεία Λειτουργία κατά τή μικρὴ εἴσοδο προπορεύονται λαμπάδες ὡς σύμβολο τοῦ θείου φωτός⁸⁴. Τό ἴδιο καί στή μεγάλη εἴσοδο. Ἀπό τούς πρῶτους δέ χριστιανικούς χρόνους μαρτυρεῖται ἡ χρήση κηρίων κατά τήν ἀνάγνωση τοῦ Εὐαγγελίου⁸⁵. Ἐκτοτε πάντοτε προηγούνται λαμπάδες καί κατά τήν ἀνάγνωσή του ἀναβαν φῶτα καί κηρία ἀπό τό λαό σέ ἐνδειξη

τιμῆς, ἀλλά καί χαρᾶς καί πρὸς συμβολισμό τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου⁸⁶. Λειτουργοῦντος ἀρχιερέως προηγείται λαμπάδα ἀναμμένη, δηλοῦσα «τὴν λάμπιν τῆς ἐν τῷ ἀρχιερεὶ χάριτος». Ὁ ἀρχιερεὺς ἄλλωστε καλεῖται φωτιστικός, «τόν Πατέρα ἐκμιμεῖται τῶν φώτων καί τό ἀληθινόν φῶς τόν Ἰησοῦν»⁸⁷. Τὴν ὥρα τῆς θείας κοινωνίας τοποθετεῖται ἓνα μόνο κερι, τό λεγόμενον «εἰσοδικό».

Ὁ ἅγιος Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης χαρακτηρίζει τό κερι ὡς ὄχημα καθαροῦ φωτός⁸⁸. Βασικές δέ ιδιότητες αὐτοῦ τοῦ ὑλικοῦ εἶναι τό ὅτι καίγεται ὀλόκληρο, καί δέν ἀφήνει τίποτε μετὰ τῆ σβέσης· «οὔτε γάρ τέφραν, οὔτε τι κάπνισμα σὺν τῷ μηδέ τι δύσοδμον ἀποφέρειν»⁸⁹. Συγκρίνει δέ τό φῶς αὐτό μέ τὴν πνευματικότητα τοῦ μοναχοῦ, γιατί ὄχι καί κάθε πιστοῦ θά λέγαμε, πού «εἰς φῶς ἐαυτόν ἀνάπτει» καί ξένος ἀπό κάθε δυσσομία καί κηλίδα αὐτοῦ τοῦ κόσμου «ἄσπιλος εἰς τόν ὑπερέκκαθαρον καί ὑπεράγιον Θεόν ἀναβέβηκεν»⁹⁰.

Σχετικά τώρα μέ τά κηρία ἢ τίς λαμπάδες πού ἀνάβονται στοὺς νεκροὺς ὑπάρχει καί σήμερα μία λανθασμένη ἀντίληψη ὅτι κάτι τέτοιο δέν ἐπιτρέπεται. Ἡ ἄποψη αὐτὴ πρωτοδιατυπώθηκε τὸν 5ο αἰ. στὴ Γαλλία ἀπὸ τὸν πρεσβύτερο Βιγλιάντιο, μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι τό ἴδιο ἔκαναν καί οἱ ἐθνικοὶ γιὰ τοὺς νεκροὺς τῶν⁹¹.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὅμως τῶν Μεγάλων Πατέρων, ἱεροῦ Χρυσόστομου, καί ἄλλων, ἕως καί τοὺς Κολλυβάδες κάτι τέτοιο δέν ἰσχύει. Ἀντιθέτως ἡ κηραφία στοὺς κοιμηθέντες τὴν ὥρα τῆς ἐκφορᾶς τῶν στό Ναό συμβολίζει κατὰ τὸν ἅγιο Συμεὼν Θεσσαλονίκης «τό θεῖον ἐκεῖνο καί ἀκατάπαυστον φῶς»⁹². Προπέμπονται μάλιστα ὡς ἀθλητές κατὰ τὸν ἱερό Χρυσόστομο⁹³ μέ ἀναμμένες λαμπάδες σάν νά πορεύονται ἀπὸ τό σκοτεινὸ τοῦτο βίον «πρὸς τό φῶς τό ἀληθινόν»⁹⁴.

Ἐκτός ἀπὸ τό ἀπλό κερι, μικροῦ ἢ μεγάλου μεγέθους, πού παίρνουν οἱ πιστοὶ καθὼς εἰσερχονται στό Ναό, ἡ ἀκόμη καί πλεκτά κηρία προοριζόμενα γιὰ γάμους, κηδεῖες καί μεγάλες ἐορτές⁹⁵, ὑπάρχει ὁ Σταυρός μέ δύο ὑποδοχῆς γιὰ τά «λαδοκέρια» (ἢ κηρία), πού κρέμεται μέ τὴν καντήλα μπροστά στό τέμπλο. Γιὰ νά ἀνάψει δέ κατεβαίνει μέ σχοινί⁹⁶. Ὑπάρχουν ἀκόμη τό «λαδοκέρι», μπρούτζινος σω-

λήνας μέ μικρότερο σωλήνα στό ἐσωτερικὸ γιὰ τό λάδι πού καίει μέ βαμβακερό φυτίλι⁹⁷, ἢ «λουσέρνα», «λαδοκέρι» ἀπὸ γυαλί γιὰ τὴν ἀνάγνωση τῶν εὐχῶν⁹⁸, τό «κηριὸν τοῦ ἑξαψάλμου», πού βρίσκεται στὴ δεξιὰ παραστάδα τῶν ἁγίων θυρῶν καί χρησιμεύει γιὰ τὴν ἀνάγνωση τῶν εὐχῶν τοῦ Ὁρθρου κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἑξαψάλμου⁹⁹, τό «δρακόντιον», τό ὁποῖο τοποθετεῖται στὴν ἀριστερὴ παραστάδα τῶν ἁγίων θυρῶν, σέ μεταλλικὴ βάση προκειμένου νά διευκολύνεται στὴν ἀνάγνωση ὁ ἱερέας¹⁰⁰, τὰ «γεντέκια», ξύλινοι σωλήνες πάνω στά μανουάλια μέ μπρούτζινη κηροθήκη στὴν κορυφή¹⁰¹, τό «σαντάνιον», τὰ δύο δηλαδή κηροπήγια πού βρίσκονται πάνω στὴν Ἁγία Τράπεζα καί τό ἓνα στὴν πρόθεση γιὰ φωτισμὸ καί ἔκφραση τιμῆς καί εὐλαβείας¹⁰².

Τὰ κηροπήγια ἢ μανουάλια εἶναι διαφόρων μεγεθῶν, μέ ποικιλία ὡς πρὸς τό ὑλικὸ τῆς κατασκευῆς τους. Τοποθετοῦνται στὴν Ἁγία Τράπεζα καί τὴν Πρόθεση, ὅπως εἶδαμε, ἢ κατὰ παλαιὰ συνήθεια πλάγια στὶς ἱερέες εἰκόνες, τοὺς σταυροὺς, τὰ κιβώρια καί τὰ φέρετρα τῶν κεκοιμημένων μέ ἓνα ὑψηλὸ κηροστάτη στό μέσον καί πολλοὺς ἄλλους γύρω-γύρω, ἢ καί μπροστά ἀπὸ τίς εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας στό τέμπλο μέ τρεῖς ὅμως κηροστάτες. Στὴν κατηγορία αὐτὴ ἀνήκουν καί τὰ μέ μεταλλικὲς βάσεις κηροπήγια τῶν ἐνοριῶν πού στηρίζονται οἱ λαμπάδες. Εἶδος κηροπηγίων εἶναι καί τὰ μικρὰ μανουάλια μᾶς λαμπάδας πού προηγούνται κατὰ τίς εἰσοδούς («εἰσοδικὰ») ἢ τὰ συνθετότερα καί μόνιμα γιὰ ἀναμμα τῶν κηρίων ἀπὸ τοὺς πιστοὺς στά προσκυνητάρια καί στὶς εἰκόνες πρὸ τοῦ τέμπλου¹⁰³.

Στὴν παράδοσή μας διασώζονται καί τὰ δικήρια, πού δηλώνουν τὴ διπλὴ φύση τοῦ Χριστοῦ, τὰ τρικήρια καί τριλαμπὴ «διὰ τὴν Τριάδα»¹⁰⁴. Τὰ δικήρια καί τρικήρια προφανῶς προήλθαν ἀπὸ τό διβάμβουλο τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα¹⁰⁵, δικήριο δηλαδή πού συμβόλιζε τὴ διττὴ ἐξουσία τοῦ βασιλέως καί κατὰ τίς λιτανεῖες βασταζόταν ἀπὸ τό λαμπαδάριο πρὸ τοῦ αὐτοκράτορα. Κατὰ δέ τό Βαλσαμῶνα ὅταν ὁ βασιλεὺς εἰσερχόταν στὴν Ἐκκλησία προσκυνοῦσε τρεῖς φορές τίς εἰκόνες μετὰ λαμπάδος (διβαμβούλου) καί σφράγιζε τό λαὸ μέ δικήριο ἢ τρικήριο, ὅπως οἱ ἀρχιερεῖς¹⁰⁶.

γ) Ἄλλα εἶδη φώτων εἶναι τὸ *φανάρι*, γυάλινη στρογγυλή κούπα μὲ βαμβακερό φυτίλι καὶ λάδι μὲ νερό, γιὰ τὸ φωτισμὸ τοῦ χώρου, καὶ ὁ *φανός*, εἰδικὸ φανάρι ἐλαίου μὲ φυτίλι πετρελαίου λάμπας γιὰ τὴν ἀνάγνωση. Τίθενται πάνω ἀπὸ τὰ ἀναλόγια τῶν Καθολικῶν, ἕνα σὺ δεξιό μέρος τῆς Λιτῆς (γιὰ ἀνάγνωση μεσονυκτικοῦ, θ' ὥρας, ἀποδείπνου) καὶ προαιρετικὰ ἕνα πρὸ τοῦ χοροῦ τοῦ μεγάλου πολυελαίου, δηλαδή πρὸς δυσμάς, γιὰ ἀναγνώσεις¹⁰⁷.

Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουν «τὰ ἐπτάλυχνα διὰ τῶν χαρισμάτων τὸν ἀριθμὸν»¹⁰⁸, ἀλλὰ καὶ τὰ δωδεκάφωτα «διὰ τὴν τῶν ἀποστόλων χορείαν, ὧν καὶ μέσον ἐν ἴσταται ὑπέρτερον φῶς, εἰς τύπον τοῦ μεγάλου φωτός, τοῦ Ἰησοῦ»¹⁰⁹. Τὰ πολυκάνδηλα μαρτυροῦνται ἀπὸ τὸν 4ο αἰ. κι ἔχουν τὶς ρίζες τους σὺ τὸ λύχνο τῶν ἀρχαιοελληνικῶν Ναῶν. Ὑπάρχει μάλιστα ἡ μαρτυρία ὅτι βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες συνήθιζαν παλαιότερα νὰ δωρίζουν στοὺς μεγάλους Ναοὺς τὰ στέμματα τους γιὰ νὰ ἀναρτῶνται μὲ κρεμασμένο ἀπ' αὐτοὺς λαμπτήρα πού ἀπολήγει σὲ σταυρὸ «πρὸς δῆλωσιν θριάμβου τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῶν τοῦ κόσμου ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν»¹¹⁰. Ἔτσι προήλθαν καὶ γενικεύθηκαν στὴν Ἐκκλησία οἱ μεγάλοι πολυέλαιοι, οἱ ὁποῖοι ἀνάλογα μὲ τὸ σχῆμα καὶ τὸ συμβολισμό τους παίρνουν διάφορες ὀνομασίες, ὅπως σταυροί, τροχοί, κύκλοι, χοροί, φάεα, πολυκάνδηλα κ.λπ. Ἐκτὸς δὲ ἀπὸ τὸ κέντρο τοῦ Ναοῦ ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα πολυέλαιοι γιὰ φωτισμὸ, ἀλλὰ καὶ ἐνδειξη τιμῆς καὶ εὐλαβείας πρὸς τὶς τελετές¹¹¹.

δ) Ἡ τάξη τῆς φωταψίας τοῦ Ναοῦ

Τὸ ἔργο τῆς φωτοχυσίας σὺ τὸ Ναὸ κατὰ τὴν τέλεση διαφόρων Ἀκολουθιῶν, κυρίως στὰ Μοναστήρια, δὲν τὸ κάνει ὁ ὁποιοσδήποτε. Ὑπάρχει τάξη φωταψίας, προβλεπόμενη ἀπὸ τὰ λειτουργικὰ τυπικά, καὶ εἰδικὸ ὄφρῆκιο τοῦ κηροφόρου ἢ λαμπαδούχου γι' αὐτὴ τὴ διακονία¹¹², μὲ εἰδικὴ μάλιστα εὐχή, τὴ μεταφορὰ δηλαδή τῶν κηρίων, τῶν λαμπάδων καὶ τὸ ἀναμμά τους. Ὁ ἐκκλησιάρχης ἐπίσης ἐντὸς τοῦ Ναοῦ εἶχε ὡς ἀποστολὴ νὰ ἀνάπτει «τὰ κηρία πάντα καὶ τὰς κανδήλας»¹¹³. Ὁ κανδηλάπτης, μοναχὸς μὲ κουνκούλιο, εἶχε καὶ ἔχει τὴν εὐθύνῃ τῆς φωταψίας τοῦ Ναοῦ ἀλλὰ φροντίζει καὶ γιὰ τὴν κρούση τῶν σημάτων. Στούς κοσμι-

κοὺς Ναοὺς τὴν εὐθύνῃ τοῦ ἀνάμματος τῶν λαμπάδων κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο τὴν εἶχε ὁ Λαμπαδάριος¹¹⁴.

Ὁ ἐκκλησιάρχης ἢ ὁ κανδηλάπτης εἶχαν καὶ ἔχουν εἰδικὰ ἀντικείμενα, τὸ ξύλον γιὰ τὸ ἀναμμά τῶν πολυελαίων, τὸν *κανδηλοπάτη* γιὰ τὸ πιάσιμο τῆς κανδήλας καὶ τὸν *σβηστήρα* γιὰ τὸ σβήσιμο τῶν κανδηλιῶν. Ὁ *κανδηλοπάτης* χρησιμεύει καὶ γιὰ τὴν κίνηση τῶν πολυελαίων τοῦ χοροῦ, ὡς ἔκφραση συμμετοχῆς τοῦ κόσμου καὶ τῶν κτισμάτων στὴ χαρὰ τῆς ἑορτῆς καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς Λατρείας. Συγκεκριμένα ὁ ἐντεταλμένος γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ὠραίας πύλης καὶ κινεῖ τὸν πολυέλαιο ἀπὸ διάφορα σημεῖα, θέτοντας τὸ γάντζο τοῦ *κανδηλοπάτου* στὴν ἄκρῃ τῶν δικεφάλων ἀετῶν τοῦ χοροῦ¹¹⁵. Ἡ κατὰ τὴ μεγάλη δοξολογία τελετουργικὴ αὐτὴ κίνηση τῶν πολυελαίων κατὰ μίαν ἄποψη ἀνάγεται στὴν παλαιὰ συνήθεια κραδασμοῦ λαμπάδων τὴ στιγμὴ αὐτῇ, ἢ ὁποῖα συνέπιπτε μὲ τὴν ὁμαδικὴ εἴσοδο τῶν πιστῶν σὺ τὸ Ναὸ καὶ τὴν ἀπὸ κοινοῦ ψαλμωδία τοῦ ἑωθινοῦ ὕμνου¹¹⁶.

Τὸ θέμα τῆς τάξεως τῆς φωτοχυσίας κατὰ τὶς διάφορες τελετές καὶ ἀκολουθίες εἶναι τεράστιο. Στὴ συνέχεια μποροῦμε νὰ δώσουμε δείγματα τῆς ἐν τῷ Ναῷ φωτοτελετουργίας. Ἐνα ἀπὸ τὰ τυπικά τοῦ 12ου - 13ου αἰ., αὐτὸ τῆς γυναικείας μονῆς τῆς Κεχαριτωμένης, ἀναφέρει τὰ ἑξῆς γιὰ τὴν τάξη τοῦ φωτισμοῦ κατὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. «Ἐν αὐτῇ τῇ κοιμήσει τῆς κεχαριτωμένης Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, αἰρομένων τῶν κρατήρων, κρεμάσθωσαν ἀργυρὰ πολυκάνδηλα τὰ πολυφώτια, καὶ αἱ ἀργυραὶ χυτροκανδήλαι καὶ οἱ ἀργυροὶ κρατῆρες, καὶ ἐλαίω μετὰ ὕδατος ἀρτυόμενα ἀπτέσθωσαν πάντα.

Κηρία δὲ πηγνύσθωσαν μετὰ βαμβακηροῦ νήματος, ἐν τε ταῖς λάμναις τῶν τέμπλων καὶ τῶν προσκυνήσεων, τὰ δὲ πληροῦντα αὐτάς, σταθμὸν ἐξ οὐγγιῶν ἕκαστον ἔλκοντα. Ἐν δὲ τοῖς πρὸ τῆς προκειμένης εἰς προσκύνῃσιν ἀγίας εἰκόνας τῆς Θεοτόκου ἱσταμένοις δωδεκαφωτίοις μανουαλίοις, λιτραῖα, μετὰ βαμβακηροῦ νήματος. Εἰς δὲ τὴν Ἐκκλησίαν ἱστάσθωσαν ἐπὶ μανουαλίων λαμπάδες ἐξαλιτραῖαι τέσσαρες, παρ' ἑκάτερα δὲ τοῦ σεπτοῦ θυσιαστηρίου δύο ἐξαουγγιοί. Ἐν δὲ τοῖς τάφοις τοῖς ὁπουδήποτε, ὀφείλουσιν ἱστα-

σθαι, κηρία τετραούγγια ανά ἕν, ὅτε τεθῶσι λείψανα: ροδοστάγματα δέ, καί ξυλαλόαι καί θυμιάματα ὀφείλουσι χορηγεῖσθαι, ὅθεν ἂν συνορᾷ ἡ ἡγουμένη ἐνδεχόμενον εἶναι»¹¹⁷.

Τό δεύτερο παράδειγμα προέρχεται ἀπό τό μοναχικό τυπικό τοῦ ἁγίου Σάββα, τό ὁποῖο εἶχε καθοριστική συμβολή στή διαμόρφωση τοῦ ἰσχύοντος μέχρι σήμερα λειτουργικοῦ τυπικοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Συγκεκριμένα κατά τήν τάξη τῆς ἀπλῆς ἀγρυπνίας ἐσπέρας τοῦ Σαββάτου μετά μή ἑορταζομένου ἁγίου ὁ κανδηλάπτης, πρῖν ἀρχίσει ὁ μέγας ἐσπερινός, «ἄπτει τās κανδήλας, καί εὐτρεπίσας τό θυμιάτον, τίθησι λαμπάδας μετά κηρομανουαλίων εἰς τό μέσον τῆς Ἐκκλησίας»¹¹⁸. Κατά τήν προθυμίαση ὁ κανδηλάπτης προπορεύεται τοῦ θυμιῶντος ἱερέως καί κατά τίς σέ σχῆμα σταυροῦ τέσσερες στάσεις τοποθετεῖ τό κηρομανουάλιον πρῶτα στήν ὠραία πύλη, κατόπιν πρό τοῦ α΄ χοροῦ, στή συνέχεια πρό τοῦ β΄ χοροῦ καί τέλος «εἶσω τῶν βασιλικῶν πυλῶν»¹¹⁹. Ἐκτός ἀπό τά παραπάνω λίγα στοιχεῖα δέν ὑπάρχει καμία ἄλλη μνεία περί τῆς τάξεως τοῦ φωτισμοῦ κατά τήν ἀγρυπνία τοῦ Σαββάτου. Προφανῶς διότι ἦταν γνωστή στους μοναχοῦς.

Καί τό τρίτο παράδειγμα εἶναι ἀπό ἕνα νεότερο κείμενο τοῦ Χατζη-Γερασίμου Ἱερομονάχου Δουσικιώτη γιά τά χρέη τοῦ ἐκκλησιάρχου τῆς Μονῆς Δουσίκου (κώδ. Δουσίκου 76, ἔτ. 1846). Τό κείμενο αὐτό τό ἐκδίδει ὁ μακαριστός Καθηγητής Δημήτριος Σοφιανός στόν τόμο πρὸς τιμὴν τοῦ μακαριστοῦ Καθηγητῆ Ἰωάννη Φουντούλη. Κατά τήν Ἀκολουθία τοῦ Ἀποδείπνου· «ὁ δέ ἐκκλησιάρχης ἀνάπτει πάλιν οὐλα τά κανδήλια καί τούς δύο φανούς τῶν διακονικῶν καί τοῦ νάρθηκος, ἔξω ἀπό τούς σταυρούς καί παρακλήσια. Ἐπειτα νίπτεται, βάζει τό πανωκαμπίλαυχον, παίρνει καιρόν, ὡς ἀνωτέρω ἔφημεν, σημαίνει τό σίδηρον τό στραβόν διά τό ἀπόδειπνον, παίρνει καιρόν νά ψάλουν, λέγει τόν ἐφημέριον ὀρίστε, ψάλτε πάλιν εἰς τόν νάρθηκα. Ὁ δέ ἐκκλησιάρχης εἰσέρχεται εἰς τό βῆμα, φορένει τό μανδύον, ἀνάπτει τό ἀναγνωστοκέρι, παίρνει τό Θεοτοκάρι, μετά δέ τό Πιστεύω κανοναρχεῖ. Ἐπειτα ζιβᾶ τούς φανούς, κλειδώνει τήν ἐκκλησίαν καί ἡσυχάζει εἰς τό κελίον του»¹²⁰.

Στό ἴδιο τυπικό τοῦ ἐκκλησιάρχου, ὅπως καί σέ ἄλλα Τυπικά ὑπάρχουν ἀναφορές γιά τήν τάξη τοῦ φωτισμοῦ σέ ὅλες τίς Ἀκολουθίες, ἀκόμη καί γιά τήν ἐτοιμασία τοῦ λειτουργικοῦ φωτιστικοῦ ὑλικοῦ τοῦ Ναοῦ, τό πλῆσιμο δηλαδή τῶν κανδηλιῶν καί τῶν φανῶν, τήν πρόβλεψη γιά τήν ὑπαρξη λαδιοῦ, τό γέμισμα τῶν κανδηλιῶν, τήν προσοχή νά μή χυθοῦν λάδια καταγῆς, ἀκόμη καί γιά τήν ποιότητα τῶν φιτιλιῶν, τῶν ἐλλυχνίων κατά τή βυζαντινή ὁρολογία, καμωμένα ἀπό λινάρι καί βαμβάκι ἢ πάπυρο ἢ κηρωμένα φιτίλια πού ὑπάρχουν σήμερα¹²¹.

Αὐτά βεβαίως ἰσχύουν στά Μοναστήρια, ἡ παράδοση τῶν ὁποίων μπορεῖ νά ἀξιοποιηθεῖ ὅσο γίνεται καί στίς ἐνορίες, ὅπου κυριαρχεῖ ὁ ἠλεκτροφωτισμός καί ἀπουσιάζει ἕνα τυπικό πού νά ρυθμίζει τήν τάξη τοῦ φωτισμοῦ. Στίς μέρες μας ἀσκεῖται μία καλόπιστη κριτική γιά τή μή τήρηση πολλές φορές τῶν προϋποθέσεων πού ἡ λειτουργική μας παράδοση προβλέπει γιά τό φωτισμό τῶν Ναῶν. Ὁ μακαριστός Ἰωάννης Φουντούλης σέ ἄρθρο του γιά τίς σχέσεις Λατρείας καί τεχνῶν στόν Ὁρθόδοξο Ναό διερωτᾶται «Πῶς ξαφνικά, χωρίς νά τό πάρουμε εἶδηση, στούς ναοῦς μας ἀνατράπηκε κάθε ὄρος καί μελέτη φωτισμοῦ καί πληρώθηκαν ἀπό τό ἐκτυφλωτικό φῶς τεραστίων πολυελαίων χιλιάδων κηριῶν, προβολέων καί λαμπτήρων φθορισμοῦ... Πῶς γέμισαν οἱ ναοί μας ἀπό κακόγουστες κανδήλες καί ἀπαραδέκτου ἐμφανίσεως μανουάλια καί κηροπήγια;»¹²².

Εὐθύνη λοιπόν τῶν ἱερέων εἶναι νά φροντίζουν γιά τό ὑλικό καί τή συντήρηση τῶν φωτιστικῶν τοῦ Ναοῦ, τή χρήση καθαροῦ ἐλαιολάδου στά καντήλια, τήν ποιότητα τῶν κεριῶν, τό σωστό ἠλεκτροφωτισμό ἔτσι ὥστε ὁ χῶρος τοῦ Ναοῦ νά εἶναι φιλικός, κατασκευαστικός, γαλήνιος. Τό φῶς τοῦ Ναοῦ δέν εἶναι φῶς γιά ἐπίδειξη καί διασκέδαση, ἀλλά φῶς γιά προσευχή. Σέ κάθε δέ περίπτωση ὁ φωτισμός τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ ἀνάγεται στό πρόσωπο τοῦ Παντοκράτορα πού δημιούργησε τό φῶς καί κρατᾶ τόν κόσμο στά χέρια του. Παραπέμπει στόν ἴδιο τό Χριστό, «τό ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς»¹²³ πού ἀποκαλύφθηκε ὡς φῶς¹²⁴, ἐνεδύθη τό φῶς¹²⁵, εἶναι τό φῶς¹²⁵ τοῦ κόσμου¹²⁶ καί μέσα ἀπό μία πορεία καθαρότητος καί φωτός¹²⁷ προετοιμάζει τόν ἄνθρωπο γιά τήν ἀνέσπερο ἡμέρα τῆς βασιλείας του.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Γεν. 1, 3.
2. Θεοδωρήτου Κύρου, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ζ, ΡG 80, 89Α.
3. Γεν. 1, 16.
4. Ψαλμ. 135, 7-9.
5. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Περὶ τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως II*, ΡG 94, 888H.
6. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ὁ.π., ΡG 94, 888Α.
7. Ὁ Θεὸς ἐνδύεται μεγαλόπρεπα περιβαλλόμενος «φῶς ὡς ἱμάτιον» (Ψαλμ. 103, 2): «Ἡ δόξα Κυρίου ὤφθη ἐν νεφέλῃ» (Ἄριθ. 14, 10). Κατὰ τὴ μεταμόρφωσή του «τά δέ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκά ὡς τὸ φῶς» (Ματθ. 17, 2) καὶ «νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσκίασεν αὐτούς» (Ματθ. 17, 5).
8. Ἦσ. 2, 5: «Δεῦτε πορευθῶμεν τῷ φωτὶ Κυρίου», Ἦσ. 49, 6: «Ἴδου τέθηκά σε εἰς διαθήκην γένους εἰς φῶς ἐθνῶν».
9. Σοφ. Σολομ. 7, 27: «Ἀπαύγασμα γὰρ ἐστὶν φωτὸς αἰδίου». Α΄ Ἰω. 1, 5: «Ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία».
10. Μακαρίου Αἰγυπτίου, *Περὶ ἐλευθερίας νοῦς λόγος ΚΒ΄*, ΒΕΠΕΣ 42, 247 (4).
11. Ἰω. 9, 5: «Ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ᾧ, φῶς εἰμὶ τοῦ κόσμου». Ἰω. 8, 12: «Ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ».
12. Ἰω. 8, 12: «ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς». Αὐτὴ τὴν ἔννοια ἔχουν καὶ οἱ θεραπείες τῶν τυφλῶν τοῦ Εὐαγγελίου.
13. Β΄ Κορ. 4, 6: «Ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ».
14. Ἀναστασίου (Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας), Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτὸς, ἐκδ. «Μαΐστρος», Ἀθήνα 2007, σσ. 53-59.
15. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 31, Θεολογικὸς πέμπτος, Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ΡG 36, 136 ΕΗ.
16. Λουκ. 16, 8.
17. Μαξιμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον τὸν ὀσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ἡγούμενον περὶ διαφορῶν ἀπόρων τῆς Θείας Γραφῆς*, ΡG 90, 285Α.
18. Μαξιμου Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια διάφορα Θεολογικά τε καὶ Οἰκονομικά*, IV, ΡG 90, 1309H.
19. Α΄ Πέτρ. 2, 9.
20. Ἐφ. 5, 8.
21. Ρωμ. 13, 12-13.
22. Α΄ Ἰω. 1, 5 ἐξ. Πρβλ. Ἐφ. 5, 8· Α΄ Θεσ. 5, 5.
23. Ἀποκ. 22, 4-5. Βλ. καὶ *Λεξικὸ Βιβλικῆς Θεολογίας*, ἐκδ. «Βιβλικὸ Κέντρο Ἄρτος Ζωῆς», Ἀθήνα 1980, σσ. 983-987.
24. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 40, 3, ΡG 36, 361. Βλ. καὶ Π. Ἰ. Σκαλτσῆ, «Οἱ συμβολισμοὶ στὴν Ἀκολουθία τοῦ Βαπτίσματος», ἐν *Λειτουργικὲς Μελέτες I*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1999.
25. Νικολάου Καβάσιλα, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, Λόγος δεῦτερος, Sources Chrétiennes 355, 224 (5-7).
26. Νικολάου Καβάσιλα, ὁ.π., Sources Chrétiennes 355, 156 (6-8).
27. Νικολάου Καβάσιλα, ὁ.π., Λόγος τέταρτος, Sources Chrétiennes 355, 292 (4).
28. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Βίβλος Θεολογικῶν καὶ Ἠθικῶν 10*, ἐκδ. Darruzès, Sources Chrétiennes 122, 189-197. Βλ. καὶ Β. Κριβοσεῖν (Ἀρχιεπ.), *Μέσα στό φῶς τοῦ Χριστοῦ. Ἅγιος Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος 949-1022*. Βίος - Πνευματικότητα - Διδασκαλία, μετάφραση Πίτσα Σκουτέρη, ἐκδ. «Τὸ περιβόλι τῆς Παναγίας», Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 144-145.
29. Συμεὼν Νέου Θεολόγου, Κατηχήσεις, ἐκδ. Krivochéino καὶ Paramelle, 26, Sources Chrétiennes 133, 23-41.
30. Κυριακὴ πρῶτῃ ἐν τῷ μεσονυκτικῷ, ἤχος πλ. α΄, ὠδὴ ε΄. Βλ. καὶ Ἀ. Θεοδώρου, *Ἡ θεολογία τοῦ φωτὸς τῆς δόξης. Ἑρμηνεῖα τῶν τριαδικῶν ὕμνων τῆς Παρακλητικῆς*, Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 2001, σ. 152.
31. Ἀπολυτίκιον τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων.
32. Βλ. Κοντάκιο καὶ Ἐξαποστειλᾶριο τῆς ἑορτῆς.
33. Τέταρτο τροπᾶριο α΄ ὠδῆς τοῦ πρώτου Κανόνα τῆς ἑορτῆς.
34. Πέμπτο τροπᾶριο η΄ ὠδῆς τοῦ πρώτου Κανόνα τῆς ἑορτῆς.
35. Πρῶτο τροπᾶριο γ΄ ὠδῆς τοῦ Κανόνα τοῦ Πάσχα.
36. 22ος οἶκος τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου.

37. Τρίτο τροπάριο ε' ὁδῆς μικροῦ Παρακλητικοῦ Κανόνα.
38. Ἀπολυτίκιο τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν.
39. Ἐφ. 4, 13.
40. Βλ. Β' Κορ. 11, 14.
41. Συμεών Νέου Θεολόγου, ὁ.π., 5, Sources Chrétiennes 129, 255-256, 276-277. Βλ. καί Β. Κριβοσεΐν (Ἀρχιεπ.), ὁ.π., σ. 286.
42. Ματθ. 5, 8.
43. Ἀνθολόγιον Γνωμικῶν π', ἐν Φιλοκαλία, τόμ. Β', σ. 296. Βλ. καί Β. Ἰ. Καλλιακμάνη (Πρωτ/ρου), Μεθοδολογικά πρότερα τῆς ποιμαντικῆς. Λεντίφ ζωννύμενοι, ἐκδ. «Μυγδονία», Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 63-64.
44. Συμεών Νέου Θεολόγου, ὁ.π., 3, Sources Chrétiennes 122, 193-195.
45. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Λόγος 34, PG 151, 433A.
46. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Λόγος Εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, ἐκδ. Σοφοκλέους τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Ἀθήναι 1861, σσ. 175-177. Βλ. καί V. Lossky, Ἡ μυστικὴ θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 259-281. Α. Κεσελοπούλου, Πάθη καὶ ἀρετὲς στὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἐκδ. «Δόμος», Ἀθήνα 1986, σσ. 206 ἐξ. Σ. Σαχάρωφ (Ἀρχιμ.), Ὁψόμεθα τὸν Θεὸν καθὼς ἐστι, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 1992, σσ. 235-292.
47. Ἰ. Σ. Βλάχου (Ἀρχιμ., νῦν Μητρ. Ναυπάκτου καὶ Ἁγίου Βλασίου), Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ὡς Ἀγιορείτης, Ἱερά Μονὴ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), Λεβαδεία 1992, σ. 318.
48. Ἀποκ. 11, 19.
49. Ἰ Ποταμιάνου, «Βυζαντινὲς συλλήψεις τοῦ χώρου καὶ ὀρισμένοι ἀρχιτεκτονικοὶ χειρισμοί», ὑπὸ ἔκδοση.
50. Θεοδωρήτου Ἐπισκόπου Κύρου, Εἰς τὴν Γένεσιν, 7, PG 88H.
51. «Ἐν τῷ ναῷ ἐστῶτες τῆς δόξης σου ἐν οὐρανῷ ἐστᾶναι νομίζομεν». Βλ. καὶ Συμεων Θεσσαλονίκης, Διάλογος ..., ΡΛΑ', PG 155, 337I, 340A.
52. Κοντάκιο τῆς σχετικῆς ἀκολουθίας.
53. Πρῶτο τροπάριο Αἰνῶν Ὁρθρου Ἐγκαινίων.
54. Ἀπὸ τὴν εὐχὴ τῶν Ἐγκαινίων.
55. Δεύτερο τροπάριο Αἰνῶν Ὁρθρου Ἐγκαινίων.
56. Περί τε τοῦ θείου Ναοῦ, PG 155, 705I.
57. Διάλογος &, ΡΜ', PG 155, 348I-349A.
58. Γ' Βασ. 6, 4.
59. Θεοδωρήτου Ἐπισκόπου Κύρου, Εἰς τὴν Τρίτην Βασιλειῶν, 23, PG 80, 685A.
60. Β' Παρ. 4, 7. Πρβλ. Γ' Βασ. 7, 35.
61. Ἔξ. 25, 31 ἐξ. Ἔξ. 27, 20-21. Λευϊτ. 24, 2. Βλ. καὶ Δ. Καϊμάκη, «Ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντα. Ἱστορία-Θεολογία», ἐν Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ. 28 (1985) 204-205.
62. Πράξ. 20, 7-8.
63. Ἀποκ. 4, 5.
64. Αἰθερίας, Ὀδοιπορικὸν τῶν Ἁγίων Τόπων καὶ Σινᾶ, μετάφρ. Ἱερομον. Νικοδήμου Μπαρούση, ἐκδ. «Τῆνος», Ἀθήνα 1989, σσ. 63, 66, 69.
65. Αἰθερίας, Ὀδοιπορικὸν ..., σ. 64.
66. Βλ. Κ. Δ. Καλοκύρη, Πηγαὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας (Κείμενα καὶ Μνημεῖα), Θεσσαλονίκη 1980, σ. 23.
67. Συμεών Θεσσαλονίκης, Διάλογος ..., ΡΝΗ', PG 155, 364I.
68. Περί κτισμάτων, ἐκδ. Βόννης, σ. 175. Βλ. καὶ Μ. Καλλιγᾶ, Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ χώρου τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας στὸ Μεσαίωνα, Ἀθήνα 1946, σ. 45. Χ. Π. Σταθάκη, Ἡ Ἁγία τοῦ Θεοῦ Σοφία. Τὸ μυστικὸ φῶς τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ τὸ ἀρχιτεκτονικὸ του ἔνδυμα, «Ἰνδικτος», Ἀθήναι 1997.
69. Χ. Π. Σταθάκη, Ἡ Ἁγία τοῦ Θεοῦ Σοφία. Τὸ μυστικὸ φῶς τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ τὸ ἀρχιτεκτονικὸ του ἔνδυμα, ἐκδ. «Ἰνδικτος», Ἀθήναι 1997, σσ. 80-81.
70. Ἰ. Ποταμιάνου, ὁ.π.
71. Ε. Μ. Αντωνιάδου, Ἐκφρασις τῆς Ἁγίας Σοφίας, τόμ. Α', τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου Ἀθηνῶν, κατ' Αὔγουστον 1907, σ. 108· τόμ. Β', τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου ἐν Ἀθήναις, κατὰ Δεκέμβριον 1908, σ. 122.
72. Ἰ. Ποταμιάνου, ὁ.π.

73. Πράξ. 2, 1-15.
74. Ί. Ποταμιάνου, ὄ.π.
75. *Τυπικόν Κεχαριτωμένης*, PG 127, 1053H.
76. Ἔξ. 27, 20-21· Λευϊτ. 24, 2.
77. Κ. Καλλίνικου (Πρωτ/ρου), *Ὁ χριστιανικός Ναός καί τά τελούμενα ἐν αὐτῷ*, Ἀθήναι 1969, σ. 156.
78. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος ...*, ΡΛΓ', PG 155, 344E.
79. *Ἀγιορειτικόν Τυπικόν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκολουθίας*, Ἱερὸν Κελλίον Εὐαγγελισμοῦ, Καρυαί Ἅγιον Ὅρος, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1995, σσ. 36, 49 (σχ. 58).
80. Κεφ. 12, PG 2, 1185.
81. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος Μ'*, *Εἰς τό ἅγιον Βάπτισμα*, PG 36, 425A.
82. Ἡ. Βουλγαράκη, *Αἱ κατηχήσεις τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Ἱεραποστολική θεώρησις* [Πατριαρχικόν Ἴδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν], Θεσσαλονίκη 1977, σ. 315 ἔξ.
83. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος ...*, ΣΟΘ', PG 155, 509E.
84. Σωφρονίου Ἱεροσολύμων, *Λόγος περιέχων τήν ἐκκλησιαστικήν ἅπασαν ἱστορίαν καί λεπτομερῆ ἀφήγησιν πάντων τῶν ἐν τῇ θείᾳ ἱερουργίᾳ τελουμένων*, PG 873, 3981-4001.
85. «Κηρίον», *Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια 7* (1965) 540.
86. Ἰ. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικάς Ἀπορίας*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 31989, σ. 165.
87. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος ...*, Π', PG 155, 257E.
88. *Ἐπίσκεψις βίου μοναχικοῦ ἐπί διορθώσει τῶν περὶ αὐτόν*, PG 135, 801A.
89. Ὁ.π., PG 135, 801E.
90. Ὁ.π., PG 135, 801H.
91. Βλ. Τερτυλλιανοῦ, *Ie idololatria 15*, PL 1, 761. Α. Ί. Φυτράκη, *Αἱ ἀντιδράσεις κατὰ τῆς τιμῆς τῶν ἀγίων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ καί τά αἴτια αὐτῶν*, Ἀθήναι 1956, σσ. 42-43.
91. *Διάλογος...*, ΤΞΑ', PG 155, 676H.
92. Εἰς Ἑβραίουσ, Ὁμιλία 4, 5, PG 63, 43.
94. *Περὶ ὑπομονῆς, καί τοῦ μή πικρῶσ κλαίειν τούσ τελευτῶντας*, PG 60, 725.
95. Βλ. *Μιά ἱστορία ἀπό φῶσ στό φῶσ, Κατάλογος Ἐκθεσης, Λαογραφικό καί Ἐθνολογικό Μουσεῖο Μακεδονίας-Θράκης*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 327.
96. *Ἀγιορειτικόν Τυπικόν ...*, ὄ.π., σ. 73.
97. *Ἀγιορειτικόν Τυπικόν ...*, ὄ.π., σ. 42.
98. *Ἀγιορειτικόν Τυπικόν ...*, ὄ.π., σ. 40.
99. *Ἀγιορειτικόν Τυπικόν ...*, ὄ.π., σ. 42.
100. *Ἀγιορειτικόν Τυπικόν ...*, ὄ.π., σ. 45.
101. *Ἀγιορειτικόν Τυπικόν ...*, ὄ.π., σσ. 73, 99.
102. Ἰ. Μ. Φουντούλη, *Λειτουργική Α'*. *Εἰσαγωγή στή θεία Λατρεία*, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 56-57.
103. Ἰ. Μ. Φουντούλη, ὄ.π., σσ. 56-57.
104. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος ...*, ΡΜ', PG 155, 349A.
105. Δ. Μωραΐτη, «Κηροστάτης», ἐν *Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια 7* (1965) 541.
106. Κανὼν 69 τῆς Στ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.
107. *Ἀγιορειτικόν Τυπικόν ...*, ὄ.π., σ. 40.
108. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος ...*, ΡΜ', PG 155, 349A.
109. Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος ...*, ΡΜ', PG 155, 349A.
110. Κ. Καλλίνικου (Πρωτ/ρου), ὄ.π., σ. 154.
111. Βλ. *Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούσ*, τόμ. 11, σ. 267.
112. Γαβριήλ (Μητρ. τῆς Μεγάλης Νοβογροδίας), *Τελετουργία ἱερά...*, ἐν Πετροπόλει αψ7θ (1799).
113. Ἰ. Μ. Φουντούλη, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικάς Ἀπορίας*, τόμ. Β', σ. 69.
114. Ἰ. Πηλλίλη (Ἐπισκόπου Κατάνης), *Τίτλοι, ὀφρῖκια καί ἀξιώματα ἐν τῇ Βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ καί τῇ χριστιανικῇ Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ*, ἐκδ. «Ἀστέρος», σσ. 118-119.
115. *Ἀγιορειτικόν Τυπικόν ...*, ὄ.π., σ. 100.
116. Δ. Πάλλα, «Ἀρχαιολογικά - Λειτουργικά», ἐν *Ἐπετηρίδι Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 20*, σ. 313.

117. PG 127, 1080AE.
118. *Τυπικόν τοῦ ὁσίου καί θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ ἡγιασμένου*, διορθωθέν ... ὑπὸ Ἀρχιμ. Δοσιθέου, ἔκδ. Ἱερά Σπουδασιακὴ Μονὴ Παναγίας Τατάρνης Εὐρυτανίας, «Ἐπτάλοφος Α.Β.Ε.Ε.», Ἀθήνα, ἄνευ ἔτους, σ. 53.
119. Ὅ.π., σ. 60 (σχ. 17).
120. *Γηθόσηνον Σέβασμα. Ἀντίδωρον τιμῆς καί μνήμης εἰς τὸν μακαριστὸν Καθηγητὴν τῆς Λειτουργικῆς Ἰωάννην Μ. Φουντούλην*, τόμ. Β', ἔκδ. Ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2013.
121. *Μιά ἱστορία ἀπὸ φῶς στό φῶς*, σσ. 117-119.
122. Ἰ. Μ. Φουντούλη, «Θεία Λατρεία καί τέχνη. Σχέσεις Λατρείας καί τεχνῶν στὸν Ὁρθόδοξο Ναό», ἐν Ὁρθόδοξία, περίοδος Β', ἔτος Γ', τεῦχος Β', Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 1996, σ. 229.
123. Ἐβρ. 1, 3.
124. Ἰω. 12, 46.
125. Ματθ. 17, 2.
126. Ἰω. 9, 5.
127. Ἐφ. 5, 8, Α' Θεσ. 5, 5.

Τό εικονογραφικό πρόγραμμα του ναού. Εικονογραφικοί κύκλοι

Του Τρύφωνος Τσιομπάνη, Λέκτορος Α.Π.Θ.

(Εισήγηση στο ΙΔ΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο
Στελεχών Ίερών Μητροπόλεων, Πάτρα, 17-19.9.2012)

Στήν Έλληνορθόδοξη παράδοση, ὅλος ὁ δημόσιος καί ἰδιωτικός βίος τῶν ἀνθρώπων ξεκινούσε καί κατέληγε στό ναό. Δέν ὑπῆρχαν στιγμές τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀπό τήν γέννησή του ὡς τόν θάνατό του, πού νά μή περνοῦσε ἀπό τήν θαλπωρή τῆς ἐνοριακῆς - ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Ἀκόμα καί οἱ ἐπαγγελματικές ἢ ἀγροτικές ἐργασίες ἦταν συνδεδεμένες μέ ἁγιαστικές πράξεις ἢ εὐχές ἐκ μέρους τῆς ἐκκλησίας. Ἡ διοικητική ἐπίσης δομή τοῦ κράτους, ὑπάκουε σ' αὐτό τό ρυθμό καί βλέπουμε τόν αὐτοκράτορα νά μετέχει ἐνεργά στή θεία λατρεία καί κατά τήν εἰσοδό του στό ναό, ἀλλά καί κατά τήν λιτανευτική πορεία τῆς Μεγάλης Εἰσοδού, προσκόμιζε τίς δικές του προσφορές στή θεία εὐχαριστία. Ἡ σχέση δέ τοῦ λαοῦ μέ τή λειτουργική ζωή, ἦταν μία σχέση καθημερινή καί πολύ συχνή, διότι καί τό τυπικό τῆς ἐκκλησίας ἀλλά καί ἡ δομή τῶν ἀκολουθιῶν, βοηθοῦσε στήν ἐνεργή συμμετοχή τοῦ λαοῦ τήν ψαλμωδία.

Ἡ αἴσθηση τῶν πιστῶν ἦταν ὅτι ζοῦσαν σέ μία παραδεισια κατάσταση, ἀνάμεσα στή γῆ καί τόν οὐρανό: «ἡμεῖς δέ εἰσερχόμεθα εἰς παράδεισον ἢ τόν οὐρανόν τόν θεῖον ναόν...» (Συμεών P.G, 155,360) καί κάπου ἄλλοῦ λέγει ὁ ἅγ. Συμεών τῆς Θεσσαλονίκης: «ὁ δέ ναός τοῦτον τόν κόσμον (δηλοῖ) καί τά ὑπεράνω μέν τοῦ ναοῦ τόν ὀρώμενον οὐρανόν, τά κάτω δέ τά ἐπί τῆς γῆς καί αὐτόν τόν παράδεισον. Τά ἔξωθεν δέ τά κατώτερα μέρη καί τήν γῆν μόνην αὐτήν, διά τούς ἀλόγως ζῶντας καί μηδέν ὑψηλότερον ἔχοντας». (Συμεών P.G 155,337-340).

Οἱ δέ πιστοί ἦταν διαρθρωμένοι σέ τάξεις, ὄχι μόνο οἱ κληρικοί, ἀλλά καί οἱ λαϊκοί καί αὐτή ἡ διαφορετικότητα στίς κατηγορίες, τούς κατέτασσε καί σέ διαφορετικές θέσεις μέσα στό ναό. (τελει-

ωτικοί=οἱ ἱερωμένοι, τελειούμενοι=οἱ μοναχοί καί οἱ πιστοί, οἱ καθαιρόμενοι= οἱ κατηχούμενοι, οἱ ἐν μετανοία, οἱ ἐνεργούμενοι.

(Πηδάλιο, σ. 142 βλ. περί τῶν κατηχουμένων Ν. Βούλγαρη, «Κατήχησης Ἱερά, ἦτοι τῆς θείας καί ἱεραῆς λειτουργίας ἐξήγησις», Βενετία 1681 σ.21).

*Οἱ ἱερεῖς στό Βῆμα, ὁ λαός στόν κυρίως ναό
καί οἱ λοιποί στό Νάρθηκα.*

Ἄλλο δέ ναός εἶναι ἀπλά εὐκτῆριος οἶκος, ἀλλά «ἐπίγειος οὐρανός... ἀντιτυπῶν τήν σταύρωσιν, τήν ταφήν, τήν ἀνάστασιν, χῶρος ἔνθα καί ἡ ψυχωτρόφος τράπεζα» (Migne P.G. 98,384 κ. ἔξ.)

Τά δομικά του στοιχεῖα πῆραν σιγά-σιγά συμβολική καί δογματική ἔννοια καί θά λέγαμε πώς παραμένουν ἀναντικατάστατα ἐδῶ καί αἰῶνες. (Κ. Καλοκύρης, Ναοδομία καί σύγχρονη τέχνη, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 57).

Τήν πρόωμη χριστιανική ἐποχή καί κατά τήν ἀποστολική περίοδο ἡ ἔννοια τοῦ ναοῦ ταυτίζονταν μέ τόν εὐκτῆριο οἶκο, λίγο ἀργότερα μέ τίς κατακόμβες, κατόπιν μέ τίς πρώτες βασιλικές, πού μετά τό 313 μετατρέπονται σέ ναούς.

Ἀπό κεῖ καί πέρα ἡ διαμόρφωση τῆς λατρείας, ἡ ὀργάνωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ἡ αὔξηση τοῦ πληρώματος καί ἡ ἀλλαγὴ τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς, ἐπέβαλλαν τήν ἀνάγκη τῆς δημιουργίας ναοῦ, ὡς χώρου συνάξεων λειτουργικῶν καί ὡς κέντρου τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ λειτουργική καθημερινότητα τῶν πιστῶν, ἡ μετοχή τους καί ἡ συχνότατη παρουσία τους στό ναό, μπορεῖ νά βοηθήσει τόν σημερινό ἄνθρωπο καί μελετητή νά κατανοήσει τήν αἰσθητική τῆς ναοδομίας καί τῆς χριστιανικῆς τέχνης.

Ἡ ἀλλαγὴ τῶν λειτουργικῶν δεδομένων στὴν ἐποχὴ μας, μᾶς ἐμποδίζει γιὰ παράδειγμα νὰ κατανοήσουμε σήμερα τὴ χρῆση τοῦ νάρθηκα, σάν ἓνα σημαντικό στοιχεῖο τῆς λειτουργικῆς καὶ ποιμαντικῆς δραστηριότητος. Ὁ χώρος τῶν κατηγουμένων καὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ, ἔχει μετατραπῆ σέ χώρο κηροπωλησίας ἢ ἄλλων θρησκευτικῶν ἀντικειμένων καὶ βιβλίων. Πράγματα πού κάποτε ἦταν αὐτονόητα, τώρα χάθηκαν καὶ χρειάζεται μελέτη γιὰ νὰ ξαναβροῦμε τὴν ἀξία τους.

Γιὰ τοὺς παλαιούς πιστούς ὁ φυσικός βίος καὶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ ἦταν ἓνα καὶ ἴσως ὁ πνευματικός βίος ἦταν δυνατώτερος καὶ πῶς ἀληθινός. Ἔτσι ὑπακούοντας στό λόγο τοῦ ἀπ. Παύλου πρὸς τοὺς Ἑβραίους, (10,12) ἔδιναν ἄλλη προοπτικὴ στὴ ζωὴ τους καὶ στὴν προσέλευσίν τους στό ναό: «προσευχόμεθα μετὰ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, ρεραντισμένοι τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς καὶ λελουσμένοι τό σῶμα ὕδατι καθαρῶ». Ἔτσι μποροῦμε εὐκόλα νὰ κατανοήσουμε τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ χρῆση τοῦ αἵθριου καὶ τῆς κρήνης στοὺς παλαιοχριστιανικούς ναούς καὶ νὰ δοῦμε πῶς τὰ σύμβολα βρίσκουν τὴν πραγμάτωσή τους ἢ νοηματοδοτοῦν καὶ αὐτὴ τὴν ἀπλή νήψη. Ὅ,τι θὰ ἔκανε ἓνας πιστός μπαίνοντας στό δικό του σπίτι, ἔκανε τό ἴδιο μπαίνοντας καὶ στόν οἶκο τοῦ Κυρίου, ὅμως ἐδῶ ἡ νήψη ἀποκοῦσε καὶ πνευματικό νόημα ἀλλὰ καὶ ἔδινε ἄλλη προοπτικὴ.

Πάντως ἡ ζωὴ τοῦ πιστοῦ μέσα στό ναό ἐξελισσεται ὡς μία πορεία μέσα στό φῶς καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξη τοῦ ναοῦ ἀντλεῖ τὴν ιδέα τῆς παρουσίας τοῦ φωτός, μέσα ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ λειτουργικά-ὑμνολογικά κείμενα: «ἐν τῷ ναῷ ἐστῶτες τῆς δόξης σου, ἐν οὐρανῷ ἐστάναι νομίζομεν», «οὐρανός πολύφωτος ἢ ἐκκλησία ἀνεδείχθη ἅπαντας φωταγωγοῦσα τοὺς πιστούς» (κοντάκιο 13ης Σεπτεμβρίου), «Δόξα σοι τῷ δεῖξαντι τό φῶς...» (δοξολογία), «ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τό σκῆνωμα αὐτοῦ» (ψαλμ. 18ος), «φῶς ἰλαρόν ἀγίας δόξης» κ.λπ.

Τὰ φωταγωγικά καὶ τὰ ἐξαποστειλάρια ἔχουν ἐκφράσεις πού ἐνισχύουν τὴν αἴσθησι τοῦ φωτός. Ἡ περιγραφή δὲ τοῦ Παύλου Σιλεντιάρου ἢ τοῦ Προκοπίου στό περί κτισμάτων γιὰ τὴν παρουσία τοῦ φωτός στοὺς ναούς, εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς σχέ-

σεως κειμένων λατρείας, θεολογίας καὶ ἀρχιτεκτονικῆς. Ὁ φωτισμός ἦταν πάντοτε μέ προσοχὴ μελετημένος, ὥστε νὰ μποροῦσε νὰ συνδεθεῖ κατὰλληλα μέ τὴ λειτουργία.

Ἡ λειτουργία ἀρχίζει ὅταν οἱ πρῶτες ἀκτῖνες πέσουν πάνω στό ναό καὶ κυρίως στόν τροῦλο καὶ στὴν κόγχη τοῦ βήματος «ὅπου αἰεὶ διαγελά πρῶτον ἢ ἡμέρα» (Προκοπίου περί κτισμάτων ἐκδ. Βόνης, σ. 176, βλ. καὶ {Μ. Καλλιγᾶ, Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ χώρου τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας στό Μεσαίωνα, Ἀθήναι 1946, σ. 45}).

Οἱ βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες ἤξεραν νὰ χρησιμοποιοῦν μελετημένα τὴν χρῆση τοῦ φυσικοῦ φωτός καὶ ὅπως στὴν Ἁγία Σοφία, οἱ Ἀνθέμιος καὶ Ἰσίδωρος φρόντισαν ὥστε τὰ ἀνοίγματα τῶν παραθύρων νὰ εἶναι «διαρκεῖς ἀγωγοὶ φωτός» (Προκοπίου, περί κτισμάτων σ. 176), ἔτσι καὶ οἱ μετέπειτα ναοδόμοι ἐκμεταλλεζόμενοι τὸν προσανατολισμό τοῦ κυρίου, ἀξιοποιοῦν τό φῶς, ὥστε καθὼς αὐτό εἰσέρχεται στό ναό νὰ δημιουργεῖ τὴν διαρκῆ αἴσθησι τῆς κίνησης καὶ αὐτὴ ἡ συνεχὴς μετακίνηση τοῦ φωτός, ζωντανεῦει τὸν χώρο, φωτίζει διαρκῶς τίς ἐπιφάνειες, προβάλλει κάθε τόσο ἄλλες μορφές Ἁγίων πού ἱστοροῦνται στοὺς τοίχους καὶ δημιουργεῖ τὴν ιδέα τοῦ φωτός πού ἔρχεται ἀνωθεν, «ἡ συνομιλία τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς».

Σέ ἀπόλυτη σχέσι καὶ συνάρτηση βρίσκεται καὶ ἡ ζωγραφικὴ ἰσότησι τῆς ἐκκλησίας. (Μαρ. Καλλιγᾶ, ὁ.π. σ. 47).

Ἡ ζωγραφικὴ ὑποτάσσεται βέβαια στὴν ἀρχιτεκτονικὴ, ὑποβοηθώντας τὴ μορφή τοῦ κυρίου, ὅμως εἶναι βέβαιο, πῶς οἱ ἀρχιτέκτονες λαμβάνουν σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν τίς εἰκαστικές ἀπαιτήσεις τῶν ζωγράφων, πού ξεδίπλωναν τὴν ἱστορία τῆς πίστες καὶ τοῦ δόγματος, σύμφωνα πάντα μέ ἓνα εἰκονογραφικό πρόγραμμα, πού ἀπὸ τὸν 8ο αἰῶνα καὶ μετὰ καὶ κυρίως μετὰ τό 843, ἄρχισε νὰ παίρνει μία ἀποκρυσταλλωμένη μορφή καὶ βασιζόταν κυρίως στίς δογματικές ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς καὶ τὰ δόγματα τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Ἡ ἔννοια τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως, χάρις στὴν ὁποία ἔγινε ἐφικτὴ ἢ ἀπεικόνισσι τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ ὁ συμβολισμός πού ἄρχισε νὰ διαμορφώνεται σιγά-σιγά, στὴν ἱεράρχησι τῶν τμημάτων τοῦ ναοῦ (νάρθηκας, κυρίως ναός, βῆμα, ἄμβω-

νας, πρόθεση, διακονικό, Άγία Τράπεζα), έπαιξαν σημαντικό ρόλο, τόσο στην εξέλιξη της αρχιτεκτονικής του ναού, όσο και στην τελική διαμόρφωση του εικονογραφικού προγράμματος του ναού.

Έξ άλλου η Θεία Λειτουργία και οι άλλες ακολουθίες, μέ την καθορισμένη κίνηση των λειτουργών (Μ. Εΐσοδος, αναγνώσματα, έξορκισμοί, βάπτισμα, ακολουθίες, λιτή, κ.λπ.) λαμβάνονται σοβαρά ύπ' όψιν και ήταν οι σταθερές της όρθοδοξης ναοδομίας.

Βεβαίως πρέπει νά ποϋμε πώς σήμερα μέ τον σύγχρονο τρόπο εργασίας και τά νέα ύλικά δομής, δέν έμεινε άνεπηρέαστη ή ναοδομία, ή όποία μπορεί μέν νά άντιγράψει παλαιότερους τύπους ναών, πιστεύοντας ότι έτσι συντηρεί την παράδοση, αλλά οι νέοι τεχνίτες και ναοδόμοι άγνοούν κυρίως την λειτουργική χρήση του ναού και τίς άπαιτήσεις αυτής της χρήσης.

Αυτό σημαίνει ότι όποια άλλαγή κι άν γίνει στον τρόπο κατασκευής του ναού, διαταράσσει τή σχέση αρχιτέκτονα και ζωγράφου. Θα λέγαμε πώς σήμερα ή θέληση του αρχιτέκτονα άπορροφά την θέληση και τον προγραμματισμό του ζωγράφου, μέ άποτέλεσμα τό όποιο εικονογραφικό πρόγραμμα πού έχει σχεδιαστεί και ίστορηθεί, νά μήν μπορεί νά έφαρμοστεί όταν διαταράσσεται αυτή ή σχέση.

Στήν παράδοση πού διαμορφώθηκε έδω και 12 αιώνες, αλλά και νωρίτερα άκόμη, από την παλαιохριστιανική περίοδο, ό ναός θεωρείτο μία μικρογραφία του σύμπαντος κόσμου. Μέ αυτή τή λογική διαμορφώθηκαν δύο κεντρικοί, θά λέγαμε, άξονες, πού άντιστοιχούν συμβολικά μέ τον ούρανό και τήν γή. Ο κατακόρυφος άξονας, μέ άφετηρία τον τροϋλο, και ό κατά μήκος άξονας, στον όποιο κυριαρχεί ή άψίδα του Έροϋ Βήματος.

Θά λέγαμε δηλαδή πώς τά άνώτερα τμήματα του ναού συμβολίζουν τον ούρανό και τά κατώτερα τήν γή και τον κόσμο. Στόν κατακόρυφο άξονα, δηλαδή στον τροϋλο, ίστορείται ό Χριστός Παντοκράτορας, κυκλούμενος από άγγελικές δυνάμεις και προφήτες. Στά σφαιρικά τρίγωνα άπεικονίζονται οι 4 Ευάγγελιστές, πού μαρτυρούν τήν ένσάρκωση και τήν Θεία Οίκονομία και θά λέγαμε πώς συνδέουν τά γήινα μέ τά έπουράνια, στον χώρο του κυρίως ναού. Μέ τά θέματα αυτά, σέ συνδυα-

σμό μέ τήν μορφή της Κυρίας Θεοτόκου στην άψίδα του Έροϋ Βήματος, στον τύπο της Πλατυτέρας των ούρανών, καθορίζεται ό λεγόμενος δογματικός εικονογραφικός κύκλος. Ο Παντοκράτωρ, έκφραση του δόγματος του όμοουσίου, «ό Πατήρ άμα και ό Υίός» και ή Θεοτόκος στό τεταρτοσφαίριον της κόγχης, «ή κλίμαξ ή Έπουράνιος, δι' ής κατέβη ό Θεός», «ή τά άνω τοίς κάτω συνάψασα», διά του έν άγκάλαις υίου της. (Κ. Καλοκύρη, Ουσία της Όρθοδόξου Άγιογραφίας, Άθήνα 1950, σ. 23-24).

Μετά τό δόγμα ύπάρχει ή λατρεία ή όποία επιβεβαιώνει αυτό, μέ τον καλύτερο βιωματικό τρόπο και συνδέει τον κόσμο μέ τον Πατέρα.

Ο λεγόμενος λειτουργικός εικονογραφικός κύκλος, είναι κυρίως ό κύκλος πού καλύπτει τούς χώρους του Έροϋ Βήματος μέ τίς παραστάσεις της Θείας Λειτουργίας, της κοινωνίας των Άποστόλων, των συλλειτουργούντων Έραρχών, του Μελισμοϋ ή παλαιοδιαθηκικά θέματα, πού έχουν νά κάνουν μέ προτυπώσεις της άναστάσεως και της εύχαριστίας. (φιλοξενία Άβραάμ, ό Έωνάς έξερχόμενος εκ της κοιλίας του κήτους κ.λπ.)

Η παράσταση της Θείας Λειτουργίας –(μεγάλη εΐσοδος)– είναι ένα θέμα πού μερικές φορές φεύγει από τήν κόγχη του βήματος και κυκλώνει τον Παντοκράτορα, ως παράσταση της ούρανιας Θείας Λειτουργίας. Αυτό πού κυρίως πρέπει νά προσεχθεί στην παράσταση της συλλειτουργίας των Έραρχών, είναι νά ίστορηθούν ιεραρχικά, πρώτα οι συγγραφείς ή ύπομνηματιστές της Θείας Λειτουργίας και οι έξέχοντες των Έραρχών.

Αυτό πού παρατηρείται τελευταίως, νά ίστορούνται άνάμεσα στους Έράρχες και Μάρτυρες προσφιλείς των ιερέων, επιτρόπων ή δωρητών, είναι ξένο στην παράδοσή μας και δέν μās βρΐσκει σύμφωνους.

Ός χώρος των Μαρτύρων και των άλλων Άγίων, προσρίζεται ό χώρος του κυρίως ναού και των άλλων επιφανειών πού ύπάρχουν στά κλίτη, και πάντοτε σέ κοντινότερη άπόσταση από τούς πιστούς, για νά δημιουργείται ή άΐσθηση ότι είναι δίπλα μας, ως πρότυπα ζωής, προς παραδειγματισμό και έλπίδα σωτηρίας. Αυτό θά μπορούσε νά άποτελέσει άγιολογικό καθαρά κύκλο, όπου θά ίστορούνται όλες οι κατηγορίες των Άγίων,

Ώσίων, Όμολογητῶν, Μαρτύρων, Νεομαρτύρων κ.λπ.

Ό Χριστολογικός ἢ ιστορικός εἰκονογραφικός κύκλος, εἶναι ὁ κύκλος τῆς μέσης καί τῆς ἀνώτερης ζώνης τοῦ ναοῦ, καί ἱστοροῦνται θέματα πού ἀφηγοῦνται τῆ ζωῆ τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι τά γνωστά θέματα τοῦ Δωδεκαῶρτου, πού τοποθετοῦνται κυρίως στίς καμάρες πού δημιουργοῦνται ἀπό τίς κεραῖες τοῦ σταυροῦ, ἢ σέ ἄλλου τύπου ναούς, τοποθετοῦνται κυκλικά, κατά τή φορά τῶν δεικτῶν τοῦ ρολοιοῦ, ξεκινώντας ἀπό τόν Εὐαγγελισμό καί συνεχίζοντας μέ τίς ἄλλες μεγάλες ἑορτές. Στίς παραστάσεις αὐτές μποροῦν νά προτεθοῦν θέματα ἀπό τή διδασκαλία καί τά θαύματα τοῦ Κυρίου, ἢ θέματα ἀπό τή ζωῆ τῆς Κυρίας Θεοτόκου.

Τό ὕψος, τό ἦθος καί ἡ αἰσθητική του εἰκονογραφικοῦ διακόσμου, συμπληρώνουν καί ἀναδεικνύουν τό ἔργο τοῦ ναοδόμου.

Όι χρωματικοί τόνοι, μαζί μέ τή σωστή διάταξη τῶν θεμάτων, μποροῦν πραγματικά νά ἐμφανιστοῦν μπροστά στά μάτια τῶν πιστῶν, σάν ἕνα καλογραμμμένο βιβλίο, πού πρόθυμα θά διαβαζόταν ἀπό τούς θεατές καί τούς ἀναζητητές τῆς ιστορικής ἀλήθειας τῆς πίστεως. «Στόχος τῆς τέχνης εἶναι νά ἀνταποκρίνεται σέ δύο στοιχεῖα. Πρῶτα δηλαδή, στό τί θά καταφέρει νά αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος γιά τό Θεό, μέσα στό ναό, καί δεύτερο στό πῶς μέσα σ' αὐτό τό κτίριο ὁ Δημιουργός θά σχετίζεται μέ τό δημιούργημά του» (Κ. Καλοκῦρη, Ναοδομία καί σύγχρονη τέχνη, σ. 133).

Ἡ παράσταση τοῦ Παντοκράτορα στόν τροῦλο πού ἐπιβλέπει ἐπί τούς υἱούς τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ὅ,τι πῶς δυναμικό ἔχει ὁ τρουλαῖος ναός. Τί γίνεται ὁμως σήμερα ὅταν ἡ σύγχρονη ναοδομία χάνει τήν αἴσθηση τῶν διαστάσεων τοῦ τροῦλου καί δημιουργεῖ τεράστιους χώρους, πού δύσκολα θά μπορέσουν νά ἱστορηθοῦν ἀγιογραφικά; Τί γίνεται ὅταν ὁ τεράστιος αὐτός τροῦλος στηρίζεται, γιά τὸν δέν γίνεται ἀλλιῶς, ὄχι σέ τέσσερα ἀλλά σέ ὀκτώ σφαιρικά τρίγωνα μέ ἔντονες τίς γωνιακές ἀπολήξεις τους; Τί γίνεται ὅταν ἡ κόγχη τοῦ Ἱεροῦ Βήματος χάνει τίς συμμετρικές τῆς ἀναλογίας καί ἀδυνατεῖ ὁ ἀγιογράφος νά τοποθετήσει τό θέμα τῆς Πλατυτέρας, προσπαθώντας νά ἀποφύγει τίς ἀλλοιώσεις στό σχέδιο καί τή μορφή τῶν προσώπων;

Τό τεταρτοσφαίριο τῆς κόγχης, μέ τήν Πλατυτέρα, εἶναι ἡ τελική ἀγκαλιά πού δέχεται τό βλέμμα μας, καθώς ἀναζητεῖ τήν συνάντηση μέ τό θεῖον. Ἡ παρουσία τῶν λειτουργούντων ἱεραρχῶν στήν πῶς κάτω ζώνη, μᾶς εἰσάγει στό πνεῦμα τῆς ἀένανης οὐράνιας θείας λειτουργίας καί μᾶς καλεῖ νά συγχρονιστοῦμε στό «ἐν ἐνὶ στόματι καί μῆ καρδία» τῶν ἀγίων ἱεραρχῶν. Πόσο διασπαστική θά ἦταν ἡ κακή τοποθέτηση τῶν θεμάτων σέ μία κακοφτιαγμένη κόγχη, πού καμιά φιλότιμη προσπάθεια ζωγράφου δέ θά μποροῦσε νά ἀπαλύνει; Ἄλλωστε ἡ ζωγραφική ἔρχεται νά ἀναδείξει τό κτίριο καί ὄχι νά κρύψει τίς ἀτέλειές του.

Τό ἴδιο πρόβλημα συναντᾶ ὁ ἀγιογράφος καί μέ τή δημιουργία πολλῶν γείσων πού ἐξέχουν, ἢ ἄλλοτε ὁ ἀνάγλυφος ὀδοντωτός διάκοσμος, πού διαιρεῖ τίς ἐπιφάνειες, χωρίς μελέτη καί δημιουργεῖ πρόβλημα στήν ἀνάπτυξη μεγάλων εἰκονογραφικῶν θεμάτων, κυρίως τοῦ δωδεκαῶρτου.

Τό ζήτημα δέν εἶναι καθόλου ἀπλό καί ἔχει μεγάλη σημασία στήν αἰσθητική ἀνάδειξη τοῦ κτίσματος ἀλλά καί στήν ὀλοκληρωμένη ἀνάπτυξη τῶν θεμάτων, χωρίς προσθαφαιρέσεις προσώπων καί στοιχείων τοῦ εἰκονογραφικοῦ θέματος.

Όταν παρακολουθοῦμε ἕναν πιστό καθώς εἰσέρχεται σέ ἕναν ναό, ἀπό τήν εἴσοδο πρὸς τόν νάρθηκα καί τό μέσον του ναοῦ, βλέπουμε πῶς οἱ εἰκόνες ἀλλάζουν σιγά-σιγά καί εἶναι ὑπολογισμένες γιά τό ὕψος τοῦ ματιοῦ. Εἶναι δηλαδή, θά λέγαμε, κατασκευασμένες ἀποκλειστικά γιά τόν ἄνθρωπο καί σύμφωνα μέ τά ἀνθρώπινα μέτρα. Αὐτό εἶναι ἕνα χαρακτηριστικό στοιχεῖο τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος στήν τέχνη. (βλ. Μ. Καλλιγᾶ, ὄ.π. 59).

Πολλές φορές μία ἐκκλησία, ἀπό τόν τροῦλο ὡς κάτω, ἄν τή χωρίσουμε σέ ἑπτὰ ἴσα μέρη, θά δοῦμε πῶς αὐτά τά σημεῖα πέφτουν ἐπάνω σέ κύρια στοιχεῖα χαρακτηριστικά τῆς μορφῆς τοῦ ναοῦ. Ἡ ἀναλογία 1 πρὸς 7 φορές τό κεφάλι, σέ σχέση μέ τό σῶμα, εἶναι συνηθισμένος κανόνας γιά τίς ἀναλογίες τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου στόν ἑλληνικό μεσαῖωνα. Αὐτόν τόν κανόνα εἶχαν γλύπτες καί ζωγράφοι τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλά αὐτόν τόν ἴδιο κανόνα μᾶς παραδίδει καί ὁ Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγρῶν, ζωγράφος καί συγγραφέας τῆς «Ἑρμηνείας». (βλ. Διονυσίου ἐκ Φουρ-

νά, Ἐρμηνεία, ἐκδ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπολις 1909, σ. 237).

Ἡ μελέτη τῶν ἀναλογιῶν καί τῶν σχέσεων, μπορεῖ νά μᾶς δώσει χρήσιμα συμπεράσματα γιά τήν κατασκευή μιᾶς ἐκκλησίας. Ἡ ἀναλογία τοῦ 1 πρὸς 7 πού ὑπάρχει στό ἀνθρώπινο σῶμα, καί πού τή βρίσκουμε τίς ἐκκλησιές μας, ἴσως νά μή θεωρεῖται ἀκριβές παράλληλο μεταξύ ἀνθρωπίνου σώματος καί ἐκκλησίας, ἂν καί δέ θά τό ἀπέκλεια, ἀλλά στήν ἑλληνική ἀρχιτεκτονική πηγάζει φυσικά κι αὐθόρμητα αὐτή ἡ σχέση.

Ἄν αὐτό τό πνεῦμα ἐπικρατήσῃ καί στήν ἱστορία τοῦ τοιχογραφικοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ καί τηρηθῶν οἱ σωστές ἀναλογίες, τότε πραγματικά δημιουργεῖται ἓνα τέλειο αἰσθητικό ἀποτέλεσμα, ἔτοιμο νά μυσταγωγῆσῃ τοὺς θεατές στή βασιλεία τοῦ θεοῦ. (Μ. Καλλιγᾶ, ὁ.π. σ. 62).

Ὁ ζωγράφος λοιπόν λέει ὁ Π. Μιχαήλ, «κρατᾷ ἐν στά χέρια τοῦ τήν ὑπόσταση τοῦ ἀρχιτεκτονήματος, εὐκόλα μπορεῖ νά τό συντρίψῃ καί δύσκολα νά τό τελειώσῃ. Ἔχει νά βάλῃ στό χῶρο του ἓναν κόσμο προσώπων ἱεραρχημένο, κόσμο ζωντανό, ἀλλά καί ἰδανικό, καί νά τόν εἰκονίσει ἀνάλογα μέ τό ὕψος καί μέ τό ἔπος τοῦ ἀρχιτεκτονήματος. Καί πρὸς τοῦτο δέν ἀρκοῦν, ἄριστοι εἰκόνες καθ' ἑαυτές, ἀλλά χρειάζονται πρῶτα ἀπ' ὅλα εἰκόνες μετρημένες μεταξύ τους καί πρὸς τό ἔργο, πού οὔτε νά συνθλίβουν, οὔτε νά μεγαλοποιοῦν τήν ἐντύπωση τοῦ χώρου. (Π. Μιχαήλ, Αἰσθητική θεώρηση, 142).

Πέρα ἀπό τήν παράσταση τοῦ Παντοκράτορα καί τῆς Πλατυτέρας πού μᾶς ὑποβάλλουν τό αἶσθημα τοῦ ὑψηλοῦ, οἱ ἄλλες παραστάσεις καλό εἶναι νά μή ὑπερβάλλουν στά μέτρα. Οἱ μάρτυρες, οἱ ἅγιοι, οἱ ὄσιοι, οἱ Ἀπόστολοι, δέν εἶναι μυθικά ὄντα, ἀπρόσωπα, ἀλλά Πρόσωπα τῆς πραγματικότητας, πού πρέπει νά ἀπεικονιστοῦν μέ τά προσωπογραφικά τους χαρακτηριστικά, ὅπως αὐτά ὅμως δέχτηκαν τήν καλήν ἀλλοίωσιν τῆς ἀγιότητος. Κι ἔπειτα ὁ πιστός μέσα τό ναό βιώνει τήν ἐσιτότητα, ὅπως λέει ὁ Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης, βρίσκεται στό σπίτι τοῦ θεοῦ πατέρα του, μετέχει στή λειτουργία, συνυπάρχει μέ ὅλους τοὺς ἅγιους πού οἱ μερίδες τους εἶναι στό ἅγιο δισκάριο.

Θά λέγαμε λοιπόν ὅτι ἡ ἀγιογραφία καί τό εἰκονογραφικό πρόγραμμα ἑνός ναοῦ, βρίσκει τόν τρόπο νά ἐκφράσῃ τή μεταμόρφωση τῆς ζωῆς καί

τῆς κτίσεως, σέ βασιλεία τοῦ θεοῦ. Εἶναι δηλαδή ὁ ζωγραφικός τρόπος μέ τόν ὁποῖο ἡ εἰκονογραφία ἀποδίδει τόν χῶρο, ἡ πιό αἰσθητή γλώσσα γιά νά καταλάβουμε τό νόημα τῆς κατά Χριστόν ζωῆς καί ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς κτίσεως. (π. Σ. Σκλήρης, Ἐν ἐσόπτρῳ, σ. 186). Δέν πρέπει νά ξεχνοῦμε, ὅτι ὁ τρόπος τῆς ὀρθοδόξου ἀσκήσεως εἶναι ἐκεῖνος πού γέμισε τοὺς τοίχους τῶν ἐκκλησιῶν μας μέ ἅγιους καί μέ τό ἀσκητικό πνεῦμα θέλουμε κι ἐμεῖς νά βλέπουμε πάντοτε τίς εἰκόνες καί τίς τοιχογραφίες τῶν ὀρθοδόξων ναῶν καί μέ αὐτό τό πνεῦμα τό ἀσκητικό εὐχόμεσθε νά ἐμπνέει ὁ Κύριος καί οἱ ἅγιοι ὄσους διακονοῦν τήν παντιμὴ τέχνη τῆς εἰκονογραφίας. (π. Σ. Σκλήρης, ὁ.π. σ. 161).

Καμιά πρωτοτυπία ζωγράφου ἢ νέα εἰκαστική ἔκφραση δέν πρόκειται νά γίνῃ ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα, ἂν δέν στοιχεῖται στήν παράδοση τῆς ἐκκλησίας. «Οὐ τῶν ζωγράφων ἐφευρέσεις ἢ τῶν εἰκόνων ποιήσεις...», ἀλλὰ τῶν ἁγίων Πατέρων «ἐγκριτος θεσμοθεσία», λένε τά πρακτικά τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὅπως ἡ μετάφραση ἢ ἡ ἐρμηνεία ἑνός δογματικοῦ κειμένου ἢ τοῦ Εὐαγγελίου, πρέπει νά ἀκολουθεῖ τὴν ἐμπειρία τῶν Πατέρων καί τῆς Ἐκκλησίας μας, ἔτσι καί ἡ εἰκονογραφία, μέ τόν δικό της εἰκαστικό λόγο, δέν ἔρχεται νά ταράξῃ ὕδατα, λιμνάζοντα κατὰ τὴν ἄποψη κάποιων, δέν ἔρχεται νά ἀμφισβητήσῃ, δέν ἔρχεται νά ἀνατρέψῃ τίποτα. Βέβαια ὁ ρόλος τοῦ ζωγράφου εἶναι καθοριστικός στή δημιουργία τῆς εἰκόνας καί θέτει τὴν προσωπική του σφραγίδα, ὅμως πάντα οἱ μεγάλοι ζωγράφοι εἶχαν τὴν αἴσθησι ὅτι ἱερουροῦσαν τὴν τέχνη, ὅτι δάνειζαν τὰ χέρια τους στό Θεό, γι' αὐτό καί σπάνια ὑπέγραφαν τὰ ἔργα τους, γιατί τὰ θεωροῦσαν ἔργα τῆς θείας χάριτος. Ὡς πρὸς τό εἰκονογραφικό πρόγραμμα, πρέπει νά ποῦμε πῶς αὐτό δέν λειτουργεῖ ποτέ αὐτόνομα, ἀλλὰ πάντοτε σέ σχέση μέ τό οἰκοδόμημα, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε. Ὅπως ὑπάρχουν χιλιάδες ναοί, πού ἀκόμη κι ὅταν εἶναι ἀντίγραφα ἄλλων παλαιότερων προτύπων, παρ' ὅλα αὐτά πάντα ὑπάρχουν κάποια στοιχεῖα πού τοὺς διαφοροποιοῦν μεταξύ τους, ἔτσι καί τό εἰκονογραφικό πρόγραμμα ἑνός ναοῦ πρέπει νά εἶναι ἀπόλυτα προσαρμοσμένο στίς ἀρχιτεκτονικὲς ἐπιφάνειες πού παρέχονται ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ δομὴ τοῦ κάθε ναοῦ ξεχωριστά.

Ἔργο τοῦ ζωγράφου εἶναι νά πάρει τούς χώρους αὐτούς καί τίς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ καί νά ξεδιπλώσει πάνω τους τήν ἱστορία τοῦ Εὐαγγελίου καί τῆς πίστεως. Αὐτό ὅμως χρειάζεται ἀρκετή καί σοβαρή μελέτη, ὥστε ἀφοῦ τοποθετηθοῦν τά κλασικά θέματα τοῦ δογματικοῦ καί τοῦ λειτουργικοῦ κύκλου, κατόπιν μποροῦν νά ἱστορηθοῦν τά ἱστορικά καί ἀγιολογικά θέματα, μέ σειρά, μέ τάξη καί κατά ομάδες.

Ὁ ἅγ. Χρυσόστομος λέει χαρακτηριστικά πῶς «οὐ κουρεῖον, οὐδέ μυροπωλεῖον ἢ ἐκκλησία, οὐδ' ἐργαστήριον ἕτερον τῶν ἐπ' ἀγορᾶς, ἀλλά τόπος ἀγγέλων, τόπος ἀρχαγγέλων, βασιλεία Θεοῦ, αὐτός ὁ οὐρανός» (PG, 62,313). «Οὐκ οἶδας ὅτι τάξεις συνέχει πάντα... καί οὐκ ἔστιν ἀκαταστασίας ὁ Θεός, ἀλλ' εἰρήνης καί τάξεως;» λέγει ὁ ἅγ. Συμεών ὁ Θεσσαλονίκης. Καί συμπληρώνει: «ὑπερμάχει οὖν τῶν ἱερῶν τάξεων, ὡς ἀγαπῶν εὐπρέπειαν οἴκου Κυρίου» (Διάλογος κεφ. 365). Αὐτή τήν εὐταξία τοῦ οὐρανοῦ πρέπει νά ἀποτυπώνει καί νά ἱστορεῖ καί τό εἰκονογραφικό πρόγραμμα τοῦ ναοῦ μας. Ἀρκεῖ μία ματιά στά ἐξέχοντα μνημεῖα τῆς πίστες μας, γιά νά πλημμυρίσει ὁ νοῦς μας γνώση καί οἱ κόρες τῶν ματιῶν μας νά γίνουν φωλεές τοῦ κάλλους τοῦ Θεοῦ.

Μέ βάση αὐτόν τόν κανόνα κι αὐτή τήν παρακαταθήκη, καλούμαστε σήμερα νά συμπορευτοῦμε

καί νά συνεχίσουμε τήν πορεία ἐκείνων πού ἀγίασαν μέ τό πινέλο στό χέρι καί ἔγιναν κήρυκες τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος, μέ αὐτόν τόν ὑπέροχο «ἐν ἀήχῳ φωνῇ λόγο τῆς τέχνης τους». Γιά νά γίνεῖ αὐτό, χρειάζεται νά ὑπογραμμίσουμε πέντε πράγματα, πού συνοψίζουν τίς θέσεις μας γιά τό θέμα τοῦ εἰκονογραφικοῦ προγράμματος τοῦ ναοῦ.

Σοβαρή σπουδή ἀπό τόν ναοδόμο καί γνώση ἐμπειρική τῶν δεδομένων τῆς λατρείας καί τῆς λειτουργικότητος τοῦ χώρου.

Συνεργασία ἀρχιτέκτονα καί ἀγιογράφου, γιά νά τεθοῦν τά προβλήματα τῆς εἰκονογραφῆσεως καί τῶν θεματικῶν ἐνοτήτων.

Χρειάζεται μία ὀλοκληρωμένη μελέτη ἀπό τόν ἀγιογράφο, μέ ἕνα πλήρες εἰκονογραφικό πρόγραμμα καί τήν χωροθέτηση τῶν θεμάτων. (Δαπανῶνται ἀρκετά ποσά γιά ὅλη τήν ἀγιογράφιση, δέν θά ἦταν μεγάλη ἐπιβάρυνση μία καλή μελέτη).

Σεβασμός στή ναοδομική αἰσθητική καί ἀνάδειξη τῶν μερῶν της, μέ τόν εἰκονογραφικό διάκοσμο.

Σεβασμός στήν αἰσθητική της ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος καί ἀποφυγή νεωτερισμῶν πού δέν συνάδουν μέ τό πνεῦμα τῆς ἐκκλησίας, ὅπως ἄλλωστε εὐστοχα τονίστηκε ἀπό τόν ἅγ. Χρυσόστομο, ὅτι ναός «τόπος ἀγγέλων, τόπος ἀρχαγγέλων, αὐτός ὁ οὐρανός».

Παρακλητική και Ώρολόγιο

Τοῦ Δημητρίου Κ. Μπαλαγεώργου,
Ἐπικούρου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

(Εἰσήγηση στό ΙΔ΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο
Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, Πάτρα, 17-19.9.2012)

Προοίμιο

Ἐπιθυμῶ, κατ' ἀρχήν, νά ἐκφράσω θερμότερες εὐχαριστίες πρός τήν Συνοδική Ἐπιτροπή Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως γιά τήν τιμητική πρόσκληση συμμετοχῆς μου στόν γόνιμο συμπροβληματισμό πολυαριθμῶν –καί σοφοτέρων τοῦ ὑποφαινομένου– ἐπιφανῶν καθηγητῶν καί ἐρευνητῶν, γύρω ἀπό τίς λειτουργικές τέχνες. Ἡ προσωπική μου συμβολή στόν ἐν λόγω συμπροβληματισμό θά περιοριστεῖ σέ μιά ἀδρομερῆ ἐξέταση τοῦ δεδομένου θέματος, ὁ τίτλος τοῦ ὁποίου παρακαλεῖται καί τό διάγραμμα του. Προκείμενο θέμα εἶναι ἡ παρουσίαση τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τῆς Παρακλητικῆς καί τοῦ Ὁρολογίου καί θά προχωρήσουμε σ' αὐτή μέ λιτή δόση πληροφοριῶν πού ἀποκαλύπτουν τήν προέλευση καί τήν ἐξελεγκτική πορεία τῶν δύο αὐτῶν βιβλίων, μέ σύντομη ἀναφορά στήν χειρόγραφη παράδοση αὐτῶν, ὑπενθυμίζοντας ἀκολούθως –δίχως διεκδικήσεις πρωτοτυπίας– τήν μορφή τοῦ περιεχομένου καί τήν λειτουργική χρήση αὐτῶν. Προσαρμοζόμενος ὁμως στήν θεματική τοῦ Συμποσίου καί προκειμένου νά δείξω τήν συνομοουσιότητα καί τήν συμπόρευση τῶν τεχνῶν πού τάχθηκαν νά ὑπηρετήσουν τή λατρεία ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νά μιλήσω, χωρίς ἐμβάθυνση, καί γιά τήν μουσική τῶν δύο αὐτῶν βιβλίων καί γιά τά μουσικά βιβλία πού διασώζουν τίς ὑπερχιλιόχρονες μελωδίες τῶν ὑμνογραφημάτων τους.

Παρακλητική

Τό ὑπό τήν διττή ὀνομασία φερόμενο σήμερα ἔντυπο βιβλίο, δηλ. «Παρακλητική, ἦτοι Ὁκτώηχος ἢ Μεγάλη», ἀποτελεῖ τό σπουδαιότατο λειτουργικό βιβλίο τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μας γιά τίς νυχθήμερες ἀκολουθίες τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ,

ἐξαιρέσει τῆς περιόδου τοῦ Πεντηκοσταρίου, στήν ὁποία ὁμως δανεῖζει τά ἀναστάσιμα στιχηρά ἰδιόμελα τροπάρια καί τούς τριαδικούς κανόνες κατὰ τήν ἀνακύκληση τῶν ἤχων. Τήν σπουδαιότητά του ἀναμφισβήτως συμμαρτυροῦν τόσο ἡ μόνιμη θέση του στά ψαλτικά ἀναλόγια ὅσο καί ἡ πρωτεύουσα θέση τῶν τροπαρίων του ἔναντι τῶν ἄλλων πού συμπάλλονται ἀπό τά ὑπόλοιπα ὑμνολογικά βιβλία, ὑπεροχή πού δημιούργησε τήν τυπική καί παροιμιώδη ἔκφραση «προηγούνται τ' ἀναστάσιμα». Τήν ὀνομασία Παρακλητική ὀφείλει τό βιβλίο στόν παρακλητικό-δεητικό χαρακτήρα τοῦ περιεχομένου τῶν περισσοτέρων τροπαρίων πού ἀνθολογεῖ, ἐνῶ τό ὄνομα Ὁκτώηχος ἀποδίδεται στό βιβλίο ἐξ αἰτίας τῆς στεγάσεως σ' αὐτό ὀκτώ ἐνοτήτων τροπαρίων, σύμφωνα μέ τήν ταξινόμηση τῶν μουσικῶν ἤχων τῆς ψαλτικῆς τέχνης, μέ κοινό θέμα ὑμνησης τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ.

Ἐπιθυμώντας νά συναρμόσω τόν τελευταῖο λόγο μου μέ τά παρακατιόντα, ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ μιά μικρή μουσικολογική παρεμβολή. Στήν Ἀνατολή καί στήν Ὁρθόδοξη Ἑλληνική Ἐκκλησία, ἡ μουσική ἦταν ἄρρηκτα συνυφασμένη μ' αὐτή καί λειτουργικά συνδεδεμένη μέ τό τελετουργικό της. Οἱ ποικίλες μορφές πού ἀνέπτυξε σχετίζονται ἄμεσα μέ τό τυπικό τῆς πρακτικῆς τῆς λατρείας της καί πάμπολλοι μουσικοί ὄροι υἱοθετήθηκαν ἀπό τήν Ἐκκλησία καί κατακλύζουν τό λειτουργικό Τυπικό της. Ἐνας ἀπό αὐτούς εἶναι καί ὁ ὄρος ἦχος, πού σημαίνει τόν διαφορετικό τρόπο ἐπεξεργασίας τοῦ μέλους, ἄρα καί ἰδιαίτερο ἄκουσμα μελωδίας¹ καί ἀποτελεῖ κεντρικό στοιχεῖο στήν ὀργάνωση καί δομή τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Βασισμένη σ' ἕνα σύστημα τεσσάρων κυρίων ἤχων καί τῶν τεσσάρων πλαγίων τους, οἱ ὁποῖοι

στό σύνολό τους αποτελούν την όκτώηχο, ή έκκλησιαστική μουσική διαθέτει ένα πλουσιότερο έκφραστικό εργαλείο για την πραγμάτωση του στόχου της. Το τροπικό αυτό σύστημα εισήχθη στην λατρεία και κατέστη δομικό στοιχείο της ελληνικής χριστιανικής ύμνογραφίας, ή οποία, αξιοποιώντας τον ήχο στίς πολλαπλές του διαστάσεις, έδωσε νέα προοπτική στή λειτουργική ζωή της Έκκλησίας μας. Ο μεγάλος θησαυρός της Έλληνικής Όρθόδοξης Έκκλησίας, ή ύμνογραφία, έφτασε στην κατάκτηση κορυφαίων μορφών ύμνητικής έκφρασης μέ τά πολυειδή και ποικιλώνυμα ύμνογραφήματα. Τήν σύλληψη και τό σχέδιο αυτών χάραξε τό όκτώηχο σύστημα, μέ την διαφορετική διάθρωση του μέλους και την χαρακτηριστική άκουστική έντύπωση πού δημιουργεί ό κάθε ήχος.

Προέλευση και έξελικτική πορεία του βιβλίου

Η έπιγραφή του βιβλίου «Παρακλητική, ήτοι Όκτώηχος ή Μεγάλη» μαρτυρεί την έξελικτική πορεία καταρτίσεως του βιβλίου στην μορφή πού τό γνωρίζουμε σήμερα. Η όνομασία αυτή του βιβλίου προϋποθέτει πρώιμη, μικρή συλλογή άναστάσιμου ύμνογραφικού ύλικού, την Όκτώηχο, από την όποία προέκυψε ή διευρυμένη Μεγάλη Όκτώηχος, ή καλουμένη διαφορετικά Παρακλητική. Πώς όμως συγκροτήθηκε ό πρώτος τύπος αυτού του βιβλίου, πώς έγινε ό πλουτισμός αυτού μέ νέες συνθέσεις και ποιοί οί συντελεστές της μορφής της Παρακλητικής, όπως την γνωρίζουμε σήμερα;

Είναι εύρύτερα άποδεκτή στην έποχή μας ή άποψη για την άμεση σχέση της άρχαίας ελληνικής τροπικότητας μέ την μεταγενέστερη όκτώηχη ταξινόμηση των μελωδιών των χριστιανικών ύμνογραφημάτων και της προελεύσεως των όκτώ ήχων από τό σύστημα των μουσικών τρόπων. Παρ' όλο πού για την τεκμηρίωση αυτού θά μπορούσα νά άνατρέξω και νά παραπέμψω σέ θεωρητικές βυζαντινές πηγές (Γ. Παχυμέρης, Μ. Βουένιος, Άγιοπολίτης, Ψευδο-Δαμασκηνός κ.ά.), αλλά και σέ νεότερες μελέτες², θεωρώ έξαιρετικής σημασίας και σπουδαιότητας τό γεγονός ότι ή Έκκλησία και οί Πατέρες της χρησιμοποίησαν για την

ρύθμιση των θεμάτων της λειτουργικής μουσικής την τεχνική των τρόπων πού πηγάζει από την ελληνική μουσική αντίληψη και θεωρία, στοιχείο πού άποτυπώνεται σαφώς στην περίπτωση του τεχνικού όρου τροπάριο (ύμνου, δηλαδή, πού έλαβε την όνομασία του από τον μουσικό τρόπο άποδόσεώς του)³, πού ως ύμνογραφικό είδος αποτέλεσε την κύρια μορφή της ελληνικής χριστιανικής ύμνογραφίας και σημάδευσε όλόκληρη την παράδοσή της.

Τά ποικιλώνυμα τροπάρια, τά όποια από την περίοδο της μεγάλης έκρηξης της ύμνογραφίας (μέσα ε' αι.) άρχισαν νά γράφονται και όδήγησαν άργότερα στην δημιουργία διαφόρων άλλων ειδών (κοντάκια, κανόνες, ιδιόμελα, καθίσματα κ.ά.), στεγάστηκαν στην άρχαιότερη ύμνογραφική συλλογή της Έκκλησίας, στό βιβλίο Τροπολόγιο. Τό περιεχόμενο του βιβλίου αυτού «άνεφέρετο εις τάς άκινήτους έορτάς»⁴ μέ την συμπερίληψη σ' αυτό και προδασκασκήνιου άναστάσιμου ύμνογραφικού ύλικού, μελισμένου κατά τους όκτώ ήχους⁵. Τό δεύτερο αυτό μέρος του Τροπολογίου, πού συνιστά άναμφιβόλως μία πρώιμη μορφή Όκτώηχου, έλαβε την όριστική του μορφή και αποτέλεσε αυτόνομο λειτουργικό βιβλίο, χάρη στον Ίωάννη τον Δαμασκηνό. Έχουμε δηλ. έναν τύπο Όκτώηχου πού συγκροτήθηκε γύρω στον σ' αι. και στεγάσθηκε άρχικά στό Τροπολόγιο και ό όποιος κατά τον η' αι. πλουτίζεται μέ την ποιητική παραγωγή του Δαμασκηνού. Σύνολο τό όκτώηχο ύμνογραφικό ύλικό άπαρτίζει ένα νέο βιβλίο, την Όκτώηχο, πού άρχίζει νά υποκαθιστά από τον θ' αι. τό άναστάσιμο ύμνογραφικό τμήμα του Τροπολογίου και έν τέλει –μετά την συνεχή κατάτμηση του περιεχομένου του Τροπολογίου στα διάφορα λειτουργικά βιβλία και την καταστροφή αυτού υπό των εικονομάχων– νά τό αντικαθιστά. Τό βασικό γνώρισμα του νέου αυτού βιβλίου είναι οί ένότητες των τροπαρίων κατά τους όκτώ ήχους, μέ κοινό θέμα ύμνησης την Άνάσταση του Χριστού⁶. Τά τροπάρια άφορούν στον κύκλο όκτώ έβδομάδων μέ τους ισάριθμους ήχους, για τίς άκολουθίες των Κυριακών. Η γενικότερη διάθρωση του λειτουργικού έτους κατά τό σύστημα της επαναλαμβανόμενης όγδοάδος, έπέβαλε την Όκτώηχο ως ύμνογραφικό και μουσικό σύ-

στημα διακανονισμού της νυχθήμερης άσματολογίας της Ἐκκλησίας μας.

Ἰωσήφ ὁ ὑμνογράφος, μιμούμενος τοῦ περιεχομένου τῆς Ὀκτώηχου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐποίησε ὕμνους –κανόνες καί στιχηρά– καί γιά τίς καθημερινές ἀκολουθίες τῆς ἐβδομάδος, δίνοντας νέα διάσταση στή συλλογή. Τιτλοφόρησε δέ τό σύνολο τῆς ὑμνογραφικῆς του παραγωγῆς *Ὀκτῶηχον Νέαν*⁷. Στούς συντελεστές τῆς ὀριστικῆς μορφῆς τῆς Ὀκτώηχου πρέπει νά ἐγγράψουμε καί τόν ποιητή τῶν τριαδικῶν κανόνων, Μητροφάνη Σμύρνης.

Μέ τήν συναρμογή τῶν δύο τμημάτων, τοῦ Ἰωάννου δηλ. καί τοῦ Ἰωσήφ, προέκυψε ἕνα νέο ἔργο, τό νέο λειτουργικό βιβλίο, ἡ *Μεγάλη Ὀκτώηχος*, ἡ γνωριζομένη καί μέ τήν ὀνομασία *Παρακλητική*.

Ἐπιτρέψτε μου, στήν σύντομη αὐτή ἰστορία τῆς ἐξελίξεως τῆς Παρακλητικῆς νά ὑπενθυμίσω καί μιὰ νεότερη Ὀκτώηχο, ἔργο τοῦ μεγάλου τυπικάρη Συμεῶν Θεσσαλονίκης. Ἡ ὑπό τοῦ Συμεῶν γενομένη μεταρρύθμιση τοῦ Τυπικοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης προέβλεπε καί τήν χρήση τῆς Ὀκτώηχου, ἡ ὁποία εἰσήχθη δι' αὐτοῦ γιά πρώτη φορά ἀπό τήν μοναχική λατρεία στό ἔνοριακό Τυπικό⁸. Τό ἔργο του αὐτό στεγάζεται μετ' ἑτέρων πέντε λειτουργικῶν του ἔργων, στόν κώδικα ΕΒΕ 2047 (φφ. 36α-74β). Στή νέα αὐτή Ὀκτώηχο, ὁ Συμεῶν κράτησε τά πλεῖστα τροπάρια ἀπό τίς γνωστές μοναχικές ἀκολουθίες τῆς καί τήν ἐμπλούτισε μέ δικούς του ἱαμβικούς στίχους πού προτάσσονται τῶν θεοτοκίων τῶν ἐσπερινῶν τῶν Σαββάτων⁹ καί μέ ἔνοριακά ψάλματα. Ἀξιοσημείωτη ἡ μεταξὺ τῶν διαφόρων ὁμάδων τῶν τροπαρίων παρεμβολή ἔκτενων καί ἀναλυτικῶν τυπικῶν διατάξεων στόν πρώτο ἦχο, συντόμων γιά τούς ἄλλους. Τήν Ὀκτώηχο κατακλείουν τά γνωστά ἐξαποστειλάρια, ἄνευ ὁμως τῶν θεοτοκίων, μετά τῶν ἑωθινῶν ἰδιομέλων.

Δομή καί ὀνοματολογία τῶν κωδίκων, τῶν περιεχόμενων τήν ἄσματολογία τῆς Παρακλητικῆς

Ἡ γραπτή παράδοση τῆς Ὀκτώηχου ἀρχίζει κάπου τόν θ' - ι' αἰ., ἀπό τότε δηλ. πού οἱ νέες συνθήκες, οἱ μετά τήν παύση τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων παγιωθεῖσες, ἐπέβαλαν ὡς νέα λειτουργικά, ὑμνολογικά βιβλία –γιά τήν ἀναπλήρωση τῶν ὑπό

τῶν εἰκονομάχων καταστραφέντων Τροπολογίων– τήν Ὀκτώηχο τοῦ Δαμασκηνοῦ, τήν Ὀκτώηχο τῆς Νέας καί τήν ἐκ τῆς συνενώσεως τῶν δύο αὐτῶν βιβλίων προελθοῦσα Παρακλητική¹⁰. Τά χειρόγραφα βιβλία αὐτά ἀποτέλεσαν τό μέσο διά τοῦ ὁποίου διαδόθηκε τό περιεχόμενο τῆς Ὀκτώηχου, ἡ σύνθεση τοῦ ὁποίου γνώρισε πολλές διαφοροποιήσεις καί διάφορες ἀνακατατάξεις. Ἡ πρωτοτύπωση τῆς Παρακλητικῆς τό ἔτος 1522 στή Ρώμη καί ἡ ἐπανειλημμένη ἔκτοτε ἐπανεκδόσή της¹¹, δέν περιορίσαν τήν κωδικογραφική δραστηριότητα. Μολονότι ὑπάρχει ἡ τυπογραφία καί πολλές ἐκδόσεις διαδίδουν τό βασικό χριστιανικό ὑμνολόγιο, ὡστόσο ἡ διακίνηση τῶν ἐντύπων βιβλίων δέν εἶναι πάντα εὐκόλη ὑπόθεση παντοῦ, μέ συνέπεια ἡ ἀντιγραφή τῆς Ὀκτώηχου νά συνεχίζεται σταθερά. Ἡ ὑπαρξη τῶν γραπτῶν αὐτῶν μνημείων ἐπιτρέπει τήν ἰχνηλάτηση τῆς ἐξελίξεως τῆς Ὀκτώηχου καί ἀποτελοῦν ἀντικείμενο ἔρευνας καί λειτουργιολογικῆς μελέτης.

Τά χειρόγραφα βιβλία πού ἀνθολογοῦν τήν ὀκτώηχη ὑμνογραφία χρονολογοῦνται ἀπό τόν θ' - ι' μέχρι καί τόν ιη' αἰ. καί γράφτηκαν μέ μιὰ προϋποθέσει αὐξηση. Πολλά, σχετικά, γράφτηκαν τόν ιδ' -ιε' αἰ., καί περισσότερα τόν ιστ' καί ιζ' αἰ. Τά περισσότερα ἀπό αὐτά ἔχουν ποικίλο περιεχόμενο, τήν σύνθεση τοῦ ὁποίου διαμόρφωσαν οἱ πολλές λειτουργικές ἀνάγκες καί ἡ κρίση τῶν ἀντιγραφῶν. Δέν λείπουν ὁμως ἀπό τήν χειρόγραφη παραγωγή καί κώδικες μέ μοναδική ὕλη τήν Ὀκτώηχο. Ἔτσι, ἔχουμε κώδικες πολυμειγεῖς καί ὀγκώδεις, μέ θεολογικό καί λειτουργικό περιεχόμενο, ἀτάκτως ἀνθολογημένο. Ὁ κώδικας, γιά παράδειγμα, τῆς ΕΒΕ μέ ταξινομικό ἀριθμό 2484, γραμμένος περὶ τό β' μισό τοῦ ιε' αἰ. ἐγγράφεται στήν κατηγορία αὐτή¹². Τό περιεχόμενό του συναποτελοῦν λειτουργικές ἐνότητες [ἐκλογή Μηναίου τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ (φ. 1α), ἐκλογή Τριωδίου καί Πεντηκοσταρίου (φ. 125β), ἀποστολοευαγγέλια τῆς ὄλης ἐβδομάδος (φ. 199β), στιχηρά κατανυκτικά τῆς Θεοτόκου (φ. 205β καί φ. 295α), ἡ Παρακλητική (φ. 210α), ἐξαποστειλάρια, ἑωθινά (φ. 261α), ὕμνοι τριαδικοί τῶν ὀκτώ ἡχων (φ. 264α), τά φωταγωγικά τῶν ὀκτώ ἡχων (φ. 264β), κανόνας στή Θεοτόκο (φ. 265α), ἐκλογή τῶν ὑπό τοῦ χοροῦ ψαλλομένων κατὰ τήν πασαλινή θεία

Λειτουργία (φ. 278β), ακολουθία τῆς Παρασκευῆς τῆς α΄ ἐβδομάδος (φ. 280β) καί ἡ ακολουθία τῶν ἁγίων Παθῶν (φ. 283α)] καί θεολογικά ἔργα [Λόγος εἰς τό Πάσχα Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου (φ. 203β), Κατήχησις εἰς τὴν ἁγίαν καί μεγάλην Κυριακὴν τοῦ Πάσχα Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου (φ. 204β), Λόγος περὶ τοῦ Λαζάρου καί τοῦ πτωχοῦ (φ. 208β), Λόγος εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον (φ. 268α), Ἐπιστολή τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποκαλυφθεῖσα Ἰωάννη τῷ Θεολόγῳ (φ. 270β), Διήγησις περὶ τοὺς ἁγίους Τόπους Μανουὴλ Σοφianoῦ (φ. 274α), Διήγησις περὶ συστάσεως τοῦ σύμπαντος κόσμου (φ. 277α), Λόγος εἰς τὸν ληστήν καί εἰς τὸν Ἄδην Εὐσεβίου (φ. 291β) καί Λόγος περὶ ψυχῆς ἐξερχομένης Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου (φ. 293β)].

Ἐπὶ τῶν ἑπισημασμένων χρονογράφων, μετὰ ἀκριβῆς λειτουργικὸ περιεχόμενον ὅμως, χαρακτηριζόμενα ὡς Πανδέκτες ἢ καί Ἀνθολόγια. Σ' αὐτὰ ἀνθολογοῦνται τό Ψαλτήρι, ἡ Ὀκτώηχος μετὰ τῶν ἐξαποστειλαρίων καί τῶν ἐωθινῶν ἰδιομέλων, οἱ ἀκολουθίες τῆς ἐβδομάδος, τό Τριώδιον, διάφοροι κανόνες, ἀποστολοευαγγέλια τῆς ἐβδομάδος, ἀκολουθίες τῶν κυριότερων ἑορτῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ κ.ἄ.¹³

Ἐνδιαφέρων, ὡς πρὸς τὴν ὀνομασία, εἶναι καί ὁ τύπος ἐκεῖνος τοῦ λειτουργικοῦ βιβλίου πού καλεῖται «Ἐβδομαδαρία», καί περιλαμβάνει στήν ὕλη του, ἐκτός τῆς ἀκολουθίας τῆς ἐβδομάδος, καί τὴν Ὀκτώηχο ἢ τμήμα αὐτῆς¹⁴.

Ὀκτώηχο ὕλικό ἐντοπίζεται καί σέ χρονογραφοστά ὁποῖα κυρίαρχη συλλογή συγκροτοῦν τὰ εὐχολογικά κείμενα τῆς θείας λατρείας, καθὼς καί εὐχῶν σέ διάφορες περιστάσεις. Τό χρονογράφο Βατοπαιδίου 985, τοῦ ἰστ' αἰ., μέσα σέ εὐχές καί τάξεις, περιλαμβάνει καί τὴν τοῦ δευτέρου ἡχοῦ ἐβδομαδιαία ἀκολουθία.

Ἀξιοσημειώτες εἶναι καί οἱ περιπτώσεις συστηματικῆς μέρους τῆς Ὀκτώηχου μετὰ τὸ Θεοτοκάριο¹⁵, μετὰ τὴν ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου¹⁶, μετὰ τὸ Τριώδιον καί τὸ Πεντηκοστάριο¹⁷, μετὰ τίς θεῖες Λειτουργίες τοῦ βυζαντινοῦ τύπου¹⁸ καί διάφορες ἄλλες λειτουργικῆς ἐνότητες.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, σώζονται πολυάριθμοι λειτουργικοὶ κώδικες μετὰ ἀμιγῆς περιεχόμενον, τό ὁποῖο ἐξαιλεῖται στήν ὀκτώηχη ὕμνογραφία. Ἡ σύνθε-

ση ὅμως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν δέν εἶναι σταθερὴ γιὰ ὅλη τὴν χειρόγραφη παράδοση. Οἱ κώδικες αὐτοὶ στεγάζουν μικρὴ ἢ πλήρη συλλογὴ ὕμνων, πού ἀφοροῦν, εἴτε στόν ἐβδομαδιαῖο κύκλο τῶν ὀκτώ περιόδων μετὰ τοὺς ἰσάριθμους ἡχοὺς γιὰ τὴν ἀκολουθία τῶν Κυριακῶν, εἴτε πλήρη στόν ἐβδομαδιαῖο κύκλο μετὰ τὴν ὕμνολογία τῆς Κυριακῆς καί τῶν λοιπῶν ἕξι ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος σέ ὀκτώ περιόδους, κατὰ τοὺς ὀκτώ τῆς βυζαντινῆς ὕμνογραφίας καί μουσικῆς ἡχοῦς¹⁹. Συνηθισμένη εἶναι καί ἡ τακτοποίηση τῆς ὕλης τῆς Ὀκτώηχου σέ δύο βιβλία, ἐκ τῶν ὁποίων τό ἕνα περιλαμβάνει τοὺς κυρίους ἡχοὺς (α΄, β΄, γ΄ καί δ΄)²⁰, ἐνῶ τό περιεχόμενον τοῦ ἄλλου συνθέτει ἡ ἀσματογραφία τῶν πλαγίων ἡχῶν (πλ. α΄, πλ. β΄, βαρὺς καί πλ. δ΄)²¹. Σέ ἀρκετές περιπτώσεις τό δεύτερο βιβλίον ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ πρώτου, εἶναι γραμμένο ἀπὸ τό ἴδιον χέρι, ἀνήκουν δέ καί τὰ δύο στήν ἴδια βιβλιοθήκη²². Δέν εἶναι σπάνιος, καθαρὰ γιὰ χρηστικούς λόγους, καί ὁ τετραμερῆς χωρισμός τῆς ὀκτώηχης ὕμνογραφίας, ἄρα καί ἡ τακτοποίηση αὐτῆς σέ τέσσερα βιβλία. Ἔτσι, οἱ ὀκτώ περίοδοι μετὰ τοὺς ἰσάριθμους ἡχοὺς κατανέμονται, ἀνά δύο, σέ τέσσερα βιβλία, ἀκολουθώντας τὴν σειρά κατατάξεως τῶν ἡχῶν (ὁ α΄ μετὰ τὸν β΄ ἡχο, ὁ γ΄ μετὰ τὸν δ΄, ὁ πλ. α΄ μετὰ τὸν πλ. β΄ καί ὁ βαρὺς μετὰ τὸν πλ. δ΄ ἡχο)²³.

Περιεχόμενον καί λειτουργικὴ χρῆσις τῆς Παρακλητικῆς

Γιὰ τὴν παραγωγή τοῦ ὕμνογραφικοῦ ὕλικου τῆς Παρακλητικῆς ἐργάστηκαν καί ἄλλοι ποιητῆς τῆς ἁγιοσαββιτικῆς ὕμνογραφικῆς σχολῆς. Ἡ ἐμπλουτισμένη μετὰ τὰ νέα ποιητικὰ ἔργα Παρακλητικῆ, ἄρχισε σιγά-σιγά νά καταλαμβάνει κεντρικὴ θέση στή λατρεία τῶν χριστιανῶν καί νά ἀποκτᾷ, σὺν τῷ χρόνῳ, σταθερότερη μορφή, ὀριστικότερο σχῆμα, σύμφωνα καί μετὰ τίς ἀπαιτήσεις τοῦ Τυπικοῦ καί τῶν νέων λατρευτικῶν ζητήσεων. Ἡ ἀσματογραφία τῆς βασικά διαχωρίζεται σέ ἐσπερινή καί ὀρθρινή. Ἡ ἐσπερινή περιέχεται στίς ἀκολουθίες τοῦ Μικροῦ καί Μεγάλου Ἐσπερινοῦ, ἐνῶ ἡ ὀρθρινή κατανέμεται σέ τρεῖς ἀκολουθίες, σ' αὐτῆς τοῦ Μεσονυκτικοῦ, τοῦ Ὁρθρου καί τῆς θείας Λειτουργίας, κανοναρχούμενη ἀπὸ τίς διατάξεις τοῦ Τυπικοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μορφή τοῦ περιεχομένου τῆς Παρακλητικῆς πέρασε

από διάφορα στάδια, κατά τὰ ὁποῖα παρατηρεῖται εἰσαγωγή νέων τροπαρίων καὶ ἔνταξή τους στίς ἤδη ὑπάρχουσες ὁμάδες, παραλείπει ἄλλὰ καὶ ἀντικατάσταση παλαιότερων μὲ νεότερες δημιουργίες, πάντοτε κατὰ τὴν κρίση τῶν ἀντιγραφῶν καὶ τίς τυπικὲς ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν²⁴. Ἐπειδὴ σκοπὸς μου εἶναι νὰ «ὑπενθυμίσω» τὴν μορφή τοῦ περιεχομένου τῆς Παρακλητικῆς, χωρὶς νὰ προχωρήσω σὲ συγκρίσεις χειρογράφων γιὰ νὰ ἐρευνήσω τίς διαφορὲς ἀνακατατάξεις τοῦ περιεχομένου της, προβαίνω εὐθύς στὴν παρουσίαση τοῦ περιεχομένου της, καθὼς τὸ γνωρίζουμε σήμερα, σὲ μιὰ διπλῆ ἐκδοχή, γενικὴ καὶ εἰδική.

Στιχηρά, προκείμενα, ἀναστάσιμα ἀπολυτίκια, κανόνες, καθίσματα, ὑπακοές, ἀντίφωνα τῶν ἀναβαθμῶν, κοντάκια, τροπάρια τῶν μακαρισμῶν καὶ σὲ παράρτημα τὰ ἔνδεκα ἑξαποστειλάρια μὲ ἰσάριθμα θεοτοκία καὶ τὰ ἔνδεκα ἑωθινὰ ἰδιόμελα, τριαδικοὶ ὕμνοι καὶ φωταγωγικά ἀπαρτίζουν γενικῶς τὸ περιεχόμενο τῆς Παρακλητικῆς.

Εἰδικότερα τώρα, οἱ ὀκτῆχοι ὕμνοι κατανέμονται στίς νυχθήμερες ἀκολουθίες τῆς Κυριακῆς καὶ σὲ ἀπαράλλακτη σειρά, ὡς ἀκολουθῶς²⁵:

Μικρὸς Ἑσπερινός

Δύο θεοτοκία, τρία στιχηρά προσόμοια τῆς Θεοστόκου καὶ τὸ ἐπιγραφόμενο στιχηρὸ ἀναστάσιμο *Τῷ πάθει σου Χριστέ* εἶναι οἱ ὕμνοι τῆς ἀκολουθίας τοῦ Μικροῦ Ἑσπερινοῦ.

Μεγάλος Ἑσπερινός

Τὸ διάγραμμα τοῦ συνθέτου τὰ ἀκόλουθα τροπάρια²⁶: τρία στιχηρά ἀναστάσιμα τῆς Ὀκτωήχου, τέσσερα στιχηρά ἀνατολικά, ἓνα θεοτοκίον, ἓνα ἀναστάσιμον στιχηρὸ τῶν ἀποστίχων ἀκολουθούμενο ἀπὸ ἄλλα τρία στιχηρά, ἐπιγραφόμενα «κατ' ἀλφάβητον», ἓνα θεοτοκίον καὶ ἐν τέλει τὸ ἀναστάσιμον ἀπολυτίκιον μετὰ τοῦ θεοτοκίου του.

Μεσονυχτικόν

Ἐνας κανόνας ἀναφερόμενος στὴν Ἁγία Τριάδα καὶ δύο καθίσματα μετὰ θεοτοκίων, πού παρσιάζονται μετὰ τὴν γ' καὶ στ' ὠδή του, ἀποτελοῦν τὴν ὕμνογραφία τοῦ Μεσονυχτικοῦ τῆς Κυριακῆς.

Ὁρθρος

Τὴν πλουσιώτερη καὶ λαμπρότερη ἀκολουθία τοῦ νυχθημέρου, τὴν ἀκολουθία τοῦ Ὁρθρου τῆς Κυριακῆς, δομοῦν τὰ παρακάτω τροπάρια: δύο ὁμάδες καθισμάτων ἀπὸ τρία τροπάρια ἑκάστη, ἢ ὑπακοή, τὰ ἀντίφωνα τῶν ἀναβαθμῶν, τὸ κατ' ἤχον ἄμνημον προκείμενον τοῦ ἑωθινοῦ Εὐαγγελίου, τρεῖς κανόνες διακοπτόμενοι μετὰ τὴν σ' ὠδή ἀπὸ τὸ κοντάκιον, τὸ ἑξαποστειλάριον, τέσσερα στιχηρά ἀναστάσιμα, τέσσερα ἀνατολικά, τὸ ἑωθινὸ ἰδιόμελον καὶ ἓνα θεοτοκίον.

Θεῖα Λειτουργία

Ἡ ἀσματογραφία τῆς Κυριακῆς κλείνει μὲ ὀκτὼ τροπάρια, τὰ τροπάρια τῶν μακαρισμῶν, πού ψάλλονται στὸ πρῶτον μέρος τῆς θείας Λειτουργίας.

Ὅλα αὐτὰ τὰ πολυειδῆ καὶ ποικιλώνυμα ὕμνογραφήματα, καθιστοῦν τὸ βιβλίον τῆς Παρακλητικῆς τὸ βασικὸ λειτουργικὸ ἐγχειρίδιον «ἐν ταῖς ἑσπεριναῖς καὶ ταῖς ὀρθριναῖς ὕμνολογίαις»²⁷.

Μουσικοὶ κώδικες, ἀποκνήματα τῆς λειτουργικῆς Ὀκτωήχου

Ἡ γραπτὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ὁργανώθηκε ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ι' αἰ. σὲ πλήρες, αὐτοτελὲς καὶ ὁμοιογενὲς σημειογραφικὸ σύστημα, γιὰ τὴν τελειότερη δυνατὴ ἔκφραση τῆς λατρείας καὶ τὴν καταλληλότερη ἔνδυση τῆς ὕμνογραφίας τῆς Ὁρθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ βυζαντινὴ σημειογραφία συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ σύστημα τῶν ὀκτῶ ἤχων. Τὸ σύστημα τῆς ὀκτωήχου πού καθιερώθηκε μὲ τὸν Ἰωάννην Δαμασκηνὸν καὶ γιὰ τὴν ψαλτικὴν τῆς ὀρθόδοξης λατρείας, διέσωσε τὴν μέχρι τότε προφορικὴν παράδοση καὶ ἔγινε τὸ λίκνον γιὰ τὴν μουσικὴν τέχνην πού ἔμελλε νὰ κορυφωθεί στὰ μετέπειτα χρόνια. Τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς ψαλτικῆς σὲ ὑψηλὴν τέχνην βοήθησε ἡ δημιουργία τῶν διαφόρων μουσικῶν βιβλίων, πού διαμορφώνονται παράλληλα καὶ σὲ σχέση μὲ τὰ λειτουργικὰ βιβλία. Ἐχομε, λοιπόν, πολλὰ ὕμνογραφικὰ εἶδη –πολλὰ ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν καὶ τὸν τρόπο μελοποιήσεως– τὰ ὁποῖα ἀπαρτίζουν τὰ ἐξῆς λειτουργικὰ βιβλία: τὸ *Ψαλτήριον*, τὸ *Στιχηράριον*²⁸, τὸ *Εἰρημολόγιον* καὶ τὸ *Κοντακάριον*. Τὰ

ἀντίστοιχα μουσικά βιβλία εἶναι: ἡ *Παπαδική*, τὸ *Στιχηράριο*, τὸ *Εἰρμολόγιο* καὶ τὸ *Κοντακάριο*.

Τὴν ἀσματογραφία τῆς Παρακλητικῆς ἀπαρτίζουν, κατὰ κύριο λόγο, τὰ ἰδιόμελα στιχηρά τροπάρια καὶ οἱ κανόνες, εἶδη πού ἀνήκουν στό στιχηραρικό καὶ τὸ εἰρμολογικό γένος μελοποιίας καὶ τὴν μουσική τους παραδίδουν τὰ μουσικά βιβλία *Στιχηράριο* καὶ *Εἰρμολόγιο*. Τὸ *Στιχηράριο*, ἐκτός τῶν στιχηρῶν τῶν ἑορτῶν, κινητῶν καὶ ἀκινήτων, ὅλου τοῦ χρόνου, περιέχει καὶ τίς ἀκόλουθες βασικῆς ἐνότητες τῆς Ὀκτωήχου: τὰ ἰδιόμελα ἀναστάσιμα τῆς Ὀκτωήχου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τὰ στιχηρά ἀνατολικά καὶ τὰ κατ' ἀλφάβητον δογματικά ἰδιόμελα τοῦ Δαμασκηνοῦ, τὰ ἔνδεκα ἑωθινὰ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, σαυροθεοτοκία ἰδιόμελα, ἀποδιδόμενα σὸν Λέοντα τὸν Σοφὸ, καὶ τοὺς ἀναβαθμούς τῶν ὀκτώ ἤχων τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου²⁹.

Ἐπὶ τούτοις, ἀκόμη, καὶ εἶναι ἀξιοσημείωτο, ἀπὸ τοὺς ἰβ' καὶ ιγ' κυρίως αἰ. λειτουργικο-μουσικά χειρόγραφα, δηλ. συμμιγῆ ὡς πρὸς τὴ μορφή τοῦ περιεχομένου βιβλία, μὲ τὴν ὀνομασία Ὀκτωήχου, μὲ ὠρισμένες ἐνότητες τροπαρίων μελοποιημένες καὶ ἄλλες ἄνευ σημειογραφίας. Ὁ κώδικας Σινᾶ 795, γιὰ παράδειγμα, φέρων τὴν ἐπιγραφή «Ὀκτωήχου σὺν Θεῷ περιέχουσα τὴν ἀπασαν αὐτῆς ἀκολουθίαν», ἀνθολογεῖ μελοποιημένα μόνον τὰ στιχηρά ἀνατολικά, τὰ κατ' ἀλφάβητον στιχηρά, τὰ στιχηρά τῶν αἰῶνων καὶ τοὺς κατ' ἤχον ἀναβαθμούς, ἀφήνοντας τὴν λοιπὴ ἀσματογραφία τῆς Ὀκτωήχου ἀτόνιστη μουσικά³⁰.

Ἡ σὺν τῷ χρόνῳ αὐξήσις τῆς ὕλης τοῦ *Στιχηραρίου*, ἐπέφερε τὴν κατάτμηση τοῦ βιβλίου σὲ ἄλλους ἀνεξάρτητους κώδικες. Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ ισ' αἰ., ἡ Ὀκτωήχου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀποσπᾶσθηκε ἀπὸ τὸ *Στιχηράριο*, συγκροτώντας αὐτόνομο μουσικό βιβλίο, τὸ *Ἀναστασιματάριο*, πού γνωρίζει πολὺ μεγάλη διάδοσις ἀπὸ τὸν ιζ' αἰ. καὶ μετὰ³¹. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τὰ ἰδιόμελα πού ψάλλονται μετὰ τὸν στίχο «Δόξα Πατρί...» καὶ λέγονται δοξαστικά ἀποσπᾶσθησαν καὶ δημιουργήσαν τὸ μουσικό βιβλίο *Δοξαστάριο*. Στὰ τέλη τοῦ ιη' αἰ. καὶ στίς ἀρχές τοῦ ἐπομένου, καταρτίζεται χειρόγραφο βιβλίο μὲ ἐπιλεγμένη ἀνθολόγησις κἀποιων ἀπὸ τίς εὐφραδέστερες συνθέσεις τοῦ *Στιχηραρίου*, ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἐκλογή Στιχηραρίου*, πού ἐκτός τῶν ἄλλων περιλαμβάνει καὶ τὰ ὀκτώ ἡ

τά δεκαεξὶ δογματικά θεοτοκία τοῦ Ἀναστασιματαρίου καὶ τὰ ἔνδεκα ἑωθινὰ³².

Τὸ μουσικό βιβλίο πού περιέχει τὴν μουσική τῶν κανόνων, συγκεκριμένα δὲ τὴν μουσική τῶν πρότυπων πρώτων τροπαρίων τῶν ὠδῶν τοῦ κανόνα, καλεῖται *Εἰρμολόγιο*. Τὰ *Εἰρμολόγια* περιλαμβάνουν τοὺς εἰρμούς τῶν κανόνων, καὶ τῶν ἀναστασίμων καὶ τῶν ἄλλων δεσποτικῶν, θεομητορικῶν καὶ μεγάλων ἀγίων ἑορτῶν, εἴτε μὲ τὸ σύστημα τῆς διάταξης τῶν κανόνων, εἴτε μὲ ἐκεῖνο τῆς διάταξης τῶν ὠδῶν³³. Ἐκτός ἀπὸ τὸ κλασικὸ αὐτὸ ὑλικό, ἀνθολογοῦνται σ' αὐτὸ καὶ οἱ πρόλογοι, τὰ αὐτόμελα τροπάρια, σύμφωνα μὲ τὰ ὅποια ψάλλονται πλῆθος προσομοίων τους, καὶ διακρίνονται σὲ κατ' ἤχον καθίσματα, κατ' ἤχον στιχηρά προσόμοια, ἔξαποστειλάρια, ἀντίφωνα, ἀναβαθμούς καὶ κοντάκια.

Ὡρολόγιο

Ἐξίσου σημαντικό καὶ λίαν χρήσιμο γιὰ τὴν τέλεση τῆς ὀρθοδόξου λατρείας εἶναι καὶ τὸ λειτουργικό βιβλίο *Ὡρολόγιο*, τὸ ὅποιο, ἐν ἀντιθέσει μὲ τὸ ἐναλλασσόμενο γιὰ κάθε ἡμέρα ὑμνογραφικὸ ὑλικὸ τῆς Παρακλητικῆς, περιέχει τὰ σταθερὰ στοιχεῖα τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ νυχθημέρου. Παρὰ τὴν σημαντικὴ αὐτὴ διαφορὰ στοῦ περιεχομένου, καὶ τὰ δύο αὐτὰ βιβλία εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴν τέλεση τῶν ἀκολουθιῶν, χρησιμοποιούμενα ἐκ παραλλήλου, τὸ ἕνα συμπληρώνοντας τὸ ἄλλο στὴν ἐξέλιξη αὐτῶν. Τὸ *Ὡρολόγιο*, ὅπως καὶ ἡ Παρακλητικὴ, εἶναι βιβλίο προορισμένο κυρίως γιὰ τοὺς χορούς τῶν ψαλτῶν. Κατ' ἐξαιρέσειν σημειώνονται σ' αὐτὸ καὶ λειτουργικά στοιχεῖα πού ἀφοροῦν σὸν λειτουργὸ ἱερέα. Ἐνδιαφέρουσα κρίνεται καὶ ἡ συγκέντρωση σ' αὐτὸ τυπικῶν διατάξεων τῶν νυχθημέρων ἀκολουθιῶν, ἰδιαίτερος ἐπικουρικὴ στὴν κατανόηση καὶ εὐτακτὴ τέλεση αὐτῶν. Τὴν ὀνομασία *Ὡρολόγιο* ἔλαβε ἀπὸ τὴν σύστασις τοῦ περιεχομένου του, τίς ὥρες, δηλ. τίς συνήθεις ἀκολουθίης τῶν τακτῶν καιρῶν τῆς δημόσιας λατρείας, «πού ὑπὸ τὴν εὐρύτερη ἐννοία ὅλες ὀνομάζονται ὥρες προσευχῆς»³⁴.

Ἱστορία τοῦ βιβλίου

«Ὡρολόγιον κατὰ τὸν κανόνα τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Σάββα» εἶναι ὁ τίτλος πού σημειώνεται ἀπὸ τὸν ἀντιγραφέα στὴν ἀρχὴ τοῦ σι-

ναϊτικῷ κώδικος 863³⁵, τοῦ ἀρχαιότερου σωζόμενου χειρόγραφου Ὁρολογίου, χρονολογημένου κατά τὸν 8^ο αἰώνα· τίτλος πού, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀνταποκρίνεται στό λειτουργικὸ ὕλικό πού στεγάζεται στόν κώδικα καί τό ὁποῖο ἀπαρτίζουσαν ψαλμοί καί ὕμνοι τῶν ἀκολουθιῶν τῶν καλούμενων μικρῶν Ὁρῶν, δηλ. τῆς πρώτης, τρίτης, ἕκτης καί ἑνάτης Ὁρας τῆς ἡμέρας, τά σταθερά στοιχεῖα τῆς ἔσπερινῆς ἀκολουθίας, τμήμα τῆς πρώτης Ὁρας τῆς νυκτός, ψαλμοί «εἰς τὴν μετάληψιν»³⁶ καί «εὐχή μετά τὴν μετάληψιν»³⁷, ἀφ' ἑτέρου δέ μαρτυρᾷ ὅτι τὴν τέλεση τῶν ἀκολουθιῶν κανοναρχοῦσαν οἱ διατάξεις τοῦ μοναχικοῦ Τυπικοῦ τοῦ ἁγίου Σάββα. Μὲ τὴν ἔκδοση αὐτοῦ τοῦ χειρογράφου ἀρχίζει καί ἡ ἱστορία τοῦ λειτουργικοῦ βιβλίου Ὁρολόγιο.

Βραδύτερα, προσαρτήθηκε στό περιεχόμενό του χρήσιμο ὕμνογραφικὸ ὕλικό, ἀπαραίτητο γιὰ τὴν τέλεση τῶν τακτικῶν καί ἐκτάκτων ἀκολουθιῶν. Τό περιεχόμενό του ἀποτελοῦσαν τά τροπάρια-ἀπολυτίκια καί τά κοντάκια τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν καί τῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἑορταζομένων ἁγίων τοῦ ὄλου ἑνιαυτοῦ, ἐπιπροσθέτως δέ καί τά ἀντίστοιχα ἄσματα τοῦ κινητοῦ ἑορτολογικοῦ κύκλου³⁸. Τό ὕλικό αὐτό ἀποσπάσθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχαιότερη λειτουργικὴ συλλογὴ ὕμνων, τό Τροπολόγιο, στό ὁποῖο κατελάμβανε τὴν ἀρχικὴ ἐνότητα, τό πρῶτο μέρος³⁹, καί μαζί μὲ τοὺς νέους ὕμνους πού γράφθηκαν ἐξαιτίας τῆς ἀνάπτυξης καί αὐξησης τοῦ ἑορτολογίου, μεταβιβάσθηκε στὰ Μηναῖα καί στό Ὁρολόγιο, δημιουργώντας τό δεύτερο μέρος αὐτοῦ. Ὁ πλουτισμός τοῦ βιβλίου μὲ τὴν τροπαριακὴ αὐτὴ ὕλη καί ἡ σύν τῷ χρόνῳ ἐνσωμάτωση περιστατικῶν ἀκολουθιῶν καί κανόνων, προσέδωσαν στό βασικώτερο προσευχητᾶριο τῆς Ἐκκλησίας μας τὴν ὀνομασίαν Ὁρολόγιο τό Μέγα. Πότε ἐγινε ἡ σύνθεση τοῦ βιβλίου αὐτοῦ δέν γνωρίζουμε. Ἡ ἀνανεωτικὴ προσπάθεια τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν διαρκῆ διαμόρφωση τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου, οἱ λειτουργικὲς ἀνάγκες τῆς κάθε ἐποχῆς, ἡ χρῆση του ἀπὸ τοὺς συντελεστὲς τῆς λατρείας καί οἱ προσευχητικὲς ἀνάγκες τῶν πιστῶν δημιούργησαν μιά ποικιλία ὁρολογιακῶν τύπων. Ἡ χειρόγραφη παράδοση τοῦ βιβλίου δέν διέσωσε Ὁρολόγια μὲ σταθερὴ μορφή καί σχῆμα, πού θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νά προσδιορίσουμε τὴν ἐποχὴ τῆς συγκροτήσεως τοῦ βιβλίου μὲ τὴν σημε-

ρινὴ του μορφή. Ὑπολογίζουμε ὁμῶς ὅτι τό Ὁρολόγιο ἔλαβε τὴν πρώτη του μορφή γύρω στόν 15^ο αἰ. Ἡ πρωτοτύπωση τοῦ βιβλίου τό ἔτος 1509 στή Βενετία, πρωτοφανερῶν καί τὴν μορφή μὲ τὴν ὁποία γνωρίζουμε τό λειτουργικὸ αὐτό βιβλίο σήμερα.

Κατηγορίες Ὁρολογίων καί τύποι κωδίκων πού περιλαμβάνουν ὁρολογιακό ὕλικό

Ἡ χειρόγραφη παραγωγή Ὁρολογίων δέν εἶναι μεγάλη, ἐξαιτίας τῆς κατανομῆς τῆς ὕλης του καί σὲ ἄλλους τύπους λειτουργικῶν χειρογράφων. Ἡ ἔρευνά μας ἐπὶ τῶν πηγῶν ἔδειξε ὅτι ἔχουμε μιά ποικιλία παραδόσεων καί ὁρολογιακῶν συστημάτων, τά ὁποία διαφέρουν ὡς πρὸς τὴν κατάταξη τῶν ἀκολουθιῶν καί τό λειτουργικο-ὕμνολογο ὕλικό αὐτῶν, διαφορὲς ὀφειλόμενες εἴτε στὴν διαφορετικὴ παράδοση εἴτε σὲ ἀνεξάρτητη μεταγενέστερη ἐξέλιξη αὐτῶν. Ἐντοπίζονται λοιπόν, Ὁρολόγια πού ἄρχονται ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας τῆς πρώτης Ὁρας τῆς ἡμέρας⁴⁰, ἄλλα μὲ ἐναρκτήρια ἀκολουθία αὐτὴ τοῦ Μεσονυκτικοῦ⁴¹, δηλ. τὴν πρώτη μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ὕπνου ἔγερση ἀκολουθία, ἐνῶ σώζεται μικρὸς ἀριθμὸς χειρογράφων πού ἀνθολογοῦν προοιμιακὰ τὴν ἀκολουθία τοῦ Ὁρθρου. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ συγκριτικὴ ἐξέταση τοῦ λειτουργικο-ὕμνολογο ὕλικου τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ νυχθημέρου –σύμφωνα μὲ πρόχειρη ἔρευνα στὶς πηγές– καθιστᾷ ἐμφανεῖς τὶς διαφορὲς τοῦ περιεχομένου αὐτῶν. Ὡς γενικὴ διαφορὰ μπορεῖ νά καταγραφεῖ ἡ βραχύτητα τῶν ἀκολουθιῶν πού στεγάζονται σὲ παλαιότερους κώδικες ἐν συγκρίσει μὲ τὶς ἀντίστοιχες ἀκολουθίες πού ἀνθολογοῦνται σὲ μεταγενέστερες πηγές καί ἐμφανίζουν προσθήκες, ἄλλοτε ἀπλές καί σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις συνθετότερες. Εἰδικότερα τώρα, καί σημειῶνω μόνον τὶς αἰσθητότερες διαφορὲς, ἐλλείπουν τά μεσῶρια τῶν τεσσάρων ἀκολουθιῶν τῶν Ὁρῶν, ἀπὸ τό καθ' ἡμέραν Μεσονυκτικὸ ἐλλεῖπει ἡ ὑπὲρ τῶν κοιμημένων ἀκολουθία, παραλείπεται στόν Ὁρθρο ἡ βασιλικὴ ἐναρκτήριος ἀκολουθία, ἐνῶ διατηροῦνται, σὲ ἄλλες παλαιότερες πηγές, μετὰ τῶν τροπαρίων τῶν ἀναβαθμῶν οἱ παρεμβαλλόμενοι στίχοι ἀπὸ τοὺς οἰκείους ψαλμούς καί τέλος, στὴν ἀκολουθία τοῦ Ἐσπερινοῦ σώζονται τρία ἐφύμνια στοὺς λυχνικούς ψαλμούς, δηλ. τοῦ γνω-

στοῦ ὑποψάλματος *Εισάκουσόν μου, Κύριε* στόν ριμ΄ ψαλμό, τοῦ *Ἐκέκραξά σοι, σῶσόν με* στόν ριμα΄ καί τοῦ *Κύριε Σωτήρ, ἐλέησον ἡμᾶς* στόν ριθ΄ ψαλμό.

Ὅπως καί γιά τήν Παρακλητική ἔτσι καί στήν περίπτωση τοῦ βιβλίου Ὁρολόγιο τό Μέγα, οἱ ἐνότητές του στεγάζονται σέ ξεχωριστά χειρόγραφα. Τό βιβλίον, μετά τήν ἀρχική ἀπλή του μορφή, μορφή ἀκολουθαρίου, ἀπορρόφησε ποικίλο ὕλικό, μέ συνέπεια τό περιεχόμενό του νά συνθέτουν διαφορετικά μέρη καί νά συστεγάζονται στά φύλλα του οἱ καθημερινές ἀλλά καί ἔκτακτες ἀκολουθίες, τροπάρια τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, ἀναστάσιμα ἀπολυτίκια, θεοτοκία καί ὑπακοές τῆς Ὁκτωήχου καθώς καί ἄλλα ὕμνογραφήματα, ψαλλόμενα περιστατικῶς. Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ ἦταν ἡ δημιουργία κωδίκων, ὅπου συνυπάρχει ὠρολογιακό ὕλικό μέ τμήματα ἄλλων ὕμνολογικῶν βιβλίων κατ' ἐπέκτασιν δέ καί ἡ δημιουργία νέων τύπων χειρόγραφων βιβλίων. Ἐνας συνηθισμένος σύμμεικτος τύπος χειρογράφου στεγάξει μέρος τοῦ Ὁρολογίου καί τό Ψαλτήρι, συνδυασμός πέρα γιά πέρα πρακτικός, καθότι τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ Ὁρολογίου καταλαμβάνουν ψαλμικά κείμενα⁴². Ἀπαντοῦν ἐπίσης χειρόγραφα τοῦ τύπου Ἀνθολόγιο, μέ ποικίλο καί πλούσιο περιεχόμενο, ἀπό τό ὁποῖο δέν λείπει ὠρολογιακό ὕλικό⁴³. Συχνά, τέλος, οἱ κωδικογράφοι προσθέτουν τούς παρακλητικούς πρὸς τήν Θεοτόκο κανόνες, ἐνίοτε μετά τοῦ Ἀκαθίστου, στό ὁμοιογενοῦς περιεχομένου βιβλίου, τό Θεοτοκάριο.

Ἡ μουσική τοῦ Ὁρολογίου καί τά μουσικά βιβλία πού τήν παραδίδουν

Παρά τό ὅτι ἕνα ξεφύλλισμα τοῦ Ὁρολογίου –συγκεκριμένα τοῦ πρώτου μέρους του– ἀφήνει τήν ἐντύπωση στούς μὴ εἰδότες ὅτι βρίσκονται μπροστά σ' ἕνα βιβλίον προσευχητάριο, πού περιέχει μόνον ψαλμούς, εὐχές, δεήσεις καί λίγα τροπάρια, κάποια ἀπό τά ὁποῖα ἀναγινώσκονται κι ἄλλα ψάλλονται, ἐν τούτοις κρύβει ἕναν μεγάλο μελωδικό πλοῦτο, μέ ποικίλη καί πολυσχιδῆ μεταχείριση. Καί, εἶναι ἀπολύτως φυσικό νά συμβαίνει αὐτό, ἀπό τή στιγμή πού στά φύλλα τοῦ Ὁρολογίου ἀποτυπώνονται οἱ πλουσιότερες σέ ὕμνογραφήματα ἀκολουθίες τοῦ νυχθημέρου, ὁ Ὁρθρος

καί ὁ Ἑσπερινός, ἔστω καί χωρὶς τά συμπληρωματικῶς ληφθέντα ἀπό ἄλλα λειτουργικά βιβλία, τροπάρια. Στόν Ὁρθρο καί στόν Ἑσπερινό μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἀνήκει τό πενήντα τοῖς ἑκατό τῆς ψαλτικῆς παραγωγῆς τῶν τελευταίων δέκα αἰώνων. Τούς ὕμνους τῶν δύο αὐτῶν βασικῶν δημοσίων προσευχῶν χρωματίζει ἡ βυζαντινὴ ὀκταηχία, ἀλλά καί οἱ ἐνδιάμεσες ποικίλες παραλλαγές καί χροές αὐτῆς. Μέ τά πολυώνυμα εἶδη τῆς ὕμνογραφίας πού ψάλλονται «ἐν ἑσπέρῳ καί πρωΐ»⁴⁴ καταγίνεται ἡ πανθαύμαστη μελοποιητικὴ τέχνη. Τόν πλουτισμό ἢ «καλλωπισμό» τῶν δύο αὐτῶν ἀκολουθιῶν μέ πλῆθος θαυμάσιων συνθέσεων ἐπιμελήθηκε μέ ἰδιαίτερο ζῆλο καί μεράκι πολυπληθῆς χορεία μεγαλοφυῶν συνθετῶν. Τήν ἀνάδειξη δέ τοῦ τελετουργικοῦ Ἑσπερινοῦ τε καί Ὁρθρου καί τό ζωντάνεμα τῆς λατρείας μας ὑποστηρίζει ὄχι μόνον ἡ μουσική, ἀλλά ἐπίσης ἡ ἀνάγνωσις, ἡ ἀπαγγελία στό ἐκφωνητικό ἰδίωμα, ἡ μονοφωνάριχη καί ἡ χορωδιακὴ ψαλμώδησις, ἡ ἀντιφωνία, ὁ διάλογος μεταξὺ τῶν χορῶν, οἱ διακρίσεις καί οἱ συνδυασμοὶ τους.

Τό περιεχόμενο τοῦ Ὁρολογίου συνίσταται ἀπό τά σταθερά μόνον στοιχεῖα τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ νυχθημέρου, τά ὁποῖα προέρχονται κυρίως ἀπό τό Ψαλτήρι. Ψαλμικοὶ ὕμνοι στήν ἑσπερινὴ καί ὀρθρινὴ λατρεία μας εἶναι τά ἀνοιξαντάρια ἢ τριαδικά, τά κεκραγάρια, τά προκείμενα, ὁ πολέλεος καί τά ἀντίφωνα –ψαλλόμενα εἰς ὀσίους, εἰς ἱεράρχας, εἰς τὰς ἐορτάς τῆς Θεοτόκου, εἰς τήν σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων καί εἰς τήν Μεταμόρφωσιν τοῦ Χριστοῦ– ὁ ἄμωμος, τά πασαπνοάρια τοῦ Εὐαγγελίου καί οἱ αἶνοι. Τό σταθερό αὐτό μέρος τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ νυχθημέρου μελικά ἀνήκει στό Παπαδικό γένος, καί καλεῖται Παπαδικὸ ἐπειδὴ οἱ κώδικες πού τό παραδίδουν περιέχουν ἀρχή-ἀρχὴ τήν προθεωρία τῆς Παπαδικῆς ἢ Ψαλτικῆς Τέχνης. Οἱ συνθέσεις μέ ψαλμικό κείμενο στεγάζονται στό μουσικό βιβλίον τῆς Παπαδικῆς, ἡ ὁποία, ὅπως καί τό Ὁρολόγιο, περιέχει τά σταθερά μέρη τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Ἑσπερινοῦ καί τοῦ Ὁρθρου, καί τέτοια εἶναι κυρίως ὅλα τά μελοποιήματα μέ κείμενο τούς ψαλμούς.

Ὅπως καί στό βιβλίον τῆς Παρακλητικῆς ἔτσι καί στήν ὕμνογραφία τοῦ Ὁρολογίου ἐμπλέκεται

καί ἡ εἰρμολογική μελοποιΐα γιά νά καλύψει τήν μουσική ἐπένδυση τοῦ ποιητικοῦ κειμένου τῶν κανόνων τῆς Ἀκαθίστου, τοῦ μικροῦ καί μεγάλου κανόνος εἰς τήν ὑπεραγία Θεοτόκο καί τῶν λοιπῶν κανόνων πού ἀνθολογοῦνται στό βιβλίο, παραδίδοντας μέσα ἀπό τό μουσικό Εἰρμολόγιο τό μελικό πρότυπο, τούς εἰρμούς, βάσει τῶν ὁποίων ψάλλονται καί τά τροπάρια τῶν θ' ὠδῶν τῶν κανόνων. Στό ὡς ἄνω μουσικό βιβλίο περιέχονται καί οἱ πρόλογοι, τά αὐτόμελα τροπάρια, πρὸς τό μέλος τῶν ὁποίων ψάλλονται τά παντοῖα προσόμοια τροπάρια τοῦ Μηνολογίου, τοῦ Τριωδίου καί τοῦ Πεντηκοσταρίου.

Ἐπίλογος

Ὁ χριστιανισμός, παράλληλα πρὸς τούς ἄλλους πνευματικούς θησαυρούς του, χρησιμοποίησε εὐρέως τήν τέχνη, ὡς τόν πλουσιότερο τρόπο ἔκφρασης τοῦ περιεχομένου του. Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καλλιέργησε καί ἀνέπτυξε τίς ἐκκλη-

σιαστικές τέχνες, οἱ ὁποῖες, ἐπειδὴ ἀναπτύχθηκαν, ἔζησαν καί κινήθηκαν μέσα στόν χῶρο τοῦ ναοῦ καί τήν ἀτμόσφαιρα τῆς θείας λατρείας πού τελεῖται μέσα σ' αὐτόν, χαρακτηρίζονται ὡς λειτουργικές τέχνες. Ἡ ὕμνογραφία καί ἡ ψαλμική ἀποτελοῦν ἐξαιρετικά δείγματα λειτουργικῶν τεχνῶν, μέ ἀπαραμίλλου ἀξίας ποιήματα καί συνθέσεις. Τό κάλλος λόγου καί μέλους δέν ἐξαντλεῖται στήν αισθητική, ἀλλά διακονεῖ στή λειτουργική ζωή τῆς Ἐκκλησίας μας καί στή σωτηρία τῶν ψυχῶν. Σημαντικό παράγοντα ἐπιτέλεσης αὐτῆς τῆς διακονίας ἀποτελοῦν τά ὕμνογραφικά καί ψαλμικά βιβλία, τά ὁποῖα θεωροῦνται καί εἶναι ἡ κιβωτός τῆς ὕμνογραφικῆς καί ψαλμικῆς παράδοσης, μιᾶς παράδοσης πού δέν νοεῖται ὡς συνέχεια καί συρραφή ἀντιγράφων, ἀλλά ὡς ἀλυσίδα ἱστορικῶν σταθμῶν καί ἐξελίξεων τῶν δύο αὐτῶν βιβλίων, ὅπου κάθε σταθμός ἐμφανίζει καί μιὰ πρωτοτυπία, μιὰ ἀνανεωτική προσπάθεια, μιὰ νέα καλλιτεχνική ἔκφραση.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. «Ἦχος εἶναι ἰδέα μελωδίας, συνισταμένη εἰς τήν ἕξιν τοῦ γινώσκειν, τίνας μὲν τῶν φθόγγων ἀφετέον, τίνας δὲ παραληπτέον· καί ἀπό τίνος τε ἀρκτέον, καί εἰς ὃν καταληπτέον» (Χρυσάνθου ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου, Θεωρητικόν Μέγα τῆς Μουσικῆς, ἐν Τεργέστη 1832, σ. 125).
2. Σέ ὀλοκληρωμένη ἐξέταση τοῦ προβλήματος τῆς προελεύσεως τοῦ ὀκτώηχου συστήματος στή λειτουργική πράξι τῆς Ἐκκλησίας, μέ τήν παρουσίαση ὅλων τῶν ἀπόψεων, προβαίνει ὁ Ἄντ. Ἀλυγιάκης στό ἔργο του *Ἡ ὀκταηχία στήν ἑλληνική λειτουργική ὕμνογραφία*, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 19-54.
3. E. Bouvy, *Poetes et Melodes. Etude sur les origines du rythme tonique dans l' hymnographie de l' Eglise grecque*, Nimes 1886, p. 222. Καρ. Μητσάκη, *Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία*, Ἀθήνα 1986, σ. 72.
4. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Ἐκλογή ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ὕμνογραφίας*, Ἀθήνα 1997, σ. 31.
5. «Τύπον τινά Ὀκτώηχου ἢ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία κατεῖχε λίαν ἐνωρίς, εἰς τούς μετὰ τόν σ' αἰῶνα χρόνους καί ἰδίᾳ μετὰ τήν σύνθεσιν καί ἐμφάνισιν βιβλίου ὑπὸ τόν αὐτόν τύπον καί τίτλον τοῦ αἰρετικοῦ Σεβήρου τῆς Ἀντιοχείας, πρὸς ἀντίταξιν ὕμνων εἰς τὰς ἐκείνου κακοδοξίας καί πρὸς διατρένωσιν τῶν διὰ τῆς ὕμνολογίας κηρυττομένων ὀρθοδόξων δογμάτων» (*Παρακλητικὴ ἤτοι Ὀκτώηχος ἢ Μεγάλη*, Ἀθήνα 1994, σσ. 8-9).
6. Καρ. Μητσάκη, *ὄπ.π.*, σ. 200.
7. Γ. Μπεκατώρου, «Παρακλητικὴ», ΘΗΕ 10, σ. 30. Egon Wellesz, *A history of byzantine music and hymnography*, Oxford 1961, p. 140.
8. ΕΒΕ 2047, φ. 36α: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῆς ὀκτώηχου· περιέχει δὲ τῶν ἀναστασίμων στιχερά τὰ ἐν τῷ Σαββάτῳ ἑσπέρας, ὁμοίως καί τούς κανόνας. Τῷ Σαββάτῳ ἑσπέρας, ὁ ἀσματικός· καί τὰ ἀναστάσιμα στιχερά· ἦχος α' Τὰς ἑσπερινὰς ἡμῶν εὐχάς.
9. ΕΒΕ 2047, φ. 36β: Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Συμεῶν ποιηθέντας στίχους ἰαμβικούς, εἰς τὰ κατ' ἦχον θεοστοκία, τοῦ Δαμασκηνοῦ τὰ ἀπὸ στίχου ἐν τῇ ὀκτώηχῳ· περιέχοντας τήν ἔννοιαν αὐτῶν, καί τήν ἀκροστιχίδα ἐν τοῖς πρώτοις στίχοις. Τό Ἰωάννου ἀμὴν· ἐν δὲ τοῖς τελευταίοις ἐτέραν Συμεῶν ἀμὴν. Ἴδου ξένη πρόρρησις.
10. Γ. Μπεκατώρου, *ὄπ.π.*, σ. 30.

11. Έμμ. Γ. Παντελάκη, «Τά λειτουργικά βιβλία τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας», *Νέα Σιών* 26 (1931), σσ. 209-223.
12. Τὴν περιγραφή τοῦ χειρογράφου βλ. στό ἔργο τοῦ Λίνου Πολίτη, *Κατάλογος χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος ἀρ. 1857-2500*, Ἀθήναι 1991, σσ. 487-488.
13. Βλ. ἐνδεικτικά τούς κώδικες Μεταμορφώσεως Μετεώρων 141 (ὀγκωδέστατος κώδικας μέ 820 φύλλα), 467, τόν κώδικα Βατοπαιδίου 625, τούς κώδικες Διονυσίου 421, 422, 432, 434 κ.ἄ.
14. Κώδικες Βατοπαιδίου 981, 982, Μεταμορφώσεως Μετεώρων 292 κ.ἄ.
15. Βατοπαιδίου 1005, ιε' αἰ.
16. Βατοπαιδίου 1158, ιγ' αἰ.
17. ΕΒΕ 2465, ιδ' αἰ., Καρακάλλου 115, ιδ' αἰ.
18. Ἰβήρων 917, ιστ' αἰ.
19. ΕΒΕ 2262, ιστ' αἰ., ΕΒΕ 2358, ιε' αἰ.
20. ΕΒΕ 2024, ιγ' αἰ., Βατοπαιδίου 1164, ιε' αἰ.
21. ΕΒΕ 2488, ιδ' αἰ., φ. 3α: «Ἀρχή σὺν Θεῷ τό δεύτερον βιβλίον τοῦ Παρακλητικοῦ». Βατοπαιδίου 1166, ιστ' αἰ.
22. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ περίπτωση τῶν χειρογράφων ΕΒΕ 2488 καί ΕΒΕ 2518, πού γράφτηκαν ἀπό τόν ἴδιο ἀντιγραφέα καί τό ὑλικό καί τῶν δύο ἀπαρτίζει πλήρη Παρακλητική (βλ. Λίνου Πολίτη, *ὄπ.π.*, σ. 491).
23. Μεταμορφώσεως Μετεώρων 103, ιστ' αἰ. (περιέχει τόν α' καί β' ἦχο), Μεταμορφώσεως Μετεώρων 135, ιε' αἰ. (περιέχει τόν πλ. α' καί τόν πλ. β' ἦχο), Μεταμορφώσεως Μετεώρων 225, ιε' αἰ. (περιέχει τόν γ' καί τόν δ' ἦχο), Μεταμορφώσεως Μετεώρων 344, ιε' αἰ. (περιέχει τόν βαρῦ καί τόν πλ. δ' ἦχο). Βλ. ἐπίσης τά χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πρωτάτου 79, 80, 81, πού ἀποτελοῦν τούς τρεῖς τόμους τῆς Παρακλητικῆς καί τά χειρόγραφα Κουτλουμουσίου 308, 309, 310 καί 311, πού συναπαρτίζουν τήν Παρακλητική.
24. Γ. Μπεκατώρου, *ὄπ.π.*, σσ. 30-34.
25. Γιά τήν κατά ἀκολουθία ταξιμόμηση τῶν ὕμνων χρησιμοποιήθηκε τό βιβλίον *Παρακλητική ἦτοι Ὁκτώηχος ἡ Μεγάλη*, Ἀθήναι 1994, ἐκδοθέν παρά τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
26. Γιά τούς ὕμνους τῆς Ὁκτώηχου πού ψάλλονται κατά τίς ἀκολουθίες τοῦ Ἑσπερινοῦ καί τοῦ Ὁρθρου βλ. H.J.W. Tillyard, *The Hymns of the Oktoechos I, Monumenta Musicae Byzantinae-Transcripta III*, Copenhagen 1940, pp. 1-2.
27. P.G. 64, 12.
28. Τό Στιχηράριο δέν χρησιμοποιεῖται σήμερα. Τό ὑλικό του κατανεμήθηκε στά Μηναιά, τήν Παρακλητική, τό Τριώδιο καί τό Πεντηκοστάριο.
29. Περί τῆς ὀνοματολογίας τῶν μουσικῶν χειρογράφων καί τοῦ περιεχομένου αὐτῶν βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τά χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς-Ἅγιον Ὁρος*, τόμ. Α', Ἀθήναι 1975, σσ. λ'-μα' καί ἐπίσης Ἄντ. Ε. Ἀλυστζάκη, *Ἡ ὀκταήχη στήν ἑλληνική λειτουργική ὕμνογραφία*, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 115-124.
30. Δημ. Κ. Μπαλαγεώργου-Φλ. Ν. Κρητικοῦ, *Τά χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς-Σινᾶ*, τόμ. Α', Ἀθήνα 2008, σσ. 15-16.
31. Γρ. Γ. Ἀναστασίου, «Ἡ παράδοση καί ἐξέλιξη τοῦ Ἀναστασιματαρίου», *Πρακτικά Συνεδρίου Ἡ βυζαντινή μουσική καί οἱ ἀναστάσιμοι ὕμνοι-Λευκωσία 6 Μαΐου 2005*, Λευκωσία 2006, σ. 93.
32. Γρ. Θ. Στάθη, *ὄπ.π.*, σ. λγ'.
33. Σπυρ. Στ. Ἀντωνίου, *Τό Εἰρημολόγιον καί ἡ παράδοση τοῦ μέλους του*, IBM-Μελέται 8, Ἀθήναι 2004, σσ. 116-125.
34. Ἰωάν. Μ. Φουντούλη, *Λειτουργική Α' - Εἰσαγωγή στή θεία λατρεία*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 82.
35. Σινᾶ 863, φ. 1α.
36. Σινᾶ 863, φ. 75α.
37. Σινᾶ 863, φ. 77α.
38. Σπυρ. Γ. Μακροῦ, «Ὁρολόγιον τό Μέγα», *ΘΗΕ*, τόμ. 12, στ. 596.
39. Ἄντ. Ε. Ἀλυστζάκη, *ὄπ.π.*, σσ. 167-169.
40. Σινᾶ 870.
41. London BL Add. 31214, Λαύρας Μ 63.
42. Χαρακτηριστική περίπτωση ἀποτελεῖ ὁ κώδικας Ἰβήρων 65 τοῦ ιγ' αἰ., πού περιλαμβάνει μέρος τοῦ Ὁρολογίου καί ἅπαντας τούς ψαλμούς.
43. Διονυσίου 435, Λαύρας Ι 137.
44. Ψαλμ. 54, 18.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΙ - ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Κανονισμός Περί συστάσεως και λειτουργίας
του Έκκλησιαστικού Ίδρύματος
«Όργανισμός Ανεγέρσεως Μουσείου Μικρασιατικού Πολιτισμού
του Ίερού Προσκυνηματος του Όσίου Ίωάννου του Ρώσσου»,
της Ίερας Μητροπόλεως Χαλκίδος

Η ΔΙΑΡΚΗΣ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄
Σύστασις, Έδρα, Σφραγίς, Σκοποί

Άρθρον 1

Έχουσα υπ' όψει:

1. Τάς διατάξεις των άρθρων 1 παρ. 4, 29 παρ. 2 έδάφ. 2 και 59 παρ. 2 του Ν. 590/1977 «Περί Καταστατικού Χάρτου της Έκκλησίας της Ελλάδος».
2. Τάς υποχρεώσεις της Ποιμανούσης Έκκλησίας προς τό Χριστεπώνυμον της Έκκλησίας πλήρωμα, αί όποίαι άπορρέουν από τάς Ευαγγελικές Έπιταγάς, τούς Ίερούς Κανόνας και τούς Νόμους του Κράτους.
3. Τάς ύφισταμένες κοινωνικές και πνευματικές ανάγκας της Ίερας Μητροπόλεως Χαλκίδος.
4. Τήν ανάγκην ένεργού στηρίξεως της λειτουργίας του Ίερού Προσκυνηματος Όσίου Ίωάννου του Ρώσσου της Ίερας Μητροπόλεως Χαλκίδος.
5. Τήν υπ' αριθμ. 36/27.3.2013 Απόφαση και τήν υπ' αριθμ. 553/27.3.2013 Πρόταση του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Χαλκίδος κ. Χρυσοστόμου.
6. Τήν από 3.6.2013 Γνωμοδότηση του Νομικού Συμβούλου της Ίερας Συνόδου της Έκκλησίας της Ελλάδος.

ΑΠΟΦΑΙΖΕΙ

Τήν σύσταση Έκκλησιαστικού Ίδρύματος υπό τήν έπωνυμίαν «Όργανισμός Ανεγέρσεως Μουσείου Μικρασιατικού Πολιτισμού του Ίερού Προσκυνηματος του Όσίου Ίωάννου του Ρώσσου της Ίερας Μητροπόλεως Χαλκίδος», τό όποίον θά λειτουργή κατά τάς διατάξεις του έπομένου Κανονισμού:

Κανονισμός
Περί συστάσεως και λειτουργίας
του Έκκλησιαστικού Ίδρύματος «Όργανισμός
Ανεγέρσεως Μουσείου Μικρασιατικού Πολιτισμού
του Ίερού Προσκυνηματος του Όσίου Ίωάννου του
Ρώσσου», της Ίερας Μητροπόλεως Χαλκίδος

1. Συνιστάται εις τήν Ίερά Μητρόπολη Χαλκίδος Έκκλησιαστικόν Ίδρυμα υπό τήν έπωνυμία «Όργανισμός Ανεγέρσεως Μουσείου Μικρασιατικού Πολιτισμού του Ίερού Προσκυνηματος του Όσίου Ίωάννου του Ρώσσου» ώς έξηρητημένη ύπηρεσία της Ίερας Μητροπόλεως, τό όποίον ώς σκοπόν έχει νά προβεί εις τήν άνέγερση και έξοπλισμόν και θέση εις λειτουργίαν του συσταθησομένου παρά τῷ έν Προκοπίῳ Εύβοίας Ίερῷ Προσκυνηματι του Όσίου Ίωάννου του Ρώσσου (Ν.Π.Δ.Δ.) Μουσείου Μικρασιατικού, κυρίως, Πολιτισμού, τό όποίον προβλέπεται εις τό υπ' αριθμ. 17 άρθρον του υπ' αριθμ. 235/2012 Κανονισμού «Περί διοικήσεως, διαχειρίσεως και λειτουργίας του έν Προκοπίῳ Εύβοίας Ίερού προσκυνηματος του Όσίου Ίωάννου του Ρώσσου της Ίερας Μητροπόλεως Χαλκίδος» (Φ.Ε.Κ. 207/30.10.2012 τ. Α΄). Τό Μουσείον μέλλει όπως στεγάζεται και λειτουργεί εις τό υπό ανακαίνισιν κτίριον του παλαιου Ξενώνος του Ίερού Προσκυνηματος, τό όποίον καταλήθως διαρρυθμιζόμενον υπό του Όργανισμού Ανεγέρσεως θά πληροῖ τίς άπαιτούμενες προϋποθέσεις.

2. Ο Όργανισμός συνεργάζεται μετά του Ίερού Προσκυνηματος του Όσίου Ίωάννου του Ρώσσου και διοικείται κατά τάς διατάξεις του παρόντος.

3. Ο Όργανισμός έχει κυκλικήν σφραγίδα μέ δύο επαλλήλους κύκλους, ή όποία εις τό κέντρον έχει τήν Εικόνα του Όσίου Ίωάννου. Εις τόν έξωτερικόν κύκλον αναγράφονται αί λέξεις «ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΧΑΛΚΙΔΟΣ» και εις τόν έσωτερικόν «ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΑΝΕΓΕΡΣΕΩΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ».

4. Ειδικότεροι σκοποί του Όργανισμού είναι: α) Η έκπόνηση κάθε μελέτης ή προμελέτης όποιασδήποτε φύσης αναγκαίας για τήν άνέγερση του Μουσείου Μι-

κρασιατικού Πολιτισμού του Ἱεροῦ Προσκυνημάτων του Ὁσίου Ἰωάννου του Ρώσσου, β) καί ἡ ανάθεση τῆς ἐκπόνησης τέτοιων μελετῶν σέ φορεῖς τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ ἐξωτερικοῦ, γ) Ἡ ἐκτέλεση ὁποιοῦδήποτε ἔργου ἢ ἐνέργειας μέχρι τήν πλήρη ἀποπεράτωση τῶν ἐργασιῶν ἀνέγερσης καί τόν ἐξοπλισμό τοῦ Μουσείου, καθώς καί ἡ ἀνάθεση τῶν ἔργων αὐτῶν σέ ἐλληνοκούς καί ξένους φορεῖς, δ) Ἡ προβολή τῆς ἀνέγερσης τοῦ Μουσείου Μικρασιατικοῦ Πολιτισμοῦ τοῦ Ἱεροῦ Προσκυνημάτων τοῦ Ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Ρώσσου, στήν Ἑλλάδα καί τό ἐξωτερικό, ἡ διοργάνωση διεθνῶν συνεδρίων, ἐκθέσεων πλὴν ἀρχαιολογικῶν καί ἀλλῶν ἐκδηλώσεων, ἡ ἔκδοση βιβλίων καί λοιποῦ ἔντυπου ὑλικοῦ, ἡ παραγωγή καί ἡ ἐκμετάλλευση ὀπτικοακουστικοῦ ὑλικοῦ, ε) ἡ συγκέντρωση, διαφύλαξη, συντήρηση, ἔκθεση καί προβολή πάσης φύσεως ἐκκλησιαστικῶν κειμηλίων, τά ὁποῖα μετέφεραν οἱ πρόσφυγες τοῦ Προκοπίου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κατά τό ἔτος 1924, ἀλλὰ καί ἀλλῶν τά ὁποῖα θά ἀποκτηθοῦν μέ νόμιμο τρόπο, ἥτοι: ἱερῶν εἰκόνων, σκευῶν, ἀμφίων, χειρογράφων, ἐντύπων βιβλίων, ἐγγράφων, ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν καί λοιπῶν, ὑποκειμένων εἰς κινδύνους φθορᾶς ἢ κληροῦν ἐκ μέρους ἱεροσύλων. Ὁμοίως τῶν πάσης φύσεως ἀντικειμένων λαϊκῆς τέχνης καί λαογραφικοῦ ἐνδιαφέροντος, τά ὁποῖα μαρτυροῦν τόν τρόπον τῆς ζωῆς, τέχνης, ἠθῶν καί ἐθίμων καί πολιτισμοῦ τῆς περιοχῆς τοῦ Προκοπίου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, μετά τοῦ ὁποῖου ἔχει ἀδελφοποιηθεῖ τό Νέον Προκόπιον τῆς Εὐβοίας καί τά ὁποῖα ἔχουν ἱστορική καί πολιτιστική ἀξία καί συνιστοῦν στοιχεῖο ἐλληνορθόδοξου παραδόσεως καί κληρονομίας, καί τά ὁποῖα μετά τήν ἀποπεράτωση καί τόν ἐξοπλισμό τοῦ κτιρίου τοῦ Μουσείου θά παραδοθοῦν στό συσταθισόμενο Μουσεῖο στ) ἡ ὁργάνωση ἐκδηλώσεων, πραγματοποίηση ἐκδόσεων καί πάσα ἑτέρα δραστηριότης, σχετιζομένη πρός τήν ἐκκλησιαστική τέχνη καί ἱστορίαν τοῦ Ἱεροῦ Προσκυνημάτων καί ἐν γένει τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως πρός ἀποκομιδὴν ἐσόδων γιά τήν ἀποπεράτωση τοῦ Μουσείου, ζ) ἡ προσωρινή ἔκθεσις, ἀνάδειξις, παρουσίαση καί προβολή τῶν ἀνωτέρω ἀντικειμένων στοὺς ἐπισκέπτες, μελετητές καί ἐπιστήμονες, ἰδίως εἰς τοὺς ἔχοντας ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν μελέτη καί ἔρευνα τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν ἕως τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ Μουσείου, η) ἡ καλλιέργεια, προώθηση καί διάδοση τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς πίστεως καί τῆς ἐλληνορθόδοξου παραδόσεως, ἰδιαίτερως δέ τῆς τιμῆς καί τῆς προσκυνήσεως τοῦ Ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Ρώσσου, διά τῆς ἀναδείξεως τῶν ἀντικειμένων καί τῆς διαθέσεως ἐποπτικοῦ ὑλικοῦ, ἥτοι βιβλίων, καρτῶν, συγχρόνων ἠλεκτρονικῶν καί ψηφιακῶν μέσων κ.λπ. ἕως τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ Μουσείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ καί ἀρμοδιότητες αὐτῆς

ἄρθρον 2

1. Ὁ Ὄργανισμός τελεῖ ὑπὸ τὸν ἄμεσο ἱεραρχικὸ ἔλεγχον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Χαλκίδος ὡς ἐξηρητημένη Ὑπηρεσία Αὐτῆς καί διοικεῖται ὑπὸ πενταμελοῦς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ ἐκάστοτε Μητροπολίτου Χαλκίδος, ὡς Προέδρου, ἀναπληρουμένου ὑπὸ τοῦ νομίμου ἀναπληρωτοῦ αὐτοῦ κληρικοῦ καί ἐκ τεσσάρων λαϊκῶν (ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν), ὡς τακτικῶν μελῶν, μετ' ἰσαρίθμων ἀναπληρωματικῶν.

2. Τὰ μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς διορίζονται ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου δι' ἀποφάσεως αὐτοῦ, προτιμωμένων τῶν ἐχόντων εἰδικὴ κατάρτιση ἢ ἀσχολουμένων μέ θέματα ἐκκλησιαστικῆς τέχνης καί ἱστορίας. Ἡ θτεία τούτων εἶναι τριετής δυναμένη νά ἀνανεωθῆ καί τό ἀξίωμα τοῦ μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς τυγχάνει τιμητικόν καί ἄμισθον.

3. Ὁ Μητροπολίτης δύναται νά παύει ἢ νά ἀντικαθιστᾷ μέλη τῆς διοικουμένης ἐπιτροπῆς κατά τήν διάρκειαν τῆς θτείας τῶν, κατά τήν κρίσιν του, ἡ ὁποῖα δέον νά εἶναι ἠτιολογημένη.

ἄρθρον 3

1. Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ συνεδριάζει κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Προέδρου αὐτῆς εἰς τήν ἔδραν τοῦ Ἱεροῦ Προσκυνημάτων ἢ εἰς Νέον Προκόπιον Εὐβοίας, εὐρίσκεται δέ ἐν ἀπαρτίᾳ ὅταν παρίστανται τουλάχιστον τρία μέλη τῆς καί ἀποφασίζει ἐπὶ τῶν ὀριζομένων διὰ τῆς προσκλήσεως θεμάτων τῆς ἡμερησίας διατάξεως, δυναμένη νά ἐπιληφθῆ τοιοῦτων ἐκτὸς ἡμερησίας διατάξεως μόνον κατόπιν ὁμοφώνου ἀποφάσεως.

2. Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ κατά τήν πρώτην συνεδριάσιν της ὀρίζει μεταξύ τῶν μελῶν αὐτῆς τὸν Γραμματέα καί τὸν Ταμίαν.

3. Οἱ ἀποφάσεις τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς λαμβάνονται κατά πλειοψηφία. Σέ περίπτωση ἰσοψηφίας ὑπερισχύει ἡ ψῆφος τοῦ Προέδρου.

ἄρθρον 4

1. Ὁ Πρόεδρος ἐκπροσωπεῖ τὸν Ὄργανισμόν ἐνώπιον πάσης διοικητικῆς καί δικαστικῆς ἀρχῆς, συγκαλεῖ τό Συμβούλιον εἰς συνεδριάσιν, ὀρίζων τήν ἡμερησίαν διάταξιν, ὑπογράφει μετὰ τοῦ Γραμματέως τά ἔγγραφα, ἐποπτεύει τήν λειτουργίαν τοῦ Ὄργανισμοῦ καί ἐπιβλέπει καί ἐλέγχει τήν ἐφαρμογὴν τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος καί τῶν ἀποφάσεων τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς.

2. Ἡ ἐκπροσώπηση τοῦ Ἰδρύματος ἔναντι παντός τρίτου δύναται νά ἀνατεθεῖ καί εἰς οἰονδήποτε μέλος δί' ἀποφάσεως τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς.

3. Ὁ Γραμματεὺς διεξάγει τὴν ἀλληλογραφία, τὴν ὁποία συνυπογράφει μετὰ τοῦ Προέδρου, τηρεῖ τὰ Πρακτικά τῶν συνεδριάσεων τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, ὡς καὶ τὸ Πρωτόκολλο ἀλληλογραφίας.

4. Ὁ Ταμίας διαχειρίζεται τὴν περιουσία τοῦ Ὄργανισμοῦ, εἶναι ὑπόλογος ἔναντι τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τηρεῖ τὰ σχετικά βιβλία καὶ τὰ παραστατικά ἔγγραφα πληρωμῶν καὶ εἰσπράξεων, καθὼς καὶ τὰ βιβλία κινήτου καὶ ἀκινήτου περιουσίας τοῦ Ὄργανισμοῦ, μετὰ τῶν ἀναλόγων παραστατικῶν.

ἄρθρον 5

Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ διοικεῖ καὶ διαχειρίζεται τὸν Ὄργανισμόν καὶ εἰδικώτερον:

1. Ὅριζει τὴν χρῆσιν τῶν χώρων τοῦ Ὄργανισμοῦ.
2. Ἀποφασίζει τὴν ἐκτέλεση οἰκοδομικῶν καὶ λοιπῶν ἔργων, τὴν ἐκδοσὴ βιβλίων, φωτογραφιῶν, διαφανειῶν, ἀντιγράφων τῶν κειμηλίων, σχετικῶν ψηφιακῶ ὑλικῶ κ.λπ.

3. Ἀποφασίζει περὶ τῆς ὀργανώσεως ἐκδηλώσεων, προγραμμάτων καὶ πάσης δραστηριότητος τοῦ Ὄργανισμοῦ.

4. Συντάσσει τὸν Προϋπολογισμόν καὶ τὸν Ἀπολογισμόν τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ Ὄργανισμοῦ, τοὺς ὁποίους ὑποβάλλει πρὸς ἔγκρισιν εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Προσκυνήματος καὶ τὸ Μητροπολιτικὸν Συμβούλιον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

5. Ἀποδέχεται τὰς κληρονομίας, κληροδοσίας καὶ δωρεᾶς ὑπὲρ τοῦ Ὄργανισμοῦ.

6. Μεριμνᾷ γιὰ τὸν ἐμπλουτισμόν τοῦ Ὄργανισμοῦ μὲ δωρεᾶς ἢ καὶ ἀγορᾶς ἀντικειμένων, καθὼς καὶ γιὰ τὴν συντήρησιν τῶν ἀντικειμένων συμφώνως πρὸς τὰς προβλέψεις τοῦ ἀρθροῦ 5, παρ. 6 τῆς ὑπ' ἀριθμ. ΥΠΠΟΤ/ΓΔΑΠΚ/ΔΙΝΕΠΟΚ/ Δ/93783/1682 Ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Τουρισμοῦ «ἵδρυση καὶ ἀναγνώριση μουσείου κατ' ἐξουσιοδότηση τοῦ ἀρθροῦ 45 τοῦ Ν. 3028/2002» (Φ.Ε.Κ. 2385/26.10.-2011 (τ. Β'), συνεργαζόμενο πάντοτε μὲ τὰς ἀρμοδίους ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Τουρισμοῦ, ἰδίως δὲ μετὰ τῆς ἐν Χαλκίδι ἐδρευούσης 23ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων.

7. Καταρτίζει σχέδιον ἀντιμετωπίσεως καταστάσεων ἐκτάκτου ἀνάγκης καὶ ἐφαρμόζει ὅλα τὰ ἀπαραίτητα μέτρα ἀσφαλείας γιὰ τὴ διαφύλαξιν τῶν ἐκθεμάτων ἐκ παντός κινδύνου καὶ κλοπῆς.

8. Ἀποφασίζει ἐπὶ παντός θέματος, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ τὸν Ὄργανισμόν καὶ δὲν προβλέπεται ὑπὸ τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ.

ἄρθρον 6

Γενικῶς δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἀπομάκρυνσις κειμηλίων ἐκ τοῦ Ὄργανισμοῦ. Ἐπιτρέπεται κατ' ἐξαιρέσιν μόνον εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις καὶ μετὰ ἀπὸ αἰτιολογημένη ὁμόφωνο ἀπόφαση τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, τῆ ἔγκρισει τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἱεροῦ Προσκυνήματος καὶ τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Πόροι, περιουσία τοῦ Ὄργανισμοῦ
καὶ διαχείριση αὐτῶν

ἄρθρον 7

Πόροι τοῦ Ὄργανισμοῦ εἶναι:

1. Ἐπιχορηγήσεις τοῦ Ἱεροῦ Προσκυνήματος τοῦ Ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Ρώσσου.

2. Οἱ ἐπιχορηγήσεις τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Χαλκίδος.

3. Οἱ εἰσφορᾶς τῶν Ἱερῶν Ναῶν, Μονῶν καὶ Προσκυνημάτων τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

4. Οἱ εἰσφορᾶς Δήμων, Κοινοτήτων, Ὄργανισμῶν καὶ Νομικῶν Προσώπων Δημοσίου ἢ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου.

5. Οἱ ἐπιχορηγήσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου ἢ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως.

6. Οἱ διατιθέμενες ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκ μέρους ἰδιωτῶν κληρονομίες, κληροδοσίες καὶ δωρεᾶς.

7. Οἱ εἰσπράξεις ἐκ πωλήσεως βιβλίων, καρτῶν, διαφανειῶν, ἀντιγράφων κειμηλίων καὶ παντός ἐτέρου σχετικοῦ ἀντικειμένου.

8. Οἱ εἰσπράξεις ἐκ πάσης φύσεως ἐκδηλώσεων ὀργανουμένων ὑπὸ τοῦ Ὄργανισμοῦ.

9. Πᾶν νόμιμον ἔσοδον μὴ προβλεπόμενον εἰς τὸν παρόντα Κανονισμόν.

ἄρθρον 8

1. Ἡ διοίκηση καὶ διαχείριση τῆς περιουσίας τοῦ Ὄργανισμοῦ ἐνεργεῖται ὑπὸ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἐλέγχεται ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἱεροῦ Προσκυνήματος καὶ τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου.

2. Πρὸς εἴσπραξιν παντός ἐσόδου ἐκδίδεται γραμματίον εἰσπράξεως, ὑπογραφόμενον ὑπὸ τοῦ Προέδρου καὶ τοῦ Ταμίου καὶ καταχωρίζεται εἰς τὸ βιβλίον Ταμείου.

3. Πρὸς παραλαβὴν οἰουδήποτε κινήτου ἢ ἀκινήτου, προερχομένου ἐκ δωρεᾶς, ἀγορᾶς ἢ ἄλλης αἰτίας, συντάσσεται πρωτόκολλο παραλαβῆς, καταχωριζόμενο σὺν εἰδικῷ βιβλίῳ τοῦ Ὄργανισμοῦ.

4. Ἡ καταχώρησις ἐσόδων καὶ ἐξόδων, καθὼς καὶ παντός κινήτου ἢ ἀκινήτου περιουσιακοῦ στοιχείου δύναται νά τηρεῖται σὲ ἠλεκτρονικὴ μορφή.

5. Πάσα πληρωμή διενεργείται βάσει εντάλματος πληρωμής υπογραφομένου υπό του Προέδρου και του Ταμίου.

Άρθρον 9

Οι πόροι του Όργανισμού διατίθενται:

1. Γιά τήν εκτέλεση έργων ανακαίνσεως, έξοπλισμού, έξωραϊσμού και συντηρήσεως τών εγκαταστάσεων του κτιρίου και λοιπών εγκαταστάσεων του συσταθσόμενου Μουσείου και τήν παράδοσιν αυτού του κτιρίου του Μουσείου σέ θέση πλήρους λειτουργίας του.

2. Γιά τήν πληρωμή τών μισθών και αποζημιώσεων του προσωπικού του Όργανισμού.

3. Γιά τήν συντήρηση τών κειμηλίων του συσταθσόμενου Μουσείου.

4. Γιά τήν κατασκευήν ειδικών επίπλων φυλάξεως και εκθέσεως τών κειμηλίων.

5. Γιά τίς δαπάνες κλιματισμού, φωτισμού και τηλεφωνικής συνδέσεως του κτιρίου του κτιρίου και λοιπών εγκαταστάσεων του Μουσείου.

6. Γιά πάσα δαπάνη προβλεπομένη υπό του προϋπολογισμού του Όργανισμού έξυπηρετούσα τούς σκοπούς του.

7. Γιά τήν αγοράν έξ ιδιωτών ή νομικών προσώπων κειμηλίων πρός έμπλουτισμόν του συσταθσόμενου Μουσείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Βιβλία - Προσωπικόν - Γενικά διατάξεις

Άρθρον 10

1. Ό Όργανισμός τηρεί ήρhythμημένα και θεωρημένα υπό του Προέδρου τής Διοικητικής Έπιτροπής, τά έξης βιβλία: α) Βιβλίον Πρακτικών Συνεδριάσεων Διοικητικής Έπιτροπής, β) Βιβλίον Ταμείου, γ) Πρωτόκολλον άλληλογραφίας, δ) Βιβλίον μητρώου κειμηλίων, περιέχον πλήρη περιγραφήν αυτών, ε) Στελέχη Γραμματίων Εισπράξεων, στ) Στελέχη Ένταλμάτων πληρωμών, ζ) Βιβλίον καταγραφής άκινήτου περιουσίας και η) Βιβλίον καταγραφής κινήτου περιουσίας, εις τό όποιον περιλαμβάνονται τά άνήκοντα εις τόν Όργανισμόν πάσης φύσεως κινητά πράγματα.

2. Τα στοιχεία τών άνωτέρω Βιβλίων δύνανται νά καταχωρίζονται και εις προσκτηθσόμενον ήλεκτρονικόν ύπολογιστήν.

Άρθρον 11

1. Γιά τήν αντιμετώπιση τών άναγκών λειτουργίας του Όργανισμού δύναται νά προσληφθεϊ:

α) Έπιστημονικός Υπεύθυνος, ειδικό επιστήμων, πτυχιούχον Άνωτάτης Σχολής διαθέτων σχετική έμπειρία και επιστημονικό έργο (είναι δυνατόν νά είναι άνώτερος Κληρικός ή μέλος τής Διοικητικής Έπιτροπής, τό όποιον κατέχει τά προσόντα αυτά).

β) έπιμελητής, πτυχιούχος Άνωτάτης Σχολής (είναι δυνατόν νά είναι άνώτερος Κληρικός ή μέλος τής Διοικητικής Έπιτροπής, τό όποιον κατέχει τά προσόντα αυτά).

γ) συντηρητής τών κειμηλίων, πτυχιούχος συντηρητής, έγγεγραμένος εις τό μητρώον συντηρητών του Υπουργείου Πολιτισμού.

δ) φύλαξ - γραφεύς, άπόφοιτος Δευτεροβαθμίου Έκπαιδεύσεως.

ε) εύτρεπίστριας, άπόφοιτος Υποχρεωτικής Έκπαιδεύσεως.

2. Η πρόσληψη γίνεται δι' άποφάσεων τής Διοικητικής Έπιτροπής, έφ' όσον ύφίσταται οικονομική δυνατότης. Τά άνωτέρω καθήκοντα δύνανται νά παρέχουν και πρόσωπα, τά όποία έπιθυμοϋν νά προσφέρουν έθελοντικώς τίς ύπηρεσίες τους, έξ ιδιαιτέρας ύποχρέωσης και σεβασμού πρός τόν Όσιον Ιωάννη, διαθέτοντα όμως και τά άνωτέρω προβλεπόμενα προσόντα. Ειδικώς για τή θέση του συντηρητού, είναι δεκτή και ή συνδρομή τής 23ης Έφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

3. Είναι δυνατή ή έποχική και δι' ώρισμένο χρονικόν διάστημα πρόσληψις περαιτέρω συνεργατών.

Άρθρον 12

1. Ό Έπιστημονικός Υπεύθυνος διευθύνει τό προσωπικό του Μουσείου, μεριμνά για τήν καλή λειτουργία του, τήν μελέτη, προβολή και έμπλουτισμό τών κειμηλίων αυτού, έποπτεύει τών εκδόσεων και λοιπών δραστηριοτήτων αυτού, ειςηγείται πρός τήν Διοικητική Έπιτροπή επί παντός θέματος άφορώντος στον Όργανισμόν και τίς δραστηριότητας αυτού.

2. Ό Έπιμελητής είναι υπεύθυνος για τήν καταγραφή και μελέτη του συγκεντρουμένου ύλικου του συσταθσόμενου Μουσείου, τήν τήρηση του Βιβλίου Μητρώου Κειμηλίων τήν έπιμέλειαν τών εκδόσεων και λοιπών δραστηριοτήτων αυτού και τήν ύποδοχή τών έπισκεπτών.

3. Ό Συντηρητής είναι υπεύθυνος για τήν συντήρηση τών ιερών κειμηλίων, κατά τά υπό τών Νόμων και τής επιστήμης του προβλεπόμενα.

4. Ο φύλαξ - γραφεύς είναι υπεύθυνος για τήν φύλαξη τών κειμηλίων, τήν έκδοση τυχόν εισιτηρίων εισόδου και εισπραξη του αντίτιμου, τήν δακτυλογράφηση τών έγγραφων του Όργανισμού και για πάσα συναφή έργασία.

5. Η ευπρεπίστρια είναι υπεύθυνος για την καθαριότητα των εγκαταστάσεων και την εκτέλεση πάσης έσωτερικής και έξωτερικής υπηρεσίας ανατιθεμένης αυτή παρά του Έπιστημονικού Υπευθύνου.

Άρθρον 13

1. Σέ περίπτωση περατώσεως του σκοπού ή δι' άλλον λόγον διαλύσεως του Όργανισμου ή ακίντος και κινητή περιουσία αυτού περιέρχεται εις τό συσταθισόμενον Μουσείο Μικρασιατικού Πολιτισμού του Έρου Προσκυήματος του Όσιου Ίωάννου του Ρώσου, ή εις περίπτωσιν μή είσέτι ίδρύσεώς του, εις τό Έρόν Προσκύνημα του Όσιου Ίωάννου του Ρώσου. Κειμήλια παραχωρηθέντα υπό σχετικού είδικού όρου, έπιστρέφονται εις τά νομικά ή φυσικά πρόσωπα άτινα παρεώρησαν ταύτα.

2. Η απόφαση περί διαλύσεως του Όργανισμου, δέον όπως είναι όμόφωνος και άπολύτως ήτιολογημένη.

3. Σέ περίπτωση άδυναμίας ή άπροθυμίας του Διοικητικού Συμβουλίου του Μουσείου Μικρασιατικού Πολιτισμού ή του Έρου Προσκυήματος του Όσιου Ίωάννου του Ρώσου νά άποδεχθεί τά περιουσιακά στοιχεία του διαλυθέντος Όργανισμου, ταύτα περιέρχονται αυτοδικαίως εις τό Νομικόν Πρόσωπον της Έρας Μητροπόλεως Χαλκίδος.

Άρθρον 14

Άρμοδία για την ρύθμιση παντός θέματος μή προβλεπομένου υπό του παρόντος είναι ή Διοικητική Έπιτροπή, ή έγκρίσει του Διοικητικού Συμβουλίου του Έρου Προσκυήματος του Όσιου Ίωάννου του Ρώσου και του Μητροπολιτικού Συμβουλίου της Έρας Μητροπόλεως Χαλκίδος.

Άρθρον 15

Η ισχύς του παρόντος Κανονισμού άρχεται από της δημοσιεύσεώς του εις την «Έφημερίδα της Κυβερνήσεως». Δημοσιεύεται επίσης υποχρεωτικώς και εις τό επίσημον Δελτίον «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» της Έκκλησίας της Έλλάδος.

Άρθρον 16

Έκ της δημοσιεύσεως του παρόντος Κανονισμού δέν προκαλείται δαπάνη εις βάρος του Προϋπολογισμού του Νομικού Προσώπου της Έρας Μητροπόλεως Χαλκίδος.

Άθηναι, 5 Ίουνίου 2013

† Ο Άθηνών ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ, Πρόεδρος

Ό Άρχιγραμματεός

Ό Διαυθείας Γαβριήλ

ΠΡΟΚΗΡΥΞΕΙΣ - ΚΛΗΤΗΡΙΑ ΕΠΙΚΡΙΜΑΤΑ

Ἱερά Μητρόπολις Λευκάδος καί Ἰθάκης

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περί Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καί τῶν ἄρθρων 4-7 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 230/2012 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περί Ἐφημερίων καί Διακόνων», προκειμένου νά πληρώσωμεν τὰς κενὰς ὀργανικὰς θέσεις τακτικῶν Ἐφημερίων τῶν Ἱερῶν Ναῶν

Ἁγίων Ἀναργύρων Λευκάδος,
Ἁγίων Νικήτα κώμης Ἁγίου Νικήτα Λευκάδος,
Ἁγίου Σπυρίδωνος Ἀλεξάνδρου Λευκάδος,
Ἁγίου Γεωργίου Ἐπισκοπῆς Καλήμου,
Κοιμήσεως Θεοτόκου Καλαμιτισίου Λευκάδος,
Τιμίου Προδρόμου Καστοῦ,
Ἁγίων Ἀποστόλων Φρυνίου Λευκάδος,
Κοιμήσεως Θεοτόκου Ἀνωγῆς Ἰθάκης,
Ἁγίας Μαρίνης Ἐξωγῆς Ἰθάκης,
Εἰσοδίων Θεοτόκου Λεύκης Ἰθάκης,
Κοιμήσεως Θεοτόκου Περαχωρίου Ἰθάκης,
Ταξιάρχων Πλατρεθιά Ἰθάκης,
Ἑπαπαντῆς Κυρίου Ἀλάτρου Λευκάδος,
Ἁγίου Βησσαρίωνος Βαθέος Μεγανησίου,
Ἁγίου Σπυρίδωνος Βηλυχοῦ Λευκάδος,
Εὐαγγελιστρίας Περιγιαλίου Λευκάδος,
Ἁγίας Παρασκευῆς Πλατυστόμου Λευκάδος,
Ἁγίου Νικολάου Φτερνοῦ Λευκάδος,
Ἁγίου Ἀθανασίου κώμης Ἁγίου Ἠλία Λευκάδος,
Ἁγίου Βασιλείου Εὐγῆρου Λευκάδος,
Κοιμήσεως Θεοτόκου Κονταραίνης Λευκάδος,
Ταξιάρχων Μαραντοχωρίου Λευκάδος,
Γενεσίου Θεοτόκου Σύβρου Λευκάδος,
Κοιμήσεως Θεοτόκου Ἀθανίου Λευκάδος,
Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου Χορτάτων Λευκάδος,
Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου Ἀσπρογερακάτων
Λευκάδος,
Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου Δρυμῶνος Λευκάδος,
Ἁγίου Στεφάνου Ἐξανθείας Λευκάδος,
Ἁγίου Γεωργίου Πινακοχωρίου Λευκάδος,
Ταξιάρχων Σπανοχωρίου Λευκάδος,
καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καί ἔχοντας τὰ κανονικά καί νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντός μηνός ἀπό τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνωτέρω κενῶν θέσεων.

Ἐν Λευκάδι τῇ 30ῇ Μαΐου 2013

† Ὁ Λευκάδος καί Ἰθάκης ΘΕΟΦΙΛΟΣ

Ἱερά Μητρόπολις Καστορίας

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περί Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καί τῶν ἄρθρων 4-7 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 230/2012 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περί Ἐφημερίων καί Διακόνων», προκειμένου νά πληρώσωμεν τὰς κενὰς ὀργανικὰς θέσεις τακτικῶν Ἐφημερίων τῶν Ἱερῶν Ναῶν

Ἁγίου Νικολάου Βυσσινέας,
Ἁγίου Γεωργίου Ὁμορφοκκλησιᾶς,
Ἁγίων Ἀναργύρων Κρανοχωρίου,
Ἁγίου Δημητρίου Πτελιέας,
Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης Βαλτωνέρων
Ἁγίου Νικολάου Ἀμμουδάρας,
Ἁγίου Δημητρίου Αὐγῆς
Ἁγίου Νικολάου Ὑψηλοῦ,
Κοιμήσεως Θεοτόκου Βέργας,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καί ἔχοντας τὰ κανονικά καί νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντός μηνός ἀπό τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνωτέρω κενῶν θέσεων.

Ἐν Καστορίᾳ τῇ 21ῇ Ἰουνίου 2013

† Ὁ Καστορίας ΣΕΡΑΦΕΙΜ

Ἱερά Μητρόπολις Μονεμβασίας καί Σπάρτης

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περί Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καί τῶν ἄρθρων 4-7 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 230/2012 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περί Ἐφημερίων καί Διακόνων», προκειμένου νά πληρώσωμεν τὰς κενὰς ὀργανικὰς θέσεις τακτικῶν Ἐφημερίων τῶν Ἱερῶν Ναῶν

Ἁγίου Γεωργίου Περιβολίων,
Ἁγίων Πέτρου καί Παύλου Βασιλικῆς,
Ἁγίων Ἀποστόλων Βοιῶν,
Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καί ἔχοντας τὰ κανονικά καί νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντός μηνός ἀπό τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνωτέρω κενῶν θέσεων.

Ἐν Σπάρτῃ τῇ 21ῇ Ἰουνίου 2013

† Ὁ Μονεμβασίας καί Σπάρτης ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ

**Ἱερά Μητρόπολις Λαγκαδά,
Λητῆς καί Ρεντίνης**

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περί Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καί τῶν ἄρθρων 4-7 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 230/2012 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περί Ἐφημερίων καί Διακόνων», προκειμένου νά πληρώσωμεν τὰς κενὰς ὀργανικὰς θέσεις τακτικῶν Ἐφημερίων τῶν Ἱερῶν Ναῶν

Ἁγίας Εἰρήνης Ρεντίνης,
Ἁγίας Τριάδος Δρυμοῦ,
Ἁγίου Νικολαίου Λαγυνῶν,
Κοιμήσεως Θεοτόκου Σοχοῦ,
Ἁγίου Γεωργίου Σοχοῦ (β' θέσις),

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καί ἔχοντας τὰ κανονικά καί νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντός μηνός ἀπό τῆς δημοσίευσως τῆς παρούσης ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνωτέρω κενῶν θέσεων.

Ἐν Λαγκαδᾷ τῇ 28ῃ Ἰουλίου 2013

† Ὁ Λαγκαδᾷ, Λητῆς καί Ρεντίνης ΙΩΑΝΝΗΣ

**Ἡ ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

**Δημοσίευσις
Δικαστικῆς Ἀποφάσεως**

Πρὸς

Τὸν Πρεσβύτερον

Λάζαρον Μπαρδάκην,

Κληρικὸν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως

Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας.

(νῦν ἀγνώστου διαμονῆς)

Διὰ τοῦ παρόντος, κοινοποιούμεν σοι κατωτέρω τὴν ἐρήμην σου ἐκδοθεῖσαν ὑπ' ἀριθμ. 25/2013 ἀπόφασιν τοῦ Πρωτοβαθμίου Συνοδικοῦ διὰ Πρεσβυτέρους, Διακόνους καί Μοναχοὺς Δικαστηρίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, συνωδᾷ τῷ ἄρθρῳ 122 παρ. 2 τοῦ Νόμου 5383/1932 «Περί Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καί τῆς πρὸ Αὐτῶν διαδικασίας», ὡς τοῦτο τίθεται καί ἰσχύει συμπληρωθὲν ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 6 τοῦ Ν.Δ. 1714/1942 καί κατὰ τὰ σαφῶς ὀριζόμενα ὑπὸ τῆς παρ. 1 τοῦ ἄρθρου 44 τοῦ Νόμου 590/1977 «Περί Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», ἵνα οὕτω λάβῃς γνῶσιν αὐτῆς καί ἀσκήσῃς κατ' αὐτῆς τὰ συμφῶνως τοῖς ἄρθροισι 126 καί 133 τοῦ προειρημένου περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων Νόμου ἐνδικοῦ μέσα τῆς ἀνακοπῆς ἐρημοδικίας καί τῆς ἐφέσεως.

Προσεπιδηλοῦμέν σοι ὅτι ἐν περιπτώσει παρελευσεως ἀπράκτου τῆς ὑπὸ τοῦ Νόμου 5383/1932 καθοριζομένης

προθεσμίας, θέλει ἡ κατωτέρω δημοσιευομένη ἀπόφασις καταστῆ, συνωδᾷ τῷ ἄρθρῳ 151 Αὐτοῦ, τελεσίδικος, ὀριστικὴ καί ἀμετάκλητος.

Ὁ Γραμματεὺς τῶν Συνοδικῶν Δικαστηρίων
Ἄρχιμ. Κυπριανὸς Γηλοῦδης

ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΟΝ ΣΥΝΟΔΙΚΟΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΝ

Ἀπόσπασμα Ἀποφάσεως 25/2013

Τὸ Πρωτοβάθμιον Συνοδικὸν διὰ Πρεσβυτέρους, Διακόνους καί Μοναχοὺς Δικαστήριον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τῆς 156ης Συνοδικῆς Περιόδου, συγκείμενον ἐκ τοῦ Προέδρου Αὐτοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου κ. Προκοπίου, καί ἐκ τῶν τακτικῶν Μελῶν Αὐτοῦ Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν: α) Σισανίου καί Σιατίστης κ. Παύλου, β) Τριφυλίας καί Ὀλυμπίας κ. Χρυσόστομου, γ) Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσσῶν κ. Μάρκου, ὡς καί ἐκ τοῦ ἀναπληρωματικοῦ Μέλους Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κορίνθου κ. Διονυσίου, ἀναπληροῦντος, συμφῶνως πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρ. 14 παρ. 4 τοῦ Νόμου 5383/1932 «Περί Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καί τῆς πρὸ αὐτῶν διαδικασίας», τὸν ἐκ τῶν Τακτικῶν μελῶν Αὐτοῦ, κωλυόμενον ὅπως παραστῆ κατὰ τὴν σημερινὴν δικάσιμον, Σεβασμιωτάτον Μητροπολίτην Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομον, τοῦ Ἀναπληρωματικοῦ Μέλους Αὐτοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Λαγκαδά, Λητῆς καί Ρεντίνης κ. Ἰωάννου, ὡς καί τῶν προηγουμένων κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς χειροτονίας Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας κ. Κοσμᾶ, Δράμας κ. Παύλου καί Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως κ. Ἱερεμίας, κωλυομένων ὅπως προσέλθουν καί ἀναπληρώσουν τὸ ἀνωτέρω Τακτικὸν Μέλος.

Συνελθόν εἰς Συνεδρίαν τῇ 15ῃ Μαΐου 2013 ἡμέρᾳ τῆς ἐβδομάδος Τετάρτη καί ὥρᾳ 5ῃ ἀπογευματινῇ, ἐν τῷ Συνοδικῷ Μεγάρῳ κειμένῳ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἰωάννου Γενναδίου 14 καί Ἰασηίου 1 καί τῇ συνήθει τῶν Συνεδριῶν Αἰθοῦση, ἐπὶ παρουσίᾳ καί τοῦ Γραμματέως Αὐτοῦ Ἀρχιμανδρίτου Κυπριανοῦ Γηλοῦδη, ἵνα κρίνῃ καί δικάσῃ τὸν Πρεσβύτερον Λάζαρον Μπαρδάκην τοῦ Δημοσθένους, Κληρικὸν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας, κατηγορούμενος ἐπὶ:.....καί συγκεκριμένως ὅτι Κληρικὸς τυγχάνων τῆς Ὁρθοδόξου κατ' Ἀνατολῆς Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καί δὴ Πρεσβύτερος Αὐτῆς, ἐφημερεύων ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ,.....ἐπὶ ἀδικήμασι σαφῶς προβλεπομένοις καί ρητῶς τιμωρομένοις ὑπὸ τῶν Θεῶν καί Ἱερῶν Κανόνων, δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθμ. 3/2012 ἀποφάσεως τοῦ Ἐπισκοποῦ Δικαστηρίου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας.

Δικάζον ἐρήμην τοῦ κατηγορουμένου νομίμως κληθέντος δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 518/244/8.2.2013 Κλητηρίου

ου Θεσπίσματος καί δημοσιευθέντος συμφώνως πρός τας διατάξεις του άρθρου 55 του Ν. 5383/1932 "Περί Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καί τῆς πρό Αὐτῶν Διαδικασίας" ὡς ἀγνώστου διαμονῆς δὲς εἰς το περιοδικόν "ΕΚΚΛΗΣΙΑ" μὲν Φεβρουαρίου καί Μαρτίου 2013 ὡς καί εἰς τὴν ἔφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν "ΕΣΤΙΑ" φύλλα 13ης καί 14ης Φεβρουαρίου 2013, καί μὴ προσελθόντος καί μὴ παραστάντος κατὰ τὴν σημερινὴν δικάσιμον.

Διεξεληθόν καί ἐπισταμένως μελετήσαν ἅπαντα τὰ ἐν τῇ δικογραφίᾳ ἔγγραφα καί στοιχεῖα.

Λαβόν ὑπ' ὄψιν καί τὴν εἰσήγησιν τοῦ Σεβασμιωτάτου Δικαστικοῦ Συνέδρου Μητροπολίτου Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσσῶν κ. Μάρκου.

Σκεφθέν κατὰ τοὺς Θεῖους καί Ἱεροὺς Κανόνας καί τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους.

Ἐπειδὴ.....

Ἐπειδὴ.....

Ἐπειδὴ.....

Ἐπειδὴ.....

Ἐπειδὴ ἐκ τῆς ἐπισταμένης μελέτης καί ἀξιολογήσεως τοῦ συνόλου τῶν στοιχείων τῆς δικογραφίας, τῶν μαρτυρικῶν καταθέσεων τῆς περὶ τὴν ἀπόδειξιν διαδικασίας περιλαμβανούσης καί τὰ στοιχεῖα τῆς προδικασίας, ὡς καί ἐκ τῶν ἀναγνωσθέντων ἔγγράφων ἀπεδείχθησαν ὡς πραγματικὰ περιστατικά κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Δικαστηρίου καί κατ' ἔλευθέραν ἐκτίμησιν, συνωδὰ τῷ ἄρθρῳ 57 τοῦ Νόμου 5383/1932 «Περί Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καί τῆς πρό Αὐτῶν διαδικασίας», ὅτι ὁ κατηγορούμενος Κληρικός τυγχάνων τῆς Ὁρθοδόξου κατ' Ἀνατολῆς Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καί δὴ καί Πρεσβύτερος Αὐτῆς, ἐφημερεύων ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ..... Ἐπειδὴ τὰ ἀνωτέρω ἀδικήματα τοῦ κατηγορητηρίου σαφῶς προβλέπονται καί ρητῶς τιμωροῦνται ὑπὸ τῶν

Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων, διὰ τῆς ποινῆς τῆς καθαιρέσεως ἐκ τοῦ Ὑψηλοῦ τῆς Ἱερωσύνης Ὑπουργήματος καί τῆς ἐπαναφορᾶς εἰς τὴν τάξιν τῶν ἱαϊκῶν καί δὴ ὑπὸ τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων:

ΔΙΑ ΤΑΥΤΑ

1) Κηρύσσει ὁμοφώνως ἔνοχον τὸν Πρεσβύτερον Λάζαρον Μπαρδάκην τοῦ, Κληρικόν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας ἐπί:..... καί συγκεκριμένως ὅτι Κληρικός τυγχάνων τῆς Ὁρθοδόξου κατ' Ἀνατολῆς Καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καί δὴ Πρεσβύτερος Αὐτῆς, ἐφημερεύων ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ..... ἐπί ἀδικήμασι σαφῶς προβλεπομένοις καί ρητῶς τιμωρουμένοις ὑπὸ τοῦ Γραφικοῦ Λογίου..., ὡς καί ὑπὸ τῶν Θείων καί Ἱερῶν Κανόνων.....

2) Ἐπιβάλλει αὐτῷ παμψηφεῖ τὴν ποινὴν τῆς καθαιρέσεως ἐκ τοῦ ὕψηλοῦ τῆς Ἱερωσύνης Ὑπουργήματος, ἀπογυμνοῦν αὐτὸν τέλειον παντός ἱερατικοῦ βαθμοῦ καί τίτλου, κατάγον αὐτὸν καί ἐπαναφέρον εἰς τὴν τάξιν τῶν ἱαϊκῶν, καταδικάζον ἅμα εἰς βάρος αὐτοῦ καί ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου τὴν ἐκ τριάκοντα Εὐρώ (30 €) δικαστικὴν δαπάνην.

Ἐκρίθη, ἀπεφασίσθη καί ἐδημοσιεύθη αὐθημερόν.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Πρωτοβαθμίου
Συνοδικοῦ Δικαστηρίου.

† Ὁ Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ

ΤΑ ΜΕΛΗ

† Ὁ Σισανίου καί Σιατίστης ΠΑΥΛΟΣ

† Ὁ Κορίνθου ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

† Ὁ Τριφυλίας καί Ὀλυμπίας ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

† Ὁ Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσσῶν ΜΑΡΚΟΣ

Ὁ Γραμματεὺς

Ἀρχιμ. Κυπριανὸς Γηλαροῦδης

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Ἱερά Σύνοδος
τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Κοινή δήλωση

*τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῶν
Ἐκκλησιῶν Ἑλλάδος καί Κύπρου (8.7.2013)*

Σέ κοινή δήλωσή τους οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καταδίκασαν μέ τόν πλέον κατηγορηματικό καί ἀπεριφραστο τρόπο τήν ἀπόπειρα παρακάραξης τῆς ἱστορίας μέ τήν ἀναφορά τῆς γείτονος χώρας τῆς Πρώην Γιουγκοσλαβικῆς Δημοκρατίας τῆς Μακεδονίας μέ τήν ψευδεπίγραφη καί παράνομη ὀνομασία “Μακεδονία”. Τήν πρωτοβουλία γιά τήν σύνταξη τῆς κοινῆς δήλωσης ἔλαβε ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Γαλλίας κ. Ἑμμανουήλ.

Κατά τή διάρκεια τῆς συνεδρίασης τῆς 14ης Γενικῆς Συνέλευσης τοῦ Συμβουλίου Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔθεσαν τό ζήτημα τῶν προβλημάτων πού δημιουργεῖ στόν τόπο μας ἡ ἀνεξέλεγκτη εἴσοδος μεταναστῶν ἰδίως ἀπό τήν ἀσιατική ἥπειρο καί προσέβησαν στήν ἀκόλουθη δήλωση:

“Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος σέβεται τό ἀνθρώπινο πρόσωπο καί προσφέρει τήν βοήθειά Της πρός κάθε δοκιμαζόμενο συνάνθρωπό μας, ἀπό ὅπου κι ἂν προέρχεται. Δέν κοιτᾷ χρώματα καί ἐθνικότητες. Δέν μπορεῖ ὅμως –τηρώντας κατά τά λοιπά τίς ὑποχρεώσεις της πού ἀπορρέουν ἀπό τήν Συνθήκη τοῦ Δουβλίνου– νά μὴν θέσει τό σημαντικό ζήτημα τῆς προώθησης τῶν μεταναστῶν καί σέ ἄλλες εὐρωπαϊκές χώρες, λόγῳ τῶν σοβαρῶν οικονομικῶν προβλημάτων καί τῆς βαθεῖας κρίσης πού ἀντιμετωπίζει ἡ πατρίδα μας. Γιὰ τό ὅλο θέμα πρέπει νά ἐπιληφθεῖ πάραυτα ἡ Ε.Ε. καί ὁ ἀρμόδιος Ἐπίτροπος”.

“Ὅλες οἱ Ἐκκλησίες συντάχθηκαν στό πλευρό τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποδεχόμενες τή σχετική δήλωση.

Ἐκ τῆς Ἱεράς Συνόδου
τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

*Ὁ Μέγας Πανηγυρικός Ἑσπερινός
τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*

Μέ ἰδιαίτερη λαμπρότητα τελέσθηκε ὁ Μέγας Πανηγυρικός Ἑσπερινός στόν Ἱερό Βράχο τοῦ Ἀρείου Πάγου σέ ἀνάμνηση τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (29.6.2013)

Χοροστάτησε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος, καί παρέστησαν ὁ Μητροπολίτης Γουϊνέας κ. Γεώργιος, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἐξαρχος τοῦ Παναγίου Τάφου Ἀρχιμανδρίτης Δαμιανός Πάνου, οἱ Μητροπολίτες Καισαριανῆς, Βύρωνος καί Ὑμηττοῦ κ. Δανιήλ, Πειραιῶς κ. Σεραφεῖμ, Νέας Σμύρνης κ. Συμεών, Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας κ. Κοσμάς, Ἀχελῶου κ. Εὐθύμιος, Θερμοπυλῶν κ. Ἰωάννης καί ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἐπίσκοπος Διαυλείας κ. Γαβριήλ, βουλευτές, πολιτευτές, ἐκπρόσωποι τῆς 20ῆς Διακοινοβουλευτικῆς Συνέλευσης Ὁρθοδοξίας, τῶν σωμάτων ἀσφαλείας καί τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, κληρικοί καί λαϊκοί.

Ὁ Μητροπολίτης Θερμοπυλῶν κ. Ἰωάννης στήν ὁμιλία του ἀναφέρθηκε στήν ποιμαντική φροντίδα καί στό ἦθος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου τονίζοντας ὅτι ἐπιδίδονταν σέ ἕνα ἀγῶνα γιά τόν εὐαγγελισμό τῶν ἀνθρώπων καί γιά τή διάδοση τῆς ἀληθείας στά πέρατα τοῦ κόσμου μέ πολύ κόπο, κινδύνους καί ἀπειλές τῆς ἴδιας του τῆς ζωῆς. “Ἡ Θεολογική σκέψη τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὅπως διατυπώνεται στίς ἐπιστολές του, προσφέρει διόδους προσεγγίσεως τοῦ μυστηρίου τοῦ θεανδρικοῦ προσώπου τοῦ Κυρίου”, εἶπε μεταξύ ἄλλων.

Στή συνέχεια ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος τίμησε τόν Ρῶσο βουλευτή καί πρόεδρο τῆς Διακοινοβουλευτικῆς Συνέλευσης τῆς Ὁρθοδοξίας Σεργκέι Ποπόφ μέ τήν ἀνώτατη διάκριση τῆς Ἱεράς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, τό μετάλλιο ἀΐξεως τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου.

*Τό Συνοδικό Γραφείο Προσκυνηματικῶν
Περιηγήσεων στήν Κίνα*

Στίς 26 Ἰουνίου ὁλοκληρώθηκαν στή Σαγκάη (Κίνα) μέ ἐπιτυχία οἱ ἐργασίες τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀποτελουμένης ἀπό τοὺς Σεβ. Μητροπολίτη Δωδώνης κ. Χρυσόστομο, Πρόεδρο, Πανος. Ἀρχιμανδρίτη κ. Σπυρίδωνα Κατραμάδο, Γραμματέα, κ. Βασίλειο Τζέροπο, Μέλος, καί κ. Χρήστο Πετρέα, Εἰδικό Συνεργάτη τοῦ Συνοδικοῦ Γραφείου Προσκυνηματικῶν Περιηγήσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Στό δεύτερο αὐτό σκέλος τῆς ἀποστολῆς στό μεγάλο οἰκονομικό καί ἐμπορικό κέντρο τῆς Κίνας, τήν πόλη τῆς Σαγκάης, πού ἀποτελεῖ ταυτόχρονα καί τό τρίτο μεγαλύτερο παγκοσμίως οἰκονομικό καί ἐπιχειρηματικό κέντρο, πραγματοποιήθηκαν μέ τήν εὐθύνη τοῦ Γενικοῦ Προξένου τῆς Ἑλλάδος στή Σαγκάη κ. Εὐγενίου Δημητρίου Καλπύρη καί μέ τήν παρουσία τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Ὑπουργείου Τουρισμοῦ κ. Ἀναστασίου Λιάσκου, συναντήσεις ἐργασίας μέ τουριστικούς πράκτορες τῆς Κίνας, καθώς καί μέ μέλη τῆς ἑλληνικῆς ἐπιχειρηματικῆς Κοινότητας στή Σαγκάη καί στά περικυρῶνά της.

Καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς παραμονῆς της στή Σαγκάη, ἡ Ἀντιπροσωπεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔτυχε ιδιαίτερα θερμῆς ὑποδοχῆς καί φιλοξενίας ἀπό τήν Προξενική Ἀρχή καί ιδιαίτερα ἀπό τόν ἐπικεφαλῆς τῆς Γεν. Προξένου κ. Καλπύρη, ὁ ὁποῖος κατά τήν παράθεση τιμητικοῦ δείπνου ἐξέφρασε τήν ιδιαίτερη ἱκανοποίηση καί ὑποστήριξή του στήν γιά πρώτη φορά ἐπίσκεψη κλιμακίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν πόλη μέ σκοπό τήν πρώτη γνωριμία, προώθηση καί ἀνάπτυξη τῶν Ἱ. Μνημείων τῆς Χώρας μας.

Ἀπό τό σύνολο τῶν ἐπισήμων, ἀλλά καί τῶν κατ' ἰδίαν συναντήσεων τόσο μέ τίς Προξενικές Ἀρχές τῆς Ἑλλάδος ὅσο καί μέ τοὺς Κινέζους ταξιδιωτικούς πράκτορες καί τοὺς Ἕλληνες ἐπιχειρηματίες, κατέστη κοινός τόπος ἡ ἀνάγκη τῆς περαιτέρω συνέχισης καί ἐνίσχυσης τῆς ὡς ἄνω προσπάθειας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κρίθηκε δέ ὡς ἀπαραίτητη ἡ συμμετοχή τοῦ Συνοδικοῦ Γραφείου Προσκυνηματικῶν Περιηγήσεων στήν Διεθνῆ Ἐκθεση Τουρισμοῦ πού θά διεξαχθεῖ τόν προσεχῆ Νοέμβριο στή Σαγκάη ὡς ἐπικεφαλῆς ὁμάδος Ἑλλήνων Τουριστικῶν καί Ταξιδιωτικῶν Πρακτόρων καί λοιπῶν ἐπιχειρηματιῶν τοῦ Τουρισμοῦ.

Ἐπισημάνθηκε ἐπίσης ὅτι ἐκτός ἀπό τή συμμετοχή στήν ὡς ἄνω Διεθνῆ Ἐκθεση Τουρισμοῦ, ἡ Ἑλληνική Ἀποστολή, πάντα ὑπό τήν καθοδήγηση καί συνοδεία τοῦ Γεν. Προξένου τῆς Ἑλλάδος στή Σαγκάη, πρέπει νά ἔλθει σέ ἐπαφή καί ἐπικοινωνία καί μέ κινέζους παράγοντες καί ἐπιχειρηματίες τοῦ Τουρισμοῦ καί σέ πόλεις-προτεγόμενες ἐπαρχιῶν πέριξ τῆς Σαγκάης, ὅπου ὑφίστανται τεράστιες δυνατότητες ἀνάπτυξης τοῦ τουριστικοῦ ρεύματος πρὸς τή Χώρα μας καί ὅπου ἡ ἔως σήμερα ἑλληνική τουριστική ἐπιχειρηματική δραστηριότητα εἶναι μηδαμινή.

Τό Συνοδικό Γραφείο Προσκυνηματικῶν Περιηγήσεων (Θρησκευτικοῦ Τουρισμοῦ) τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπευθύνει τίς θερμές του εὐχαριστίες στοὺς Ἕλληνες ἐπιχειρηματίες τοῦ Τουρισμοῦ κ. Γρηγορία Βλάχου (Panhellas Travel), κ. Ἀλέξιο Σταυρούλια (Exodos Travel), κ. Ἀρίωνα Λημναῖο (Golden Travel) καί κ. Μπριγκίτα Παπασταύρου γιά τήν οἰκονομική χορηγία καί ὑποστήριξη τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἀντιπροσωπείας του.

Τέλος, θερμές εὐχαριστίες ἀπευθύνονται ἐπίσης καί πρὸς τοὺς κ.κ. Βασίλειο Κωστή, Πρέσβυ τῆς Ἑλλάδος στό Πεκίνο, Διονύσιο Καλαβρέζο, Σύμβουλο Α' τῆς Πρεσβείας τῆς Ἑλλάδος στό Πεκίνο, Ἰωάννη Πλεξουσάκη, Διευθυντή τοῦ Γραφείου τοῦ ΕΟΤ στό Πεκίνο, Φάνη Φραγκῆ, Ἀκόλουθο Τύπου τῆς Πρεσβείας τῆς Ἑλλάδος στό Πεκίνο, Εὐγένιο Καλπύρη, Γεν. Προξένου τῆς Ἑλλάδος στή Σαγκάη, καί τή σύζυγό του Λυδία, τοὺς κ.κ. Περιστέρα Τζήκα, Φώτη Μανουσάκη, Παναγιώτα Φαροπούλου καί Πέτρο Κελαϊδίτη, Προσωπικό του Γεν. Προξενείου τῆς Ἑλλάδος στή Σαγκάη, καθώς καί πρὸς στοὺς Ἕλληνες ἐπιχειρηματίες κ.κ. Βασίλειο Κάντα, Ἰσαάκ Παντελιάδη, Βασίλειο Δημητρίου καί Μιχαήλ Μαρινόπουλο, ὅπως καί στήν κ. Ἀγγελική Λαναρά, Δικηγόρο καί διδάσκουσα στό Πανεπιστήμιο Jiao Tong τῆς Σαγκάης.

Ἐκ τοῦ Συνοδικοῦ Γραφείου

*Κορίνθου Διονύσιος:
Ἡ Δ.Ι.Σ. ἐμμένει στή θέση της
περί τῆς ἀργίας τῆς Κυριακῆς*

Ἐξ ἀφορμῆς ἐρωτημάτων πού δέχθηκε ὁ Ἐκπρόσωπος Τύπου τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου, Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Κορίνθου κ. Διονύσιος, σχετικά μέ τό θέμα τῆς ἀργίας τῆς Κυ-

ριακῆς ἀπάντησε: «*Ἡ Ἱερά Σύνοδος, ὅπως παλαιότερα, ἔτσι καί τώρα ἔχει τοποθετηθεῖ μέ σαφήνεια καί εὐθύτητα πάνω στό θέμα αὐτό. Ἡ ἡμέρα τῆς Κυριακῆς, ὅπως ἐμφανέστατα δηλώνεται καί ἀπό τό περιεχόμενο τῆς λέξης, εἶναι ἡμέρα ἀφιερωμένη στόν Κύριο. Ὡς ἐκ τούτου ἡ θέση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι: ἡ Κυριακή νά παραμείνει ἀργία, ὥστε νά δίδεται ἡ εὐκαιρία στοὺς χριστιανούς ὄχι μόνο νά λατρεύουν τό Θεό τους, ἀλλά καί νά τοὺς παρέχεται ἡ δυνατότητα νά ἀναπαύονται ἀπό τόν κόπο τῆς ἐβδομάδος καί νά προετοιμάζονται καί νά προγραμματίζουν τίς ὅποιες κινήσεις τους γιά τήν ἐπομένη πού ξεκινᾷ. Γι' αὐτό ἐκφράζουμε τήν εὐχή νά εἰσακουσθεῖ ἡ θέση τῆς Ἐκκλησίας, τῶν Χριστιανῶν καί τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἐμπορίου, γιά νά παραμείνει ἡ ἀπό αἰῶνων ἰσχύουσα ἀργία τῆς Κυριακῆς».*

*Μία ἀκόμη «ἱεραποστολική» ἐκστρατεία
προτεσταντικοῦ σωματείου*

Σέ συνέχεια προηγούμενων προγραμματισμένων δραστηριοτήτων τῆς, ἡ νεοπροτεσταντική ὁργάνωση «Ἑλληνική Ἱεραποστολική Ἐνωση» διοργανώνει μία ἀκόμη εὐρείας κλίμακας προσπλυτιστική δραστηριότητα, μέ τήν ὄνομασία «Ἴησοῦς τοῦ Ναυῆ 6», τό χρονικό διάστημα 24 Ἰουλίου - 1 Αὐγούστου, στοὺς νομούς Καβάλας, Δράμας καί Σερρών, μέ τή διανομή κειμένων τῆς Καινῆς Διαθήκης, συνοδευομένων μέ προσπλυτιστικά ἔντυπα.

Ἡ «Ἑλληνική Ἱεραποστολική Ἐνωση», πού ἰδρύθηκε τό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 20οῦ αἰώνα, θεωρεῖ τήν Ὁρθόδοξη πίστη ὡς «πνευματικά δεσμά αἰώνων», ὅπως ἡ ἴδια ἔχει δηλώσει στό παρελθόν.

Μέ ἀφορμή αὐτό τό γεγονός, τονίζουμε ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Πίστη δέν εἶναι χθεσινό κατασκεύασμα, δέν ἀποτελεῖ ἰδεολόγημα μιᾶς κινήσεως, ἀλλά εἶναι ἡ ἴδια ἡ Ἀποστολική παρακαταθήκη (Γαλ. α' 11-12. Α' Κορ. ιε' 1-3). Γι' αὐτή τήν πίστη ὁ ἀπόστολος Παῦλος τονίζει μέ ἔμφαση στοὺς Γαλάτες: «*Ἐάν ἀκόμα καί ὁ ἄγγελος ἀπό τόν οὐρανό κηρύξει σέ σᾶς ἄλλο εὐαγγέλιο διαφορετικό ἀπό ἐκεῖνο πού σᾶς κηρύξαμε, ἄς εἶναι ἀνάθεμα*» (Γάλ. α' 8-9). Δηλαδή, μᾶς προτρέπει νά μὴν ἀκοῦμε κανέναν πού δέν ἔχει σχέση μέ τήν Ὁρθόδοξη Πίστη.

Ὑπενθυμίζουμε γιά μία ἀκόμη φορά ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί ὡς μέλη τοῦ ἑνός καί μο-

ναδικοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή τῆς Ἐκκλησίας, δέν ἔχουμε ἀνάγκη τίς «προσφορές» τῶν νεοφανῶν αἰρετικῶν κινήσεων, οὔτε τοὺς διάφορους αὐτοχειροτονημένους «κῆρυκές» τους ἀπό τό ἐσωτερικό ἢ τό ἐξωτερικό.

Ἐκ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου
τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Διαμαρτυρία γιά χάρτη τῆς Εὐρώπης

Κατά τήν συνεδρία τῆς 14ης Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Συμβουλίου Εὐρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν στήν Πράγα (4.7.2013), ὁ Γενικός Γραμματέας τοῦ Συμβουλίου παρουσίασε ἕναν Χάρτη μέ τήν ἀναπαράσταση τῆς Εὐρώπης. Ἀπό τόν Χάρτη αὐτόν εἶχε ἐξαιρεθεῖ ἡ Κύπρος καί τό κράτος τῆς FYROM ἐκαλεῖτο Μακεδονία.

Οἱ ἐπικεφαλῆς τῶν Ἀντιπροσωπειῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομος καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Νεαπόλεως κ. Πορφύριος, κατέθεσαν κοινή δήλωση διαμαρτυρίας γιά τό γεγονός καί ἐξέφρασαν τήν δυσαρέσκεία τους, τονίζοντας ὅτι δέν πρέπει νά ἀναφύονται τέτοιες καταστάσεις.

Ἐκ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου
τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Ἱερά Μητρόπολις Κορίνθου

Ζ' Κορίνθου Παύλεια 2013

Μέ ἰδιαίτερη λαμπρότητα καί σεβασμό πρὸς τόν ἑνδοξο Πολιοῦχο καί Ἰδρυτὴ τῆς Ἐκκλησίας μας ἐορτάσθηκε κι ἐφέτος ἡ μνήμη τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στόν Ἱ. Καθεδρικό Ναό, πού τιμᾶται στό ὄνομά του, στήν Κόρινθο.

Τό ἀπόγευμα τῆς 28ης Ἰουνίου καί ὥρα 7.00 μ. τελέσθηκε ὁ Μέγας Συνοδικὸς Πολυαρχιερατικὸς Ἐσπερινὸς προεξάρχοντος τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου πλαισιουμένου ὑπὸ τῶν Σεβασμιωτάτων Συνοδικῶν Μητροπολιτῶν, Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας κ. Κοσμᾶ, Σισανίου καί Σιατίτσης κ. Παύλου, Γόρτυνος καί Μεγαλόπολεως κ. Ἱερεμῖα, Τριφυλίας καί Ὀλυμπίας κ. Χρυσόστομου, Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομου, καθὼς καί τῶν προσκεκλημένων τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου μᾶς κ. Διονυσίου, Σεβ. Μητροπολιτῶν Λαρίσης καί Τυρνάβου κ. Ἰγνατίου, Νιγηρίας κ. Ἀλεξάνδρου, Χαλκίδος κ. Χρυσό-

στόμου καὶ τοῦ Θεοφ. Ἐπισκόπου Διαυλείας κ. Γαβριήλ, Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Ἰ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Στόν Συνοδικό Ἐσπερινό ἔψαλε τό «Ἐργαστῆρι Ψαλτικῆς» ὑπό τὴν δι-εὐθύνηση τοῦ χοράρχου κ. Ἀθ. Παῖβανᾶ.

Ὁ ἐπίχωριος Μητροπολίτης κ. Διονύσιος, προσφώνησε τὸν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἰερώνυμο, εὐχαριστώντας τόσο αὐτὸν ὅσο καὶ τοὺς Σεβασμιωτάτους Ἀρχιερεῖς, πού ἀπήφησαν κόπους καὶ ἀποστάσεις, ὥστε νά τιμήσουν τίς Ἐορταστικές Ἐκδηλώσεις πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀποστόλου Προστάτου μᾶς Θεοῦ Παύλου ὑπὸ τὸν τίτλο «Ζ' Κορίνθου Παύλεια 2013». Κατὰ τὴν προσφώνησή του ὁ Σεβασμιώτατος συνδέοντας τὴν Πανηγυρική Ἐορτή τοῦ Ἀπ. Παύλου μέ τὴν μεγάλη Δεσποτική Ἐορτή τῆς Πεντηκοστῆς, ἡ ὁποία ἐφέτος συνέπεσε νά ἀποδίδεται κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέρα, κάλεσε τοὺς πιστοὺς νά ἔχουν ἐμπιστοσύνη στόν Θεό καὶ στήν Θεία Πρόνοια καὶ νά ἀγωνίζονται στήν ζωὴ μέ τό ἦθος, τὸν φωτισμό καὶ τὴν πνευματικότητα πού ἀρμόζει σέ Χριστιανοὺς, ὄχι μόνο ὅσο διαρκεῖ ἡ περίφημη κρίση πού διερχόμαστε ἀλλὰ καὶ πάντοτε.

Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος στήν ἀντιφώνησή του συνεχάρη τοὺς πιστοὺς γιὰ τὴν πάνδημη συμμετοχὴ τοὺς χαρακτηρίζοντας τὴν ὡς θαυμαστό γεγονός καὶ «ὄπλο» γιὰ τὴν Ἐκκλησία μας καὶ κήρυξε τὸν Θ. Λόγο ἀναφερόμενος στόν Ἀπόστολο τῶν Ἑθνῶν Ἅγιο Παῦλο. Ἐν συνεχείᾳ ἀπαντώντας στό ἐρώτημα τοῦ Σεβ. Ποιμενάρχου μᾶς «τί ποιήσωμεν»; ὥστε νά ἐξέλθουμε ἀπὸ τὴν δύσκολη κατάσταση στήν ὁποία ἔχουμε περιέλθει ζήτησε νά προτάξουμε πάνω ἀπὸ ὅλα τό συμφέρον τῆς Πατρίδος μας. Πάνω ἀπὸ κόμματα, ἀτομικά συμφέροντα, ἰδιοτελεῖς ἀντιλήψεις καὶ προσωπικὲς σκοπιμότητες. Ἔτσι, ἐνωμένοι θά παρουσιασθοῦμε πιὸ δυνατοί, γεμάτοι ἐλπίδα καὶ θά ἀντιμετωπίσουμε μέσῳ τῆς ἔμπρακτης μετανοίας πού κήρυξαν ὁ Ἀπ. Παῦλος καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς τὴν πολυσχιδῆ κρίση τῆς ἐποχῆς μας. Ἐξάλλου δέν εἴμαστε ξένοι ὡς λαὸς σέ τέτοιου εἶδους κρίσεις, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ 1821 καὶ ἐντεῦθεν ἔχουμε ἀντιμετωπίσει πολλές τέτοιες.

Στὴν συνέχεια πραγματοποιήθηκε ἀνά τίς ὁδοὺς τῆς πόλεως ἡ πάνδημος Λιτάνευσις τῆς Ἱερᾶς Εἰκόνης τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

Ἱερά Μητρόπολις Νέας Σμύρνης

Τὰ Ἱερά λείψανα τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ τοῦ ἱατροῦ στήν Ἁγία Κυριακή

Τὰ Ἱερά Λείψανα τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ, Ἀρχιεπισκόπου Συμφερουπόλεως τοῦ Ἱατροῦ, ὑποδέχθηκε ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Νέας Σμύρνης κ. Συμεὼν μαζί μέ τὸν ἱερό κληρὸ καὶ τὸν πιστό λαὸ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Πρόκειται γιὰ τὰ Ἱερά Λείψανα τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ πού φυλάσσονται στήν Ἱερά Μονὴ Σαγματᾶ Βοιωτίας.

Ἡ ὑποδοχὴ τους ἐγίνε μέ κάθε ἐκκλησιαστικὴ τάξη καὶ λαμπρότητα τὴν Πέμπτη τό ἀπόγευμα 4 Ἰουλίου, ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη κ. Συμεὼν σὴ διασταύρωση τῶν ὁδῶν Κων. Παλαιολόγου καὶ Ἀσκληπιοῦ στό Παλαιὸ Φάληρο. Ἐκεῖ, παρεδόθη ἡ ἱερὴ λειψανοθήκη στόν Σεβασμιώτατο κ. Συμεὼν καὶ ἐν συνεχείᾳ μέ πομπὴ κλήρου καὶ λαοῦ κατευθύνθηκαν στόν Ἱερό Ναὸ τῆς Ἁγίας Κυριακῆς (Λεωφ. Ἀμφιθέας 60, Παλαιὸ Φάληρο). Τὰ Ἱερά Λείψανα τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ παρέμειναν γιὰ νά τὰ προσκυνήσουν οἱ Χριστιανοὶ μέχρι τῆ Δευτέρας 8 Ἰουλίου

Στόν Ἱερό Ναὸ τῆς Ἁγίας Κυριακῆς τελέσθηκε ἀκολούθως Ἀρχιερατικὸς Ἐσπερινὸς καὶ ὁμίλησε γιὰ τὸν βίο τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ καὶ τὴ σημασία τῶν ἱερῶν λειψάνων τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ στή ζωὴ τῶν πιστῶν ὁ Σεβασμιώτατος κ. Συμεὼν. Τό βράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας ἐτελέσθη Ἱερά Ἀγρυπνία ἱερουργούντος τοῦ Πανοσιολογιωτάτου Ἀρχιμανδριτοῦ π. Βασιλείου Γιαννάκα, Προϊσταμένου τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Κυριακῆς.

Οἱ ἑορταστικὲς ἐκδηλώσεις κορυφώθηκαν τὴν Κυριακὴ 7 Ἰουλίου, ἡμέρα ἑορτῆς τῆς Ἁγίας Κυριακῆς, μέ τὸν Ὁρθρο καὶ τὴν Ἀρχιερατικὴ θεία Λειτουργία τό πρωὶ καὶ τὴν Πάνδημη Λιτανεία τό ἀπόγευμα.

Ἱερά Μητρόπολις Ναυπάκτου καὶ Ἁγίου Βλασίου

Προσκύνημα στό σπήλαιο-ἐγκλείστρα τοῦ Ἁγίου Νικολάου Βαράσοβας Ναυπακτίας καὶ παρουσίαση βιβλίου

Τό Σάββατο 6 Ἰουλίου πραγματοποιήθηκε τό ἐτήσιο προσκύνημα στό σπήλαιο τοῦ Ἁγίου Νικολάου Βαράσοβας Ναυπακτίας. Πρόκειται γιὰ

ἀρχαῖο ἐρημητήριο-ἐγκλειστρα, τό ὁποῖο ἔφερε στό φῶς ἡ ἀνασκαφική ἔρευνα τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀθανασίου Παλιούρα.

Τό πρωῖ τελέσθηκε ἡ ἀρχιερατική θεία Λειτουργία ἀπό τόν Σεβ. Μητροπολίτη Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου κ. Ἱερόθεο, μέ ἀρτοκλασία ὑπέρ ὑγείας τῶν συμμετασχόντων στήν ἀνασκαφή τοῦ σπηλαίου, μέ τήν συμμετοχή Ἱερέων τῆς περιοχῆς.

Ὁ Σεβασμιώτατος κ. Ἱερόθεος στό κήρυγμά του ἀναφέρθηκε στήν γνησιότητα τῆς μοναχικῆς ζωῆς μέ ἀφορμή τήν ζωή τῶν ἐρημιτῶν πού ἔζησαν προσευχόμενοι ἀναζητώντας τήν ἔνωσή τους μέ τόν Θεό, καί μέ ἀφορμή τό ἐορτάζοντα τήν ἡμέρα αὐτή ἀββᾶ Σισών.

Μετά τήν θεία Λειτουργία ὁ καθηγητής κ. Παλιούρας ξενάγησε τοὺς προσκυνητές στόν κῶρο καί τόν χρόνο καί προσφέρθηκε κέρασμα πού εἶχαν ἐτοιμάσει προσκυνήτριες.

Ἡ προσέγγιση γίνεται μέ πλοίαρχα καί μετά ἀκολουθεῖ ἀνηφορική πεζοπορία 20'. Τό θέαμα τοῦ σπηλαίου στήν ἀπότομη πλαγιά τοῦ βουνοῦ μέ θέα τόν Πατραϊκό κόλπο καί τό Ἴόνιο καθώς καί ἡ κοινή προσευχή καί ἡ τέλεση τῆς θείας Λειτουργίας ἀποζημιώνει κάθε κόπο.

Μετά τήν ἐπιστροφή τῶν προσκυνητῶν ἀπό τό σπήλαιο, στήν Κάτω Βασιλική σέ εἰδική ἐκδήλωση παρουσιάσθηκε τό νέο βιβλίο τοῦ κ. Παλιούρα μέ τίτλο «Αἰτωλία. Ἀποκαλύπτοντας τόν Βυζαντινό Πολιτισμό μέσα ἀπό τίς Ἀνασκαφές».

Στήν ἐκδήλωση παρέστησαν καί ὁμίλησαν οἱ Σέβ. Μητροπολίτες Ναυπάκτου κ. Ἱερόθεος, Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας κ. Κοσμάς, ὁ Δήμαρχος Ναυπακτίας κ. Γιάννης Μπουλές, ἐπιστήμονες μαθητές καί συνάδελφοι τοῦ κ. Παλιούρα. Χαιρετισμό ἀπύθυνε ἡ Βουλευτής Αἰτωλοακαρνανίας κ. Νίκη Φοῦντα. Τήν ἐκδήλωση συντόνισε ἡ κ. Μαίρη Χρυσικοπούλου.

Ἱερά Μητρόπολις Βεροίας, Ναούσης καί Καμπανίας

*Τά «ἸΘ' Παύλεια» μέ τήν συμμετοχή
ἐκπροσώπων τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχείων
καί Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν.*

Τό Σάββατο 29 Ἰουνίου τό πρωῖ στόν Μητροπολιτικό Ἱερό Ναό τῶν ἁγίων πρωτοκορυφαίων ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου Βεροίας τελέστη-

κε Ἀρχιερατικό συλλεῖτουργο πρός τιμήν τοῦ ἱδρυτῆ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας ἀποστόλου τῶν ἔθνῶν Παύλου, μέ τήν συμμετοχή ἐκπροσώπων τῶν ὀρθοδόξων Πατριαρχείων καί Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν.

Τό ἀπόγευμα τῆς Παρασκευῆς 28 Ἰουνίου στόν πανηγυρικό ἔσπερινό χοροστάτησε ὁ θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Μποτσουάνας κ. Γεννάδιος καί τό θεῖο λόγο κήρυξε ὁ Σεβασμιώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Λύδδης κ. Δημήτριος.

Στόν ὄρθρο χοροστάτησε ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Νέας Ὑερσένης (ΗΠΑ) κ. Εὐάγγελος, ἐκπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὁ ὁποῖος στή συνέχεια προεξήρχε τῆς Ἀρχιερατικῆς θείας Λειτουργίας.

Ἐλαβαν ἀκόμη μέρος οἱ Θεοφ. Ἐπίσκοπος Μποτσουάνας κ. Γεννάδιος - Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας, Θεοφ. Ἐπίσκοπος Μπανιάς κ. Δημήτριος - Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας, σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Λύδδης κ. Δημήτριος, Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, Θεοφ. Ἐπίσκοπος Πετεργκόφ κ. Ἀμβρόσιος - Πατριαρχεῖο Μόσχας, Θεοφ. Ἐπίσκοπος Κρούσεβας κ. Δαβίδ, Πατριαρχεῖο Σερβίας, Θεοφιλ. Ἐπίσκοπος Οὐγγαρίας κ. Σιλουανός, Πατριαρχεῖο Ρουμανίας Θεοφ. Ἐπίσκοπος Στοβίου κ. Ναούμ, Πατριαρχεῖο Βουλγαρίας, σεβ. Μητροπολίτης Λεμεσοῦ κ. Ἀθανάσιος, Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, πανοσιολ. Ἀρχιμ. κ. Γαβριήλ, Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας.

Μετά τό τέλος τῆς θείας Λειτουργίας ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Βεροίας κ. Παντελεήμων τέλεσε τρισάγιο ὑπέρ ἀναπαύσεως τοῦ προκατόχου τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας κυροῦ Παύλου, προσεφώνησε τοὺς ξένους ἀρχιερεῖς καί τίμησε μέ τό χρυσό σταυρό τοῦ ἀποστόλου Παύλου ὅσους ἔρχονται γιά πρώτη φορά ὡς ἐκπρόσωποι Ἐκκλησιῶν στίς ἐορταστικές ἐκδηλώσεις τῶν Παυλείων.

Στή συνέχεια πραγματοποιήθηκε ἐπίσκεψη στόν ἀρχαιολογικό κῶρο τῶν βασιλικῶν ταφῶν στή Βεργίνα.

Τό ἀπόγευμα τοῦ Σαββάτου πραγματοποιήθηκε λιτανευτική πομπή πρός στό «Βῆμα» τοῦ ἀποστόλου Παύλου ὅπου καί ἐτελέσθη ὁ καθιερωμένος ὑπαίθριος διορθόδοξος Ἑσπερινός. Χοροστάτησε ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Βεροίας, Ναούσης καί Καμπανίας κ. Παντελεήμων, ὁ ὁποῖος ἐκφώνησε ἐόρτιο λόγο.

ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ

Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον

*Ὁμιλία τῆς Α.Θ.Π.
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου
κ. Βαρθολομαίου σπὴν Πράγα γιά τοὺς
Ἅγίους Κύριλλο καί Μεθόδιο
(Ἐπίσημη Δοξολογία, 27.5.2013)*

Ἐρωτάτε Μητροπολίτα Μιχαλουπόλεως καί Κασσοβίας κύριε Γεώργιε,
Αἰδεσιμώτατε κ. Joel Ruml, Πρόεδρε τοῦ Οἰκου-
μενικοῦ Συμβουλίου - Synod senior τῆς Εὐαγ-
γελικῆς Ἐκκλησίας τῶν Τσέχων Ἀδελφῶν,
Σεβασμιώτατοι, Θεοφιλέστατοι καί Αἰδεσιμώτα-
τοι ἐκπρόσωποι τῶν λοιπῶν Χριστιανικῶν Ἐκ-
κλησιῶν καί Ὁμολογιῶν,
Ἐρώτατοι ἅγιοι ἀδελφοί,
Ἐξοχώτατοι καί Ἐντιμώτατοι ἐκπρόσωποι τῶν
Ἀρχῶν τῆς Χώρας ταύτης,
Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,
Χριστός Ἀνέστη!

Εὐλογητός Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ κατευθύνas
τά διαβήματα τῆς ἡμετέρας Μετριότητος ἀπὸ τῆς
Κωνσταντίνου Πόλεως, τῆς Βασιλευούσης τῶν
πόλεων, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπεστάλσαν εἰς Μορα-
βίαν οἱ Ἱσαπόστολοι Ἅγιοι Κύριλλος καί Μεθό-
διος εἰς τὴν εὐλογημένην ταύτην χώραν, καί ἐκ
τῶν ὁποίων καί τῶν μαθητῶν αὐτῶν οἱ σλαβικοὶ
λαοὶ ἐδέχθησαν τὸ πρῶτον τὸ φῶς τῆς χριστι-
ανικῆς πίστεως.

Ἦλθομεν ἐνταῦθα, ἐκλεκτοὶ ἀδελφοὶ καί τέκνα,
ἵνα συνορτάσωμεν μεθ' ὑμῶν τὴν ἐπέτειον τῶν
1150 ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως ἐνταῦθα τῶν δύο
ἀδελφῶν καί ἵνα συμπνευματισθῶμεν μεθ'
ὑμῶν πάντων, ἀνταλλάξωμεν δέ ἀπόψεις καί ἐκτι-
μήσεις ἐπὶ τῶν ἀπασχολούντων καί τὰς ἐνταῦθα
Ἐκκλησίας τοπικῶν καί εὐρύτερων προβλημάτων.

Κομίζομεν ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ Φαναρίου τὴν Χάριν
καί τὴν Εὐλογίαν καί τὸν Χαιρετισμὸν τῆς Μη-
τροῦς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ
τὰς φιλοστόργους πτέρυγας τῆς ὁποίας εὐρίσκουν
ἤδη ἐπὶ συνεχεῖς δεκαεπτὰ καί πλέον αἰῶνας ἀνά-
παυσιν πνευματικὴν λαοί, φυλαὶ καί γλῶσσαι καί
γεύονται ἀφθονοπαρόχως τῶν καρπῶν τῆς σωτη-

ριώδους Ὁρθοδόξου πνευματικότητος καί ζωῆς,
μυστηριακῆς καί εὐρύτερον ἐκκλησιολογικῆς, ἐν
τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης καί τῆς ἀγάπης.

Ἐπὸ τὰς πτέρυγας τῆς Μητροῦς Ἐκκλησίας τῆς
Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πα-
τριαρχείου, εὗρον καταφύγιον καί οἱ σλάβοι
ἀδελφοί μας, ὅταν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἁγίου ἐκ
τῶν προκατόχων ἡμῶν Φωτίου τοῦ Μεγάλου, τῆς
πολυδιαστάτου ταύτης πνευματικῆς φυσιογνω-
μίας, μέ τὴν λιπαρὰν μόρφωσιν καί τὸ γνήσιον ἱε-
ραποστολικὸν φρόνημα, ὁ τότε εὐσεβὴς ἡγεμὼν
τῆς χώρας ταύτης Ἅγιος Ραστισλάβ ἀπυθύνθη
εἰς τὸ Βυζάντιον μέ αἴτημα τὴν κατήχησιν τοῦ λα-
οῦ τούτου, τῶν πατέρων καί προγόνων σας, εἰς τὴν
Χριστιανικὴν Πίστιν.

Ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως ἔχουσα
διαχρονικῶς, ἐν συνεχείᾳ καί συνεπειᾳ, χωρὶς
κλυδωνισμοῦς, τὴν μέριμναν διὰ τὸν εὐαγγελι-
σμόν τῶν ἀγνοούντων τὴν πίστιν ἀδελφῶν ἡμῶν,
ὡς ἀποδεικνύουν αἱ περιτράνωσ αἱ ἀπὸ τῆς
ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καί τοῦ Ἁγί-
ου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἀρξάμεναι ἱερα-
ποστολικά προσπάθειαι, δέν ἦτο δυνατόν νά κω-
φεύσῃ εἰς τὸ αἴτημα καί τὴν κλήσιν ταύτην τοῦ
Θεοῦ.

Πιστὴ εἰς τὸν λόγον καί τὴν προτροπὴν τοῦ
Ἀναστάσιου Κυρίου πρὸς τοὺς Ἅγίους Ἀποστό-
λους καί πρὸς τοὺς Μαθητάς Του ὄλων τῶν
αἰῶνων “πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ
ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πα-
τρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δι-
δάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην
ὑμῖν” (Ματθ. κβ', 19-20) ἀπέστειλε τὰ δύο ἐκλεκτά
τέκνα τῆς, Κωνσταντίνου τὸν φιλόσοφον καί τὸν
ἀδελφόν του Μεθόδιο, οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνον
ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὴν κλήσιν ταύτην τοῦ Οἰκου-
μενικοῦ Πατριαρχείου ἀλλὰ ἐπέδειξαν ζῆλον πολ-
λὸ ἀνώτερον τῆς κλήσεως, ἀναδειχθέντες εἰς ἀπο-
στόλους τῶν σλαβικῶν φυλῶν καί λαῶν καί κομί-
σαντες εἰς τὸν Χριστὸν ἑκατονταπλάσιον τὸ ἐμπι-
στευθὲν αὐτοῖς τάλαντον.

Βεβαίως, ὅσον ἐξαιρετικὸν καί ἐάν εἶναι τὸ ποι-
ὸν καί τὸ εὖρος τοῦ φωτιστικοῦ ἔργου τῶν τιμω-

μένων Ἁγίων, δέν εἶναι ἀσφαλῶς τό μοναδικόν εἰς τήν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Τό Βυζάντιον, ἤδη ἀπό τοῦ “κτίτορος” αὐτοῦ, θά ἐλέγομεν, τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, τόν ὁποῖον ἐφέτος ἅπασαι αἱ Χριστιανικαί Ἐκκλησίαι καί Ὁμολογίαι ἰδιαίτερος τιμῶμεν ἐπί τῆ συμπληρώσει χιλίων ἐπτακοσίων ἐτῶν ἀπό τῆς ἐκδόσεως παρ’ αὐτοῦ τοῦ Διατάγματος περὶ ἀνεξιθρησκείας, εἶχε, τό Βυζάντιον, ἐπαναλαμβάνομεν, τήν ἱεραποστολήν ὡς ἓν ἐκ τῶν κατ’ ἐξοχήν γνωρισμάτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς καί πολιτικῆς συνειδήσεως αὐτοῦ.

Ἦλθομεν, ἐνταῦθα, ἀκολουθοῦντες τοὺς πόδας τῶν δύο Ἁγίων Ἰσαποστόλων, καί ὄχι μόνον. Ἀλλά καί ἰκνηλατοῦντες τό ἔργον τῶν καί τά ἀποτελέσματα τῆς δραστηριότητος αὐτῶν. Καί ἀσφαλῶς ἐφαρμόζεται καί εἰς τήν περίπτωσιν ταύτην τό Ἀποστολικόν: “ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τά ἀγαθά!” (Ρωμ. ι’ 15).

Εὐχαριστοῦμεν ἀπό καρδίας διά τήν τιμητικήν ταύτην ὑποδοχήν καί τās πολλαπλᾶς ἐκδηλώσεις τῆς ἀγάπης ὄλων σας, καί ἰδίως τοὺς ἀπευθύναντας ἡμῖν τόν λόγον καί ἐκφράσαντας τά αἰσθήματα αὐτῶν, τόν ἐκπρόσωπον τοῦ Σεβασμιωτάτου Τοποτηρητοῦ τῆς Ἀγιωτάτης Ὁρθοδόξου Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας Τσεχίας καί Σλοβακίας, καί ὑμᾶς, Αἰδεσιμώτατε Πρόεδρε τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν Τσεχίας, διά τά αἰσθήματά σας. Ταῦτα μαρτυροῦν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τόν σεβασμόν καί τήν ἀναγνώρισιν ὑφ’ ὑμῶν καί τῶν ἐκπροσωπούμενων ὑφ’ ὑμῶν Ἐκκλησιῶν καί Ὁμολογιῶν τῆς οἰκουμενικῆς ἀποστολῆς καί τοῦ ρόλου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Εὐρισκόμεθα μαζί σας, ἀδελφοί, ὄχι μόνον διὰ νά ἴδωμεν τά τίμια πρόσωπά σας ἀλλά καί διὰ νά πληρώσωμεν τήν χαράν τῆς ζώσης πνευματικῆς κοινωνίας, πληροφοροῦμενοι τά ὅσα εὐφημα καί χρυστά κατορθοῦτε ἐνταῦθα οἱ χριστιανοί, ὡς ἀποδέκται τῆς πνευματικῆς κληρονομίας τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου καί ὡς εὐτακτοί καί εὐπειθεῖς πολῖται τῆς Χώρας ταύτης, ὑπό τήν προστασίαν καί τήν βοήθειαν τῶν ἐντιμοτάτων ἀρχόντων αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀποδείξει ὅτι γνωρίζουν νά σέβωνται καί νά τιμοῦν τήν χριστιανικήν πίστιν καί ταυτότητα, τήν ὁποίαν παρέλαβεν ὁ Μοραβικός λαός ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καθῶς καί τοὺς πνευματικούς ἡγέτας τοῦ χριστιανικοῦ ποιμνίου.

Ἐκφράζομεν, ὅθεν, τήν Πατριαρχικήν ἡμῶν ἐκτίμησιν καί εὐαρέσκεϊαν καί τās ἐν Κυρίῳ εὐχάς διὰ τήν προσωπικήν καί ἐθνικήν εὐημερίαν τοῦ Ἐξοχωτάτου Προέδρου τῆς Δημοκρατίας τῆς Χώρας καί σύμπαντος τοῦ φιλοτίμου καί ἀγαπητοῦ ἡμῖν Τσεχικοῦ Λαοῦ.

Ἀδελφοί καί Φίλοι ἐν Χριστῷ,

Γνωρίζομεν ἀσφαλῶς οἱ πάντες ὅτι ἡ καθ’ ἡμᾶς Μήτηρ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως δέν προσέλαβεν ἀφ’ ἑαυτῆς τήν οἰκουμενικότητα, ἀλλά τήν καθιέρωσεν ἡ ἀθόρυβος καί ἀποτελεσματική διακονία καί προσφορὰ αὐτῆς ἀνά τοὺς αἰῶνας, ἡ ὁποία ἐσφραγίσθη δι’ ἀποφάσεων καί ἱερῶν Κανόνων Οἰκουμενικῶν καί Τοπικῶν Συνόδων. Καί βεβαίως ἡ οἰκουμενικότης τοῦ Ἀποστολικοῦ Θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δέν ἔχει γεωγραφικὰς ἢ κοσμικὰς διαστάσεις.

Ἡ Ἐκκλησία, ἄλλωστε, δέν ἔχει τοπικῶς οἰκουμενικὰς διαστάσεις, δέν δημιουργεῖ ἀποικίας καί μέσα παγκοσμίου ἐπιβολῆς, ἀλλά ἐγκλείει καί συσσωματώνει φυσικῶς ὅποιον καταφεύγει εἰς τοὺς κόλπους τῆς, ἀνεξαρτήτως τῶν ἐθνικῶν, γλωσσικῶν καί κοινωνικῶν του καταβολῶν.

Διό καί τό παγκόσμιον ἔργον τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως διακρίνεται ἰδιαίτερος διὰ τόν σεβασμόν τῶν τοπικῶν παραδόσεων, τῆς γλώσσης, τῶν ἐθίμων καί τοῦ πολιτισμοῦ, στοιχεῖα τά ὁποῖα κατ’ οὐδένα τρόπον διενόηθη ποτέ νά ἀλλοιώσῃ, ἐπιδεικνύουσα ἀλλοίαν τοῦ χριστοειδοῦς ἥθους αὐτῆς κρατικήν καί ἡγεμονικήν δεσποτείαν.

Οἱ ἄξιοι ἐκπρόσωποι τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν δύο ἥρωικοί θεσσαλονικεῖς ἀδελφοί ὄχι μόνον δέν διενόηθησαν νά ἀλλοιώσουν τήν γλῶσσαν καί τήν ταυτότητα τοῦ λαοῦ, εἰς τόν ὁποῖον ἀπεστάλησαν, καί νά τόν ἀφομοιώσουν γλωσσικῶς καί πολιτισμικῶς, ἀλλ’ ἀντιθέτως ἐμόχθησαν πολὺ διὰ νά μάθουν οἱ ἴδιοι τήν γλῶσσαν του, νά δημιουργήσουν ἐξ ἀρχῆς ἀλφάβητον καί γραπτήν παράδοσιν καί νά μεταγλωττίσουν εἰς αὐτήν τά κυριώτερα βιβλία, ἀπαραίτητα διὰ τόν εὐαγγελισμόν καί τήν κατήχησιν αὐτοῦ.

Αὐτό εἶναι, λοιπόν, τό φρόνημα καί τό ἥθος τῆς Ἐκκλησίας, τήν ὁποίαν ἐκπροσωποῦμεν σήμερον, καί τό ὁποῖον μεταφέρομεν καί πρὸς σᾶς, ἀδελφοί, καί ὑποδεικνύομεν διὰ παραδείγματος συνεπειᾶς τό δέον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τήν χριστιανικήν μαρτυρίαν καί τήν ἀποστολήν, ὄλων μας καί ἐδῶ εἰς τήν Τσεχίαν, μάλιστα ὑμῶν τῶν ἐκπροσώπων τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν καί Ὁμολογιῶν.

Συνεπώς, οί αδελφοί Κύριλλος καί Μεθόδιος εἶναι κατ' ἑξοκὴν οἰκουμενικοὶ Ἅγιοι καί ὑποδεικνύουν ἡμῖν τὴν ὁδόν. Ὁ βίος καί τὸ ἔργον των συνεχέουν καί ἐνοποιοῦν τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς, ἀλλὰ συγχρόνως καί τοὺς χριστιανικοὺς, διότι ἀνήκουν εἰς ἅπασαν τὴν οἰκουμένην, ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καί τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Τοιοῦτοτρόπως πραγματοποιεῖται ἡ μεγάλη ἀλήθεια, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς συνδέει, ὑπὲρ τὰ φυλετικά καί γλωσσικά ὄρια, τὰς καρδίας καί τὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων, ἐπιτυχάνων τὴν ἀδελφωσύνην αὐτῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ.

Ἄδελφοί καί Φίλοι ἐν Χριστῷ,

Ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦτο κατεχομένη ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως χαιρεῖ εὐλικρινῶς διαπιστοῦσα τὴν ὁλονὴν αὐξοῦσαν παγκόσμιον ἐκτίμησιν καί ἀναγνώρισιν τοῦ ἔργου αὐτῆς, τοῦ διὰ τῶν δύο Ἰσαποστόλων ἐπιτελεσθέντος καί εἰς τὸν εὐρύτερον τοῦτον χώρον, καί μετὰ πολλῆς τῆς συγκινήσεως προσπαθεῖ νὰ ἀνταποκρίνεται, παρὰ τὰς ἐναλλαγὰς τῶν καιρῶν καί τῶν περιστάσεων, εἰς τὴν πανταχόθεν τῆς οἰκουμένης παρακλητικὴν φωνὴν “διαβάς βοήθησον ἡμῖν” (πρβλ. Πράξ. ις' 10).

Γνωρίζομεν οἱ πάντες, ὅτι ὡς πρόσωπα λαμβανόμεν τὴν ἀξίαν ἐκ τῶν θεσμῶν, τοὺς ὁποίους ἐλεπήντες παρὰ Θεοῦ ἐκλήθημεν νὰ διακονήσωμεν. Γνωρίζετε ἀκόμη καί σεῖς ὅτι ὡς Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀντιμετωπίζομεν δυσκόλους συνθήκας ὑπὸ τῶν ὁποίων ἀναίτιως ἐμποδιζόμεθα, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιτελέσωμεν ὅσα ὀφείλομεν καί θὰ ἠθέλομεν ἀσφαλῶς. Χαιρόμεθα, λοιπόν, ὅτι ἔχομεν πάντας ὑμᾶς τοὺς ἐν Τσεχίᾳ ἀδελφοὺς συνοδοιπόρους εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς εἰρήνης εἰς τὸν ταλαίπωρον κόσμον μας, διὰ τὸν διάλογον μεταξὺ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καί μεταξὺ ἐκπροσώπων τῶν διαφόρων θρησκειῶν, διὰ τὴν συνδιαλλαγὴν, τὴν ἀνοχὴν καί τὴν ἐμπιστοσύνην μεταξὺ τῶν λαῶν, καί ἡ ὠφέλεια ἡ ὁποία προκύπτει ἐκ τῆς συνοδοιπορίας ταύτης ἀσφαλῶς καί εἶναι κοινὸς καρπὸς δι' ὁλόκληρον τὴν οἰκουμένην.

Τὰ πρόσφατα γεγονότα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, καί εἰδικῶς εἰς τὴν Συρίαν, εἰς τὸν χώρον τῆς δικαιοδοσίας τοῦ πρεσβυγενοῦς Πατριαρχείου τῆς Ἀντιοχείας, αἱ ἀπαγωγαὶ ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, καί μάλιστα ἀνωτάτων ἱεραρχικῶς, αἱ διώξεις τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου, ἡ ἐγκατάλειψις τῶν παναρχαίων πατρογονικῶν ἐστιῶν αὐτοῦ, οἱ φόνοι καί τὰ μαρτύρια, γνωστὰ

καί ἄγνωστα, ἡ ταλαιπωρία καί ἡ ἔξαθλίωσις καί ἡ πτωχεία, πρέπει νὰ μᾶς δώσουν τὸ διδάγμα ὅτι αἱ προσπάθειαι μας δεόν νὰ ἐνταθοῦν.

“Οἱ καιροὶ οὐ μενετοί”. Δέν ὑπάρχουν περιθώρια διὰ τριβὰς καί προβλήματα μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν. Ἀπαιτεῖται ἡ ἔνωσις τῶν δυνάμεων ὄλων μας, διὰ νὰ συμβάλλωμεν τὸ ἐφ' ἡμῖν ἕκαστος καί ἕκαστη Ἐκκλησία εἰς τὴν ἐπικράτησιν εἰς τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος τῶν δύο Ἰσαποστόλων Κυρίλλου καί Μεθοδίου, τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς, δηλαδὴ τῆς ἀνοχῆς, τῆς συμφιλίσεως, τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἑτέρου, τῆς εἰρηνικῆς ἐπιλύσεως τῶν διαφορῶν, καί μάλιστα τῆς ἀποδοχῆς τοῦ διαφέροντος, τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον “πάντα στέγει, [...] πάντα ὑπομένει” καί ἡ ὁποία “οὐδέποτε ἐκπίπτει” (Α' Κορ. ιγ' 7-8), καί ἡ ὁποία ἐν τέλει εἶναι ἡ μόνη ἡ ὁποία σώζει.

Κατακλείοντες τὸν λόγον, εὐχαριστοῦμεν καί πάλιν διὰ τὴν συνάντησιν μαζί σας, τῶν ἀγαπητῶν ἐκπροσώπων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Τσεχίας, καί δεόμεθα τοῦ Ἀναστάτου Κυρίου, τοῦ Ἄρχοντος τῆς Εἰρήνης, τὸν Ὅποιον ὄλοι μας “οὐ βλεφάροις ἰδόντες, ἀλλὰ καρδίας πόθῳ πεπιστευκότες”, καίτοι παρόντα καί ὀμιλοῦντα καί ὑποδεικνύοντα τῶν θυρῶν κλεισμένων τῶν καρδιῶν μας τὸ δεόν καί πρέπον, νὰ εὐλογῆ τὸ ἔργον ἑκάστου ἐξ ὑμῶν καί σύμπαντα τὸν ἀγαπητὸν καί φιλοπρόδοτον Τσεχικὸν Λαόν, τῆς πλουσίας φιλοξενίας καί ἀγάπης τοῦ ὁποίου ἀπολαμβάνομεν, ἵνα καί δι' ὄρατων καί δι' ἀορατων, καί διὰ τῆς ταπεινῆς ἡμῶν διακονίας δοξάζεται τὸ Πανάγιον Ὄνομα τοῦ Τριαδικοῦ ἡμῶν Θεοῦ, τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν.

Ἐκκλησία τῆς Κύπρου

*Συνάντησις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου
Χρυσόστομου μέ τὸν Ἀντιπρόεδρον καί
Ἐπιμετριογὸν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος*

Ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου εἶναι καθοριστικὸς γιὰ τὴ διαφύλαξιν τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς δύσκολης περιόδου τῆς οικονομικῆς κρίσεως, πού πλήττει τὸν κυπριακὸ λαόν, δήλωσε ὁ Ἀντιπρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καί Ἐπιμετριογὸς Ἐξωτερικῶν, Εὐάγγελος Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε στίς 5.7.2013 τὴν Κύπρον.

Ἐναφερόμενος στή συνάντησή του μέ τόν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου κ. Χρυσόστομο Β΄, τήν χαρακτήρισε χρήσιμη, γιατί –ὅπως εἶπε– «ὁ λόγος τοῦ εἶναι καθαρός, σαφής καί αὐτά πού λέει δημόσια, τά λέει καί στίς κατ' ἰδίαν συνομιλίες».

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀνέφερε ὅτι ἐνημέρωσε τόν κ. Βενιζέλο γιά τίς θέσεις τῆς Ἐκκλησίας στό κυπριακό καί στήν οἰκονομική κατάσταση. «Ἡ ἐκκλησία εἶναι στή διάθεση τῶν κυβερνήσεων Ἑλλάδας καί Κύπρου γιά ὅποιαδήποτε βοήθεια» δήλωσε ὁ κ. Χρυσόστομος.

Ἀμέσως μετά τή συνάντηση οἱ δύο ἄνδρες προχώρησαν σέ δηλώσεις.

Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου: Εἶχαμε τή χαρά καί σήμερα νά ἔχουμε μαζί μας τόν Ἀντιπρόεδρο τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης καί Ὑπουργό Ἐξωτερικῶν. Τόν ἀκούσαμε μέ πολύ προσοχή. Ὁ ἴδιος ἐπίσης μᾶς ἄκουσε. Ἐνημερώσαμε τόν κύριο Ἀντιπρόεδρο καί Ὑπουργό τῶν Ἐξωτερικῶν γιά τήν οἰκονομική κατάσταση πού ἐπικρατεῖ στόν τόπο μας. Βεβαίως τά γνωρίζει πολύ καλύτερα ἀπ' ὅ,τι τά γνωρίζουμε ἐμεῖς.

Ἀλλά, ὡς Ἐκκλησία, εἶχαμε καί ἔχουμε ξεκάθαρες ἀπόψεις καί ἐνδιαφέρον καί γιά τή δική μας τήν πατρίδα, τήν Κύπρο ἀλλά καί γιά τή Μητέρα Πατρίδα. Ἐμεῖς εἴμεθα στήν διάθεση τῶν κυβερνήσεων Ἑλλάδος-Κύπρου. Ὅ,τι μποροῦμε νά βοηθήσουμε σ' ὅποιοδήποτε τομέα –καί στόν ἐθνικό καί στόν ἑλλαδικό– θά τό πράξουμε μέ πολλή ἀγάπη διότι αὐτό εἶναι τό καθῆκον μας καί ἡ ὑποχρέωση πού ἔχουμε σ' αὐτόν τό λαό.

Εὐ. Βενιζέλος: Ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας καί ἐν προκειμένῳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου εἶναι καθοριστικός γιά τή διαφύλαξη καί τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς, κατά τή διάρκεια αὐτῆς τῆς δύσκολης περιόδου, τῆς κρίσης, πού πλήττει τόν κυπριακό λαό ὅπως ἔχει πλήξει καί τόν ἑλληνικό λαό. Ἀλλά ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πάντοτε καθοριστικός καί στή διαμόρφωση τῆς ἐθνικῆς στρατηγικῆς γιατί ἐθνική στρατηγική σημαίνει καί τήν εὐρύτερη δυνατή ἐθνική συναίνεση.

Μία ἄλλη διάσταση πού εἶναι πολύ χρήσιμη καί μᾶς ἀπασχόλησε εἶναι ἡ ἄσκηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς διπλωματίας, γιατί ἡ Ἐκκλησία στό δικό της πεδίο, ἀναλαμβάνει πολύ σημαντικές πρωτοβουλίες, οἱ ὁποῖες μπορεῖ νά μᾶς βοηθήσουν καί στήν ἀντιμετώπιση τῶν ἐθνικῶν μας θεμάτων πού εἶναι δυστυχῶς ἀνοικτά ἐπί σαράντα χρόνια, ἀλλά

καί στήν ἀντιμετώπιση τῶν νεότερων προβλημάτων πού ἔχουν προκύψει λόγω τῆς οἰκονομικῆς συγκυρίας. Ἐκφράζω λοιπόν τίς εὐχαριστίες μου καί τή χαρά μου γι' αὐτή τήν ἰδιαίτερα χρήσιμη συνάντηση πού εἶχα μέ τόν Μακαριώτατο.

Ρωμαιοκαθολικές Κοινότητες

Ἐκθεση γιά τίς διακρίσεις κατά Χριστιανῶν στήν Εὐρώπη

Δόθηκε στήν δημοσιότητα ἡ Ἐκθεση τοῦ Παρατηρητηρίου γιά τή μισαλλοδοξία καί τίς διακρίσεις κατά τῶν Χριστιανῶν στήν Εὐρώπη γιά τό 2012 καί εἶναι προσβάσιμη ἀπό τήν ἴσοσελίδα www.intoleranceagainstchristians.eu. Ἡ ἔκθεση, ἡ ὁποία παρουσιάσθηκε στίς 21 Μαΐου ἀπό τήν Veronika Gudrun Kugler, μέλος τοῦ Παρατηρητηρίου, μέ τήν εὐκαιρία τῆς διεθνούς διάσκεψης πού ὁργανώθηκε ἀπό τόν ΟΑΣΕ (Ὁργανισμός γιά τήν Ἀσφάλεια καί τή Συνεργασία στήν Εὐρώπη) στήν Ἀλβανία, χωρίζεται σέ δύο τμήματα μέ στόχο τήν ἀνάδειξη τῶν νομικῶν περιορισμῶν πού ἐπηρεάζουν τοὺς Χριστιανούς στήν Εὐρώπη (πρῶτο μέρος) καί τίς πιο σημαντικές περιπτώσεις μισαλλοδοξίας καί διακρίσεων πού καταγράφηκαν στήν εὐρωπαϊκή ἥπειρο τό 2012.

Ἡ ἔκθεση τοῦ τρέχοντος ἔτους δέν περιορίζεται στήν ἀναφορά μερικῶν ἀπό τίς πιο ἀξιοσημείωτες καί προβεβλημένες ἀπό τά μέσα ἐνημέρωσης περιπτώσεις, ἀλλά ἐπισημαίνει τοὺς νομικούς περιορισμούς πού ἐπιτρέπουν αὐτά τά γεγονότα νά συμβοῦν, ἐπιβεβαιώνοντας ἔτσι τήν τάση, πού ὑπάρχει, νά ἀμφισβητοῦνται μερικές ἀπό τίς θεμελιώδεις ἀξίες καί τά δικαιώματα πού προσιδάζουν στήν κουλτούρα τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν μας. Τό νά ζεῖ κανεῖς τήν πίστη του σέ σχέση μέ τήν ἐλευθερία καί τήν εὐαισθησία τῶν ἄλλων εἶναι ἓνα θεμελιώδες δικαίωμα, τό ὁποῖο σέ καμία περίπτωση δέν βλάπτει τήν εἰρηνική συνύπαρξη τῶν πολιτῶν, στήν πραγματικότητα εἶναι ἓνα ἀνεκτίμητο ἀγαθό, τό ὁποῖο, ἂν προστατεύεται, ἀποτελεῖ μιά πηγή εἰρήνης καί πλούτου γιά ὅλους καί μή πιστοῦς, Χριστιανούς καί μή χριστιανούς.

Τό Παρατηρητήριο ὠφελεῖται ἀπό τήν ἐμπειρία πολλῶν διεθνῶν ἐμπειρογνομῶνων καί εἶναι μέλος τῆς Πλατφόρμας Θεμελιωδῶν Δικαιωμάτων τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ὑπηρεσίας Θεμελιωδῶν Δικαιωμάτων καί βρίσκεται σέ στενή συνεργασία μέ τόν ΟΑΣΕ.